MOST

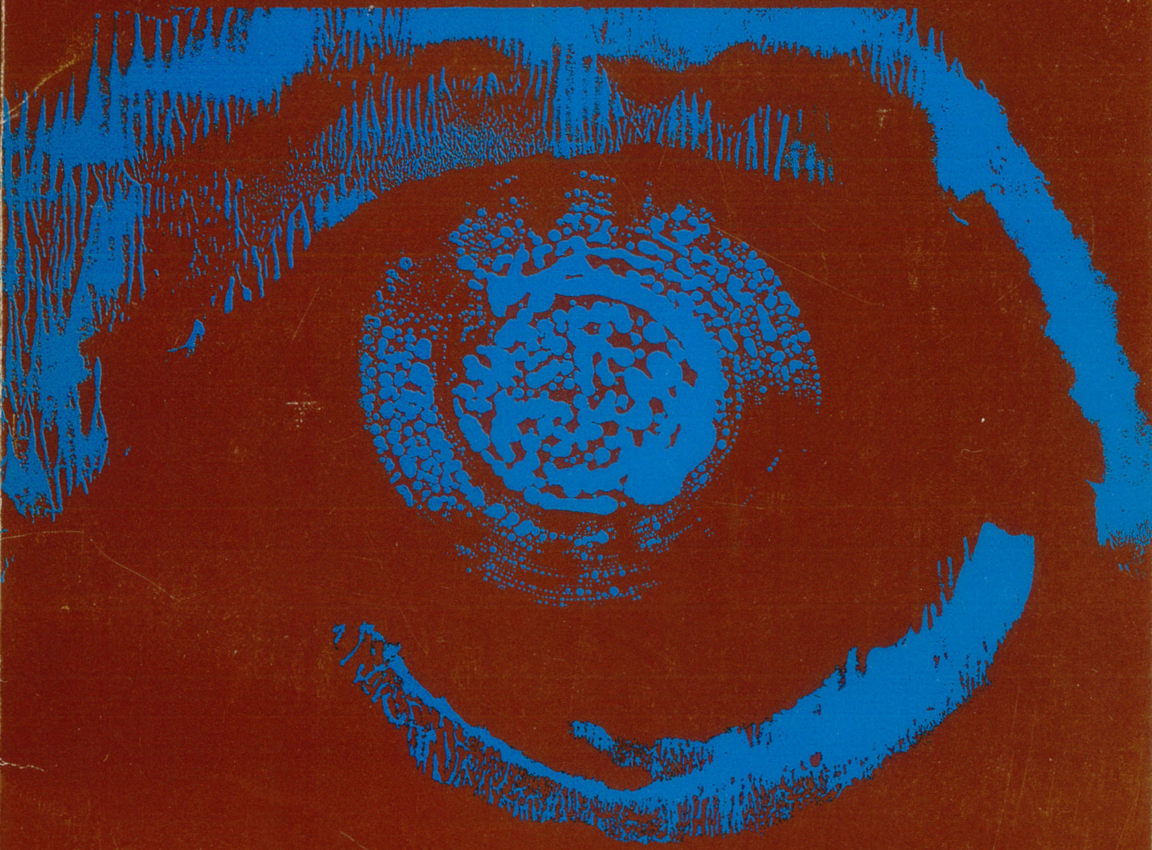

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU
A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE
ROČNÍK 26 VOLUME ČÍSLO 3—4 NUMBER

MOST 1979 ROČNÍK-VOLUME 26
ČÍSLO-NUMBER 3·4

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU ● A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE

Vydáva Slovenský ústav, Cleveland, Ohio, USA ● Published by the Slovak Institute, Cleveland, Ohio, USA

Predseda: Osv. pán Jeronym Kováľ, OSB, opát kláštora svätého Andreja Svoráda ● President: Right Reverend Abbot Jerome Kovaľ, OSB, Saint Andrew's Abbey

Redaktor: Rev. Mikuláš Šprinc ● Redakcia: Rev. Mikuláš Šprinc, 28700 Euclid Avenue, Wicliffe, Ohio, 44092, USA ● Administrácia: Revue Most, The Slovak Institute, 2900 East Boulevard, Cleveland, Ohio, 44104, USA

Vychodí v dvojčíslach dva razy do roka ● Predplatné: USA a Kanada $8.00. V ostatných krajinách $8.00 alebo protihodnota v tamojšej mene.

OBSAH

Imrich Kružliak, V stopách dejinných udalostí — 98
Andrzej Jawień, Herec (preložil Andrej Žarnov) — 103
Ján Okáľ, Starší z ľudu — 104
Z poézie Janka Silana; Krátka elégia, Zdravica, — 115
Ladislav Jerga, Stanoviská z jadra života — 117
Milan S. Ďurica, Elena L. Cornaro Piscopia — 118
Ján Okáľ, Letný deň — 127
Andrzej Jawień,Robotník z automobilky, Slepec, Pamiatke spolurobotníka (preložil Andrej Žarnov) — 129
Ladislav Jerga, Anhedónia — 132
Karol Strmeň, Epištola básnikovi — 134
Dr. Jozef Staško, Za dr. Antonom Baníkom — 136
R. Vladár, Umenie Mila Urbana — 144

ZAZNAMENÁVAME

Jubilant, ktorý sa míňa v službe iným (J. Okáľ) — 158 ● Vincent Hložník (J. M. Kollár) — 160 ● Zomrel básnik E. B. Lukáč (IK) — 163 ● Ďalšie slovenské promócie v Padove — 164

KNIHY

Joseph M. Kirschbaum, Editor: Slovak Culture through the Centuries (J. A. Mikuš) — 165 ● Andrej Žarnov, Presievač piesku (J. Okáľ) — 169 ● Pavol Hrtus Jurina, My vrcháry (J. Okáľ) — 170 ● Oprava — 171● Karol Wojtyla, The Acting Person (P. Magura) — 172 ● Ján Hnilica, Jozef Viktorin (Dr. Jozef Vavrovič) — 174 ● Lisa Guarda Nardini, Tiso, una terza proposta (T. J. Zúbek) — 177 ● Karol Strmeň, Preblahoslavená — 179 ● Msgr. Jozef Kapala, Spomienky (fl) — 180 ●

Obálka od Majstra T. Kovalika ● Úprava: Dobrá kniha © Copyright Slovenský ústav Cleveland 1979 ● Printed in Canada by Friends of Good Books.

Imrich Kružliak

V stopách dejinných udalostí

Dňa 15. septembra, na sviatok Sedembolestnej Panny Márie, ktorú katolícki Slováci uctievajú ako Patrónku Slovenska, bola v starom kresťanskom Ríme významná udalosť, ktorá ukázala hlbokú zviazanosť so slovenskou kultúrnou a národnou tradíciou. Bola to vysviacka nového slovenského arcibiskupa dr. Jozefa Tomka, ktorú vykonal sám pápež Ján Pavol II. Už sám tento fakt vyvolával v našej pamäti rozpomienky na časy Veľkej Moravy, keď v Ríme bol vysvätený prvý slovenský biskup sv. Metod práve pred 1110 rokmi, aby sa potom ako metropolita moravsko-panonskej cirkevnej provincie vrátil k našim predkom na Veľkú Moravu.

Solúnski bratia Cyril a Metod, ktorí prišli r. 863 na pozvanie kniežaťa Rastislava na Veľkú Moravu ako misionári kresťanskej viery, položili tu aj základy slovenského písomníctva a celej našej národnej kultúry. Keď si uvedomíme, že sa im podarilo so súhlasom pápeža zaviesť na Veľkej Morave aj slovanskú liturgiu, vieme si predstaviť ako toto prvotné kresťanstvo z rúk vierozvestov Cyrila a Metoda posilňovalo kultúrne a národotvorné povedomie našich predkov. A hoci po páde Veľkej Moravy na počiatku 10. storočia museli žiaci Cyrila a Metoda opustiť Veľkú Moravu a odísť do vyhnanstva, so slovanskou liturgiou sa ešte i v polovici 11. storočia stretáme v sázavskom kláštore.

Že sa tu rozšíril a udržal slovanský náboženský obrad, to len potvrdzuje, ako rýchlo sa rozširovala slovanská kresťanská vzdelanosť.

Uplynulo už 1100 rokov odvtedy, ako pápež Ján VIII. bulou Industriae tuae - Bedlivosti Tvojej - slávnostne potvrdil v Ríme Metodove slovanské obrady a tým aj celú Metodovu činnosť.

Predstaviteľ našich predkov arcibiskup Metod našiel tak v kresťanskom Ríme oporu proti politickej i náboženskej rozpínavosti Franskej ríše a Metodovho osobného rivala nitrianskeho biskupa Wichinga, ktorý bol nástrojom franských mocenských

záujmov na Veľkej Morave. Bohužiaľ, ľahkoverný a ctibažný Svätopluk po Metodovej smrti roku 885 slovanskú liturgiu zakázal, a tým podryl aj politickú stabilitu svojej ríše, najmä keď vyhnal Metodovho nástupcu Gorazda a jeho pomocníkov, prvých kultúrnych pracovníkov a pionierov slovenského národotvorného procesu.

Ak vinou Svätoplukovou prišlo k zákazu slovenskej liturgie a tým k posilneniu kultúrnej orientácie smerom na nemeckú vzdelanosť, vinou nesvorných Svätoplukových synov pod náporom Franskej ríše a kočovných Maďarov prišlo potom k zániku Veľkej Moravy, čiže k strate politickej nezávislosti našich predkov. V niektorých kláštoroch sa slovanská liturgia síce udržala ešte dlhší čas, ale od 12. storočia tradícia veľkomoravského kráľovstva a cyrilometodského kresťanstva prechádza do ľudovej, ústnej slovesnosti, aby sa tu živila pre časy budúce. Tieto významné politické, náboženské a kultúrne počiatky našich dejín prenikli tak hlboko do vedomia ľudu, že ich nevymazala ani nastupujúca vláda latiny, ani štátne a cirkevné inštitúcie po vytvorení uhorského štátu. Ukázalo sa, že tradícia zrastená s dušou ľudu je mocnejšia ako cudzie režimy a cudzia kultúra. A tak nebolo nijakým prekvapením, keď sa cyrilometodská tradícia tak silne ozývala v Ríme aj pri vysviacke nového slovenského arcibiskupa.

Nebolo to však po prvý raz v našich dejinách, že pri významných cirkevných udalostiach, spojených so Slovenskom alebo Slovákmi sa mysle žijúcich slovenských generácií obracali do ďalekej minulosti. Keď pred 160. rokmi bol Alexander Rudnay menovaný za ostrihomského arcibiskupa a kardinála, prihlásil sa sebavedome k svojmu pôvodu a k svojmu národu vyhlásením, že by zostal Slovákom, aj keby bol na stolci Petrovom. A tak sa stalo, že tohto mecéna slovenskej kultúry ospievali potom nielen katolík Ján Hollý, ale aj evanjelik Bohuslav Tablic. Rozdiely konfesionálne ustúpili tu pred spoločným národným záujmom.

A u Rudnaya nebol to už len ohlas ľudovej slovesnosti o kultúrnych počiatkoch slovenských dejín, ale aj vplyv slovenských humanistov od 16. storočia, pre ktorých boli už národnosť a materčina základom ich kultúrneho vedomia, v ktorom už vystupuje «národ slávny a starožitný slovenský». A

rovnako vplyv gramatikárov a historikov, pestovateľov duchovnej poézie a historických spevov z nasledujúcich storočí, kedy vzdelanci jazyk slovenský a históriu slovenskú zapojujú už na tradíciu Veľkej Moravy, aby tak ukázali svoju kultúrnu rozhľadenosť, politickú orientovanosť a slovenskú uvedomelosť, ktorá už nastoľuje konkrétnu požiadavku, že Slováci v Uhorsku majú tak písať ako z väčšej časti hovoria. Cez právo reči nastoľuje sa tu aj otázka politickej slobody. Ich názor, že slovenčina je matkou všetkých slovanských jazykov, pomáhal dvíhať sebavedomie slovenského ľudu, ktorý sa vlastným uvedomovacím procesom stával národom nielen v kultúrnom a historickom, ale aj politickom slova zmysle. Bol to proces celonárodný, čo sa potvrdzuje aj tým, že v náboženských spevníkoch, v evanjelickej Cithara sanctorum a v katolíckom Cantus catholici nachádzame už vyše sto spoločných slovenských piesní, jedno či už preložených alebo pôvodných. A jezuita Benedikt Szöllösi v latinskom úvode Cantus catholici sa už uvedomele zmieňuje o cyrilometodskom kresťanstve. Nik sa potom nemôže čudovať, že kresťanská vzdelanosť prispievala aj k národnej uvedomelosti. V 17. a 18. storočí katolícke rády predviedli v Uhorsku vyše 10.000 náboženských a didaktických drám, čo všetko prispievalo k rozširovaniu kultúrnej vzdelanosti a aj slovenskej uvedomelosti. Sláva Veľkej Moravy a z nej vyplývajúce národné práva pre Slovákov ozývajú sa v Maginovej Obrane, ozývajú sa u historikov ako Timon, Bel, Fr.A.Kollár a potom najmä u osvietenských dejepiscov, čo vedie k vedomiu slovenskej osobitosti a slovenskej spisovnej reči, ktorú Bernolák historicky vyvodzuje z pravopisu a výslovnosti panonsko-slovanskej, čiže cyrilometodskej reči. Bola to zväčša kňazská inteligencia, ktorá dvíhala a oduševňovala ľud pre národné vedomie. Tak sa veľkomoravskou a cyrilometodskou tradíciou vytváral slovenský národ.

A keď sa r. 1861 do čela slovenského života dostal banskobystrický biskup Štefan Moyses, od r. 1863 prvý predseda Matice slovenskej, zas sa tu kriesi dávna minulosť s Rastislavom a Svätoplukom, Cyrilom a Metodom. A vďační Slováci zahrnuli biskupa Moysesa práve za túto vernosť národu a jeho tradícii toľkými písomnými prejavmi oddanosti a dôvery, že ich obdivujeme ešte aj dnes. Historik musel Moysesovi priznať, že

«ostáva pre všetky časy jagavým vzorom tej mravne pevnej odhodlanosti, ktorá i na vysokých a najvyšších miestach spoločenského, politického i štátnického postavenia smelo, priamo, dôsledne vie bojovať za prirodzené, historické a večné práva slovenského národa». Boli to «veľké obranné i jednotiace snahy a činy», ktorými sa biskup Moyses zapísal do slovenských dejín.

Keď po prehnaní krutých časov národného útlaku 13. februára 1921 Slovensko dostalo prvých troch katolíckych biskupov, dr. Karola Kmeťku, Mariána Blahu a Jána Vojtašáka, ich vysviacka bola v staroslávnej Nitre, sídle Metodovom. Už ten fakt, že táto vysviacka bola v Nitre, hovoril sám za seba. Nové Slovensko sa takto hneď hlásilo k svojej slávnej minulosti a vysviacku biskupov slávilo ako národný sviatok. Zaplesalo vtedy celé Slovensko. Juraj Hodál vtedy napísal: «Ak sa splnia naše nádeje..., tak 13. február 1921, t.j. deň uvedenia do života slovenskej katolíckej hierarchie, bude pre slovenský národ tak veľavýznamný, tak historický deň, ako deň, v ktorom Štúr dal Slovákom slovenčinu dal Slovákom slovenské hranice...».

V ťažkých časoch vojny Slovensko dostalo r. 1944 vlastného arcibiskupa v osobe dr. Karola Kmeťku, ktorý sa po 1075. rokoch stal nástupcom Metodovým. Ale keď roku 1948 zomrel arcibiskup Kmeťko a keď roku 1965 odišiel zo života aj biskup Vojtaššák, posledný z trojice prvých slovenských biskupov, národ zažialil, lebo na slovenskom nebi zhasli tri nehynúce hviezdy. Slovensko pod stalinským terorom prežívalo jeden z najhorších útlakov svojich dejín. Národ bol politicky i kultúrne zotročený a ponížený a jeho biskupské stolce boli osirotené. Túto situáciu roku 1969 pripomenul slovenský biskup Andrej Grutka v USA slovami: «Slovensko nemá cirkevnú provinciu, hoci má jedenásťstoročnú kresťanskú tradíciu».

Roku 1973 Vatikán na uprázdnené biskupské stolce menoval troch nových slovenských biskupov dr. Júlia Gábriša, dr. Jána Pásztora a mons. Jozefa Feranca. Bolo to práve v jubilejnom roku 1110. výročia príchodu solunských bratov Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu. Toto jubileum zapadlo však v starostiach Cirkvi, ktorá na Slovensku prežíva ťažké časy svojho existenčného zápasu. A keď roku 1978 Vatikán zriadil konečne, po dlhých

rokoch prosieb a čakania slovenskú cirkevnú provinciu, sídlom provincie sa pre odpor režimu nestalo ani hlavné mesto Slovenska Bratislava, ani historicky významná Nitra, sídlo prvého slovenského arcibiskupstva, ale Trnava, s významnou katolíckou minulosťou, ale v porovnaní s Bratislavou a Nitrou predsa len v historicky podradnom postavení. A cirkevná provincia na Slovensku nemá dosiaľ svojho arcibiskupa; a tak v neutešenej situácii politickej nemôže ani plniť svoje veľké poslanie. Že Slovensko dosiahlo samostanú cirkevnú provinciu to zodpovedá federálnemu usporiadaniu štátu a má aj svoj zvláštny cirkevno-politický význam a dosah. Že však cirkevnú provinciu spravuje dosiaľ iba apoštolský administrátor to nijako nezodpovedá významu cirkevnej provincie, ktorej metropolita má mať hodnosť arcibiskupa. Aj tu režim ukazuje, aký malý priestor dovoľuje pôsobeniu Cirkvi v štáte.

Slováci mali doteraz štyroch kardinálov: Alexandra Rudnaya, Juraja Haulíka, Jána Scitovského a Jána Černocha. Slovákom srdcom i dušou bol iba kardinál Rudnay, ktorý bol arcibiskupom ostrihomským a prímasom uhorským. Ako taký roku 1830 korunoval v bratislavskom Dóme cisára a kráľa Ferdinanda V. Juraj Haulík bol tiež uvedomelým Slovákom, ale stal sa záhrebským arcibiskupom a metropolitom chorvátskej cirkevnej provincie, takže jeho činnosť bola pre Slovensko stratená. Ján Scitovský a Ján Černoch boli len pôvodom Slováci a svoju cirkevnú politiku postavili do služieb uhorského štátu.

Nový slovenský arcibiskup dr. Jozef Tomko je Slovákom rodom i srdcom. Zo slovenských cirkevných hodnostárov dostáva doteraz najvyššiu funkciu tým, že bol menovaný za generálneho tajomníka svetovej biskupskej synody. Skutočnosť, že jeho vysviacku vykonal sám pápež Ján Pavol II. v Sixtínskej kaplnke, kde býva voľba pápežov, dodala nielen zvláštnu dôležitosť úlohe nového slovenského arcibiskupa v službách Cirkvi, ale ukázalo aj na blízky vzťah pápežov voči Slovákom, čo vyjadril aj v slovenskej časti svojej kázne.

Biskupská vysviacka Msgr. dr. Jozefa Tomka v Ríme nadviazala na cyrilometodskú tradíciu Slovákov a svojím významom, ktorý ukážu až budúce časy, zapísala sa do slovenských dejín. Nový arcibiskup označil za prvý bod slovenského kresťanstva «ostať naviazaní na vlastné korene, na cyrilometodskú tradíciu, v

ktorej sme sa zrodili pre vieru a ako národ sme povedome vystúpili na javisko kultúrnych dejín». Taký je jeho odkaz národu, národu na «duchovnej kalvárii», z ktorého pochádza.

Vysviacka arcibiskupa dr. J.Tomka bola veľkým národným sviatkom na pôde kresťanského Ríma. Tu, v bazilike sv. Klementa, nad pozostatkami sv. Cyrila celebroval slávnostnú omšu slovenský biskup A. Grutka už 14. septembra a 16. septembra na nádvorí Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme celebroval svoju prvú biskupskú omšu dr. Jozef Tomko, za asistencie vyše sto slovenských kňazov. Bol to nádherný pohľad na túto jedinečnú udalosť v živote národa. V závere svojho «pastierskeho slova ku krajanom» odovzdal celý náš národ i všetkých krajanov vo svete pod ochranu Sedembolestnej Patrónky Slovenska. A chorál piesne «Ó, Mária bolestivá, naša ochrana» niesol sa výzvou «Bože nám pomáhaj, i Panna Mária, aby bola šťastná slovenská krajina!» nielen na dnešné Slovensko, odkiaľ na túto vysviacku neprišiel ani jediný biskup, ale ďaleko i do budúcich dní a rokov.

V novom arcibiskupovi dr. Jozefovi Tomkovi získala nielen Cirkev verného služobníka, ale aj slovenský národ smelého obrancu svojich práv a veľkú ozdobu svojho mena.

HEREC

Tak mnohí pri mne rástli, pre mňa, ba aj zo mňa.
Stal som sa stokou, ktorou živel preteká
po mene človek.
Či ten zhluk iných nepokrivil vo mne
človeka, ktorým vlastne som?

Akže som bol aj, hoci nepriam dokonale,
každým z nich, pritom ostal vždy sám sebou,
či ten, čo zo mňa prežil, môže pozrieť na seba
bez strachu?

Andrzej Jawień
Z poľštiny Andrej Žarnov

Ján Okáľ

Starší z ľudu

Dva sedliacke dvory na Guenzingu nemohli byť viac ako desať minút chôdze od Steinu a jednako sa mi akosi žiada začať túto kapitolu slovami, ktorými sa začínala skoro každá rozprávka v Dobšinského zbierkach: «Kde bolo tam bolo, bola raz jedna krajina a v tej krajine ... ».

Kto iba precestoval dolinou rieky Traun, ani tušenia nemá, aké rozsiahle polia a lúky sa rozprestierajú na terase, ktorá sa dvíhala nad údolím rieky, lebo pohľad z údolia na severnej strane narazí na skalnú stenu, korunovanú zrúcaninami hradu lúpežného rytiera Jána zo Steinu. Pohľad južným smerom zaviazne v zeleni stromov, ktorými je zarastená strmina. Len úšusty a osamelé bralá spestrujú v lete túto jednotvárnu hrádzu zelene. Ale keď sa koncom septembra prevalí ponad zvlnené pláne podalpského kraja chladnejší vietor, jelše a osiky na brehu rieky prsknú zlatožltým plameňom a javory zahoria najjasnejšími tónmi červených odtienkov na pozadí barnastých bukov a dubov.

Toto je však iba ten úzučký pásik sveta, ktorý vidí človek od rieky. Svet na vyvýšenej pláni je oveľa širší, rozložitejší a svojím spôsobom menej náhlivý ako svet doliny, svet rieky, hradskej a železnice. Tu všetko určujú zákony prírodných zmien, zákony zeme, oddychujúcej, kvitnúcej i rodiacej v náručí slnca. Keď sa tu človek rozhliadne, pohľad na juh sa mu zastaví iba na alpských končiaroch a na sever sa gúľa až po tú vlnu terénu, čo je vyššia, ale tušíte za ňou ďalšie kilometre zvlnených polí s dvorcami, podobajúcimi sa hranatej tvrdzi na každej vyvýšenine.

Hneď za mostom smerom k Altenmarktu poľná cestička prudkým oblúkom doľava odbočovala od hlavnej hradskej a potom hlbokým závozom pretínala strminu nad riekou. Keď sa na návrší prevalila znova do roviny, dva sedliacke dvory boli obďaleč ako na dlani. V jednom sa usídlil J. C. Hronský so ženou a synom a Dr. František Hrušovský so ženou, v druhom Dr. Stanislav Mečiar so ženou a dcérou. Býval i nebýval na Guenzingu aj bývalý nadporučík slovenskej armády Rudolf Bliezner, odchovanec Dr. Hrušovského, ktorý sa usiloval v tých ťažkých časoch pomáhať Hrušovským a Hronskovcom vo všetkom, kde pomoc potrebovali.

Pre slovenského vrchára, kde je aj tá mizerná zem v kútikoch medzi vrchmi nemilosrdne rozškvarkovaná medzi deti a ich detné deti, pôsobí bavorské gazdovstvo veľmi mocným dojmom. Tak ako na Slovensku sa pole nemilosrdne škvarkovalo, tu sa nemilosrdne držalo v jednom kuse. Dedil ho len jeden syn, ktorý bratov a sestry vyplatil a tí si museli hľadať inú životnú postať. Takto remeslá a industria mala neustály prítok čerstvej krvi z vidieku. Ba aj početná vrstva intelektuálov mala veľmi blízko k sedliackym koreňom so všetkými čnosťami, ktoré tradicionálne žijúci roľnícky element predstavoval v každom národe a ktoré často atavisticky ostanú životným krédom aj v pokoleniach, ktoré sa prenesú do miest. Najmä morálne a náboženské vplyvy bavorského vidieku sú zrejme dodnes badateľné všade, kde sa v tejto krajine obrátime.

Bavorský dvor nemá možno ambície byť kaštielikom, aké vidíme v Turci, v Liptove alebo na Orave, kde mali sídla rodiny malých slovenských zemanov, napodobujúcich podľa svojich možností sídla bohatších veľmožov. Bavorské usadlosti sú sedliacke domy, ktorým dala konečnú formu prísna účelovosť. Ale táto účelovosť v konečnom dôsledku dala im aj jedinečnú monumentálnosť, ktorej bez preháňania môžeme pripísať štilistickú čistotu a tým aj krásu. Aj keď sú základným pojatím bavorské dvorce jednaké, predsa usadanie každého stavania v teréne a jeho členitosti je svojské a vnútorné usporiadanie obytnej časti stavania má nekonečné variácie ako výraz rodinnej potreby a vkusovosti. Pretože obytná časť je vždy súčasne aj priečelím celého komplexu, okolo hlavného vchodu a oblokov prízemia i poschodia nájdeme aj ozdobné prvky, obyčajne spadajúce do štýlov obdobia, keď sa stavba buď začala, alebo ju renovovali. Prostred tohto čelného traktu je obyčajne aj malá vežička so zvoncom, ktorým gazdiná zvoláva čeľaď na obed a večeru. Kým poschodie napospol zaberajú spálne, prízemie má obyčajne veľkú sieň, do ktorej sa vstupuje hlavným vchodom do domu a dá sa prejsť na druhej strane do dvora. Okrem schodov na poschodie z tejto veľkej siene na jednej strane vedú dvere do veľkej kuchyne a komôr, na druhej strane je veľká izba, ktorá je aj jedálňou a vôbec miestom, kde sa rodina schádza večerami alebo v inom voľnom čase a trávi svojím spôsobom chvíle oddychu. Pravda, toto základné rozdelenie má nielen toľko rozmerov ako je gazdovských dvorcov, ale aj toľko variácií v rozdelení priestoru, jeho využití a výzdobe.

Ostatné gazdovské priestory zaberajú ďalšie tri strany štvorcového alebo obdialnikového komplexu pod jednou strechou. Jednu stranu obyčajne tvoria maštale, jednu stranu kôlne a skladiská, sýpky a konečne oproti obytnej časti ležiace krídlo tvoria humná so záčinmi a vôdrami i holohumnicou. Celé podstrešie sa využíva na uskladnenie sena, slamy, ďateliny a iného krmu pre statok. Krm sa môže prepravovať z miesta na miesto v batohoch, zavesených na koliesku, pohybujúcom sa po oceľovom lanku natiahnutom v celom podstreší.

Bavorské poľnohospodárstvo možno pokladať za veľmi intenzívne a znesie porovnanie s najpokrokovejšími poľnohospodárstvami v Európe, ale na druhej strane spôsob života bavorského sedliaka tak uviazol v rodinných a stavovských tradíciách, že sa skoro petrifikoval. Okrem návštev rodinných príslušníkov z miest spoločenský život a súčasne styk so svetom obmedzuje sa na nedeľné dopoludnie v kostole a odpoludnie v hostinci, kde má každý z chlapov svoj pivný džbán s menom a kde súsedia, ktorí si cez týždeň vidia iba strechy domov, konečne na niekoľko hodín zoči-voči pretriasajú svoje spoločné problémy i udalosti, ktoré cez týždeň rozvlnili hladinu jednotvárnosti života jednotlivých dvorov.

Takto utvorené prostredie a patriarchálny spôsob života na dvoroch nebol bez istej veľkolepej dôstojnosti, dalo by sa povedať, až prísnej vznešenosti. Preto si ani predstaviť neviem, do akého prostredia by boli viac zapadali najváženejší príslušníci skupiny slovenských utečencov, ktorá zaviazla po skončení vojny v juhovýchodnom Bavorsku. Z troch spomínaných najďalej od dediny vyrástol Dr. Stanislav Mečiar, ak bolo možné Prievidzu pokladať za prostredie ďaleko od dediny. Hrušovský len ako študent odišiel z dediny na trnavskej rovine a Hronský bol tiež z koreňov drevársko roľníckych a vrchárska slovenská dedina bola odjakživa jeho duchovným domovom.

Zdá sa, že keď národy z nejakých príčin zažijú regresné situácie, vracajú sa k svojim najpodstatnejším tradičným formám spoločenského života a spôsobu myslenia. V emigrácii stala sa z donedávna organizovane žijúcich a pragmatikám podliehajúcich skupín hŕstka jednotlivcov, ktorá podliehala zákonom inej krajiny a vo vzájomnom styku okrem rodinných nebolo už medzi nimi vzťahov, ktoré by sa mohli v čase potreby aj vynucovať.

A predsa aj v tejto našej bezzákonnej spolupatričnosti patrili sme k sebe oveľa silnejšie ako k domácemu obyvateľstvu, s

ktorými nás viazali rovnaké zákony krajiny. A bolo to oveľa viac ako spoločný jazyk a priateľstvá alebo spolupráca v minulosti. Či sme chceli alebo nechceli, či sme si to uvedomovali alebo nie, reprezentovali sme tu národ a ako takáto jeho reprezentatívna časť, mimovoľne podriadili sme sa zákonom či zvykom, ktoré latentne v nás žili od najdávnejšej minulosti a celkom spontánne pomenovali sme ľudí, ktorých sme uznávali za svojich vodcov «staršími z ľudu», starešinmi. Ani po rokoch sme si mnohí neuvedomili, ako presne sme naše národné dejstvovanie stotožnili vo formách a symboloch moci s formami najstarších slovenských spoločností. A bolo nám to také zrejmé, že doteraz nikto na tento, podľa mojej mienky sociologicky veľmi významný úkaz, nepoukázal, bližšie ho neidentifikoval a nedefinoval. Nie, nemali sme voľby a jednako jednomyseľne investovali sme celú morálnu autoritu našej skupiny do troch osobností bývajúcich na Guenzingu a dvoch nerezidenčných participantov konsília, profesorov Dr. Jozefa Cincíka a Dr. Štefana Polakoviča. V uznávaní tejto autority boli sme takí jednotní, že kedykoľvek sa stalo niečo, čo mohlo ovplyvniť našu kolóniu, bez omeškania sme o tom starších z ľudu informovali. Keď prišiel návštevník, ktorého sme pokladali za hodného dôvery, uviedli sme ho k nim, alebo aspoň sme sa vyzvedeli, či si želajú stretnúť sa s ním a o kom sme mali pochybnosti, pred tým sme často aj zamlčali, či o nich alebo o niektorom z nich vôbec niečo vieme... .

Na druhej strane «starší z ľudu» pokladali si za povinnosť podujať sa na veci, ktoré v tých časoch bolo možné robiť len s veľkým rizikom. Cestovali stovky kilometrov, keď platil zákaz prejsť z dediny do dediny, vysielali a prijímali poslov, ktorí sprostredkovali styk a spravodajstvo medzi rozličnými slovenskými kolóniami a nadobudnuté správy prefiltrovali podhubím našej národnej komunity tak, že presiakli do nášho vedomia. Bez prostriedkov a najmä bez byrokracie a akýchkoľvek orgánov boli sme za krátky čas dokonale zorganizovanou obcou, ktorá mala všetky predpoklady nielen duchovného obcovania, ale aj rozhodnutí, ktoré zmenili od základu cestu života nás všetkých.

Každý z nás sa prispôsoboval novému spôsobu života podľa vlastného záujmu a temperamentu v rámci možností, ktoré mu taký ohraničený svet dával. Mikuláš Šprinc, ktorý v knihe «K slobodným pobrežiam» zachycuje život bavorskej kolónie Slovákov v lete 1945, opísal aj spôsob života starších z ľudu na Guenzingu a v podstate vystihol tak idylu ako aj drámu, ktorá tam mala svoje dejstvo. Našiel Hronského a Hrušovského nad

košíkom húb, ako ich čistili a debatovali s ním pri tejto robote o najnaliehavejších problémoch emigrácie. Pravda, prechádzky lesom a zbieranie húb nebola iba rekreácia, ale aj príležitosť koncentrovať myšlienky na problémy, ktoré bolo treba vyriešiť prv než minie leto. To bola záležitosť celej kolónie. Ale nie menej dôležitý bol problém každého z nich: ako uniknúť sieti, ktorú Benešovi agenti začali hneď po vojne prestierať nad celou Európou a chytali do nej pod najrozličnejšími zámienkami Slovákov, čo sa usilovali uniknúť Benešovej pomste. Raz robili lapačky s pomocou naivných príslušníkov akupačných armád, predstierajúc im platné i neplatné dokumenty, inokedy bezočivo šli za svojím cieľom ponad hlavu, alebo keď šlo o niekoho, koho chceli za každú cenu dostať, tak aj proti vôli okupačných úradov. Únosy boli všednou udalosťou najmä v Rakúsku a že sa táto metóda v Bavorsku nezaviedla, nebolo to pre morálne škrupule agentov, ale preto, že československé strediská v Bavorsku boli predsa len trochu ďalej od českých hraníc ako strediská v Rakúsku, takže pri nedostatku dopravných prostriedkov sa tu únosy nevyskytli. Pravda, správy z Rakúska boli veľmi znepokojujúce a všetko nás tu nútilo držať nízky profil, nevyčnievať nepotrebne z prostredia, ale podľa možnosti zapadať do neho a splývať s ním. Ale práve preto, že šlo o také vyhranené prostredie ako bavorské roľnícke dvory, splynúť s ním bolo skoro nemožné a netrčať z neho bola asi tak hranica možnosti nášho mimikri. To znamená, že veľmi zriedka chodili medzi väčšie skupiny, ako bola napríklad naša, ubytovaná na saubodni a styk sa udržoval odkazmi a najpotrebnejšími návštevami. Spojkou býval najčastejšie Hronského syn Jurko, ale počas jeho ciest do Rakúska a Talianska vždy sa našiel niekto z nás, komu pripadla táto úloha.

Že Hronský aj na takomto trasovisku našiel si nielen čas, ale aj vôľu podľa starého zvyku každý deň písaním pridať k svojmu už aj tak neuveriteľne rozsiahlemu dielu, treba prinajmenšom obdivovať a to tým viac, keď dnes už vieme, že v Bavorsku začal a potom v Taliansku dokončil jedno z najlepších svojich diel *Svet na trasovisku.* Pre nás, čo sme Hronského poznali a obdivovali jeho srdečnú otvorenosť, bola hneď nápadná jeho úspornosť v reči. V rozhovoroch na Guenzingu bývali dosť dlhé pauzy, lebo tak Hrušovský ako Hronský vraveli teraz presne iba toľko, koľko chceli povedať a tomu, komu to povedať chceli. Ako keby boli mali odmeranú nosnosť každého z nás a vedeli, koľko z plánov a úvah majú na koho naložiť. Preto nemali radi početnejšie

návštevy. Vtedy museli sa so všetkým deliť podľa zákona minima, podľa súčiniteľa najmenšej nosnoti dôvery. U Hrušovského táto odmeranosť bola vždy akousi prirodzenosťou. Aj pri všetkých iných hodnostiach a úradoch, ktorými ho život tak štedro zasypal, v duši zostal profesorom a najmä mladším vždy rozprával z katedry vo vyvážených a presných vetách, kde slová mali vždy svoje miesto, kde nebolo uzlov, aby bol prúd jeho reči zaviazol, alebo nedokončenej myšlienky, za ktorú by nebol položil bodku.

A tak ako Hrušovský býval rozpravač-profesor, Hronský býval rozprávač-umelec; vedel prúd reči rozviesť aj bočnými ramenami a potom ich zasa spájať v hlavnom toku. Ale to bolo v časoch šťastnejších. Udalosti z jesene roku 1944 ho poučili, že úplná otvorenosť v reči je ako vzácna a chúlostivá kvetinka, ktorú možno počas búrok a víchrice pestovať iba v skleníku, vyhrievanom prítomnosťou tých najbližších, najúprimnejších a najvernejších. Od Beneša na čele novej republiky nečakal nič dobrého a vedel, že materiál, čo nazbierali o ňom, Cincíkovi a Čulenovi jeho agenti počas cesty matičnej delegácie do Spojených štátov v r. 1936-37, bol by teraz doplnený a rozšírený a odovzdal by ho oveľa ochotnešiemu štátnemu žalobcovi, aby Hronského obvinil podľa zákonov oveľa lepšie prispôsobených diktátorským chúťkam tohto pomstivého človeka. Beneš nič nenávidel viac a vytrvalejšie ako ľudí, ktorých pokladal za zodpovedných, že sa jeho životný sen o úplnom počeštení Slovákov nesplní. Hronskému sa tento materiál dostal do rúk a dozvedel sa z neho nielen čo tak strašne Benešovi a jemu verným klalo oči, ale aj to, kto boli v Spojených štátoch Benešovi agenti a akým spôsobom odpočúvali jeho rozhovory, kontrolovali jeho styky a vyrábali správy o vlastizradnej činnosti matičných delegátov. Hronský sa z tohoto materiálu dozvedel nielen hodne o charaktere benešovcov, ale aj o ich bezohľadnosti. Ale Beneš a jeho prívrženci bolo len jedno chápadlo netvora, nebezpečné najmä preto, že malo spôsoby aj v západnom svete uchvátiť svoje obete a dovliecť ich do pažravej tlamy pomsty.

Druhé, nie menej nebezpečné chápadlo kontrolovali komunisti. Daromné boli reči o demokratizácii svetového komunizmu, ktorým v povojnovej eufórii uveril celý západ. Koncom augusta 1944 na rozkaz a podľa čiernych listín komunistických vodcov Hronského zavreli v pivnici s mnohými, ktorých potom v skupinkách odvážali na Sklabinu a kým tam neboli odkryté

hromadné hroby, nikto nevedel, aký osud ich stihol. Či už nevysvetliteľná náhoda, alebo pokyn niekoho vplyvného zachránili vtedy Hronského život, ale nikdy z jeho mysli nevytuchol ten pocit bezmocnosti človeka, ktorý stratil akúkoľvek hodnotu v očiach tých, čo pripravujú raj pre ľudstvo na hroboch miliónov ľudí, čo im možno stoja v ceste, alebo si aspoň o nich myslia, že im v ceste stoja. Hronský nebol človek precitlivelý, v živote prežil a skúsil od biedy po vojnu mnoho vecí, ale mal veľmi hlboko vkorenenú úctu k človeku a zákon cti bol pre neho neporušiteľný. Preto tak veľa obetoval, keď sa rozhodol zanechať všetko a s trochou najpotrebnejších vecí hľadal s rodinou brehy ľudskosti v cudzom svete. Ako veľmi Hronsky a jeho rodina po potlačení povstania túto slovenskú tragédiu preciťovali svedčí aj to, že jeho jediný syn sa dobrovoľne so skupinou priateľov prihlásil do oddielov, ktoré mali v Turci na starosti držať zvyšky partizánov a parašutistov v lesných samotách a znemožňovať im prenikanie do dedín.
O hrdinstve týchto mládencov doteraz nikto nepísal a nemyslím, že v dohľadnom čase niekto písať bude, ale pri tejto príležitosti aspoň toľko treba zaznačiť, že boli mladí ľudia, ktorí so zbraňou v ruke vedeli sa postaviť ešte aj vtedy, keď vedeli, že odpor je márny. Konečne bol to sám Hronský, ktorý o svojom názore na povstanie veľmi jasne vydal svedectvo v románe *Svet na trasovisku,* kde vraví o nemožnosti toho, aby národ povstal proti svojmu štátu. Pri všetkých každodenných starostiach a úzkosti nad tým, čo prinesie budúcnosť, tieto dni neskorej jari a leta na Guenzingu dali Hronskému príležitosť uvažovať znova a znova nad udalosťami posledného roka a utvrdiť sa v nezmeniteľnom rozhodnutí, nevrátiť sa na Slovensko, zbavené nielen samostatnosti, ale aj cti a ľudskosti. Aké to bolo ťažké rozhodnutie pochopí iba ten, kto sa znova a znova začíta do kníh tohto veľkého slovenského umelca a rodoľuba a prežiari ho z nich ten vrelý pomer nekonečnej ľúbosti autora k rodnej zemi.

Dr. S. Mečiar bol najmladší zo starešinov usadených na Guenzingu. Mečiar bol človek ohnivého temperamentu s veľkými zmyslom pre hrdosť a česť. Aj keď celý jeho zjav bol akoby stelesnený zovňajšok jemného estéta, predsa slovo, ktorým odhaľoval krásu poézie, vedel vyostriť na britkú zbraň v boji o zásadu a vedel byť taký zaťatý, že vo veciach národného práva a cti bol by sa sto ráz zlomil, ale ohnúť ho nebolo možné. Stratu Slovenska cítil práve tak hlboko ako jeho dvaja starší kolegovia zo susedného majera, ale povaha mu nedala zakrývať hnev, ľútosť

a lásku ku Slovensku za taký múr vyrovnanej rozvahy ako to robil Hrušovský, alebo za do neurčita roztečený pohľad vo vlahe plávajúcich očí Hronského. Niekedy sa mu žiadalo aspoň fyzicky spáliť svoju energiu a do pásu vyzlečený vidlami naberal celé noše sena alebo ďateliny a hoci kone ľahko kráčali s naloženou fúrou, nedalo mu len tak kráčať vedľa voza a najradšej sa tiež zapieral do lievča. V debatách spaľujúcou kritikou rozoberal činy jednotlivých vedúcich osobností v období trvania Slovenskej republiky, ako keby nedôslednosť a niekedy aj bezzásadovosť tých vysoko postavených jednotlivcov, ktorí buď vedeli o prípravách povstania, alebo sa k nemu pridali, bola hlavnou príčinou celej slovenskej biedy. A keď sa aj dal presvedčiť, že v obrovskej dráme sveta boli to postavičky bezvýznamné, bol neústupčivý, keď žeravými slovami vpaľoval na ich mená znak slovenskej hanby pred všetkými pokoleniami, kým národ bude žiť. A o tom, že národ bude žiť nepochyboval nikdy. Sily, ktoré odklial Ľudovít Štúr stali sa takou podstatnou časťou národného cítenia, že ich bolo možné umŕtviť len vyhubením národa. Ideológií, ktoré sa už prevalili Slovenskom a ešte sa prevaliť mali, sa ako takých nebál, ale veľmi sa bál imperialistických šovinizmov, ktoré si z ideológií vedeli spraviť účinný nástroj na ovládanie menších a slabších národov. No, najviac mu šlo o to, aby sa ochránil biologický potenciál slovenského národa. Vedel, že v každom štáte, kde budú Slováci nútení žiť s inými národmi, nebezpečenstvo strácania tohto potenciálu je veľmi reálne a preto hneď na začiatku svojej vedeckej kariéry ako matičný referent a neskôr tajomník, slovenským ženám dal v Živene veľmi vážnu lekciu o tom, že sa majú naučiť celé umenie lásky, aby mohli konkurovať rafinovanejším dievčatám a ženám českým, ktoré im odvádzajú najsúcejších mládencov, keď sa títo dostanú do ich prostredia, ako to bolo najmä so študentmi, čo boli zapísaní na pražských vysokých školách.

Niektorí kritici robili Mečiarovi výčitky, že je vraj hmlistý. A naozaj, jeho estetické štúdie neboli ľahké čítanie. Bolo sa treba úplne ponoriť do prúdu, ktorým sa niesla jeho naširoko založená osnova filozoficko-vedeckého skúmania literárneho diela. Ale keď šlo o naliehavé sociálne, kultúrne alebo spoločenské problémy, ako keby sa bol preladil na celkom novú vlnovú dĺžku a myšlienkam vnútil nový úderný rytmus. Odrazu sa krásu hľadajúci estét stal tribúnom, ktorého ústami hovoril národ.

Táto rozdielnosť v temperamente Mečiara často nútila utiecť aspoň na niekoľko hodín z vyrovnaného prostredia na Guenzingu a vyhľadať niektorých z nás na saubodni, ktorí sme mu boli nielen vekom, ale často aj temperamentom bližší. Ale príležitosť k činu nenašiel ani tu a bolo to len prepaľovanie už aj tak do biela žeravého rodoľubstva. Neskoršie aj takéto návštevy sa museli obmedziť na minimum, keď prvé neklamné náznaky nás varovali, že Benešova sieť sa začína prestierať aj nad Bavorskom.

Dr. Jozef Cincík bol zo všetkých starešinov najmenej politický. Evakuoval a v Rakúsku i Bavorsku aj býval s rodinou Kolomana Geraldinyho. Koniec vojny ho zastihol v Steine, ale už o niekoľko dní sa presťahoval do Altenmarktu a odtiaľ tiež veľmi skoro na neďaleký dvorec Stozberg, ktorý patril do dediny Feldkirchen. A predsa tento nepolitický učenec vykonal pre Slovensko a jeho štátnosť viac ako pol snemu. Vo chvíli, keď sa zdalo, že mladá Slovenská republika, bez skúseností a tradícií, je akoby na historickej plytčine, najmä Cincíkovi možno ďakovať, že sa ju čoskoro podarilo zakotviť v tisícročných hlbinách slovenského etatizmu. Čokoľvek prešlo jeho rukami a na čokoľvek mal vplyv, dostalo nezmazateľnú pečať slovenskej dávnovekosti a tradícií, ktoré z polorozprávok a pololegiend menil na základné kamene istoty, na ktorých sa mohlo stavať. Preto všetky slovenské známky, peniaze, vojenské i civilné vyznamenania, dekréty, diplomy, verejné pomníky a projekty stavieb pre ustanovizne niesli pečať dávnovekej stability a istoty. Jeho orliemu zraku neušla ani len skromná goralská spona, ktorej príbuzenstvo vypátral v ušľachtilých formách dávnych fibulí. Ako keby bol ňou pevne pripnul ten kepeň sebavedomia nad slovenským vedomím, ktorý nám strhla s pliec strata štátnosti pred viac ako tisícročím.

Ale toto bola len jedna stránka Cincíkovej zložitej osobnosti. Skoro napospol sa od neho nečakalo nič viac ako sa očakáva od umelca a učenca. Aj v obcovaní s ľuďmi býval skromný, skoro utiahnutý a skoro sa čakalo od neho, aby bol v týchto časoch aj ustrašený. Veď šlo o strach, neistotu a utiahnutosť,to boli v tom čase veci, ku ktorým sa bez hanby priznávali aj takí, ktorí bývali vždy až vzorom mužnosti. Boli situácie, v ktorých by bola odvaha hraničila s hlúposťou. Na druhej strane aj smelí ľudia krútili hlavami nad niekoľkými činmi Cincíka vtedy, keď múdrosť radila ukryť sa a zachraňovať si vlastnú kožu. Ale Cincík práve vtedy, keď jasne videl približujúce sa nebezpečenstvo, zachraňoval najprv svojich priateľov. Najprv z Martina vyviedol Kolomana Geraldiniho s rodinou, aby v rodnej Terchovej našli aspoň načas

bezpečný úkryt, zatiaľčo v Martine ozbrojené hliadky partizánov našli jeho bývanie už prázdne. A sotvaže dopravil do bezpečia Geraldiniho, už sa ponáhľal do Tatier zachrániť nič netušiaceho Mečiara, ktorý tam s rodinou trávil prázdniny. Bol to kúsok nielen smelý, ale aj dobrodružný ako napínavé filmové scenárie. Cincík využil takrečeho posledné fungujúce komunikačné prostriedky od telefónu až po lietadlo, do ktorého skoro vtiahol s pomocou pilóta vzpierajúceho sa Mečiara a jeho ženu s dcérou, keď už prvé útočné oddiely na druhej strane letiska rozbiehali sa do rojníc, aby ho obsadili. Len keď boli z dostrelu drobných zbraní a lietadlo naberalo výšku na priamy let od Bratislavy, rozpovedal Cincík udivenému Mečiarovi, prečo ho takým naliehavým telefonátom vyhnal na popradské letisko a čo sa medzitým už odohralo v Martine.

Po povstaní sa Dr. Cincík vrátil do Martina ak nie prvý, teda medzi prvými chrániť matičný majetok a do chaosu vniesť zasa trochu istoty a poriadku. Po odchode zo Slovenska, len čo sa na niektorom mieste usadil a nebol už tak naliehavo potrebný na vybavovanie záležitostí, spojených s pobytom alebo dopravou, už bol zasa v minulosti a jej výzkume tak zahĺbený, ako keby iného problému na svete nebolo. Prvý do podrobností poznal celé okolie miesta, kde sa naša skupina čo i len prechodne usadila a všade vypátral aspoň archívy a knižnice, kde mohol prehĺbiť svoje už aj tak úžasné vedomosti o Veľkej Morave a jej vzťahoch k Hornému Rakúsku a Bavorsku. Oblasť Altenmarktu bola v srdci územia, kde sa odohralo hodne udalostí, ktoré mali k Slovensku veľmi hlboký vzťah. Len niekoľko kilometrov južne od Feldkirchenu leží jazero Chimsee s dvoma ostrovmi, na ktorých boli jedny z najstarších benediktínskych škôl severne od Álp. Je skoro isté, že tu študovali synovia veľkomoravských veľmožov, najmä Koceľ, syn nitrianskeho kniežaťa Pribinu, tu nadobudol svoje na vtedajšie pomery značné vzdelanie a taký vrúcny vzťah ku kultúre, že to až udivuje. Podstatná časť kultúrnych a umeleckých snáh bola vtedy v priamom vzťahu s náboženstvom, ale práve tento vplyv zušľachťoval a zjemňoval mnohé zdedené zvyky, na ktoré sa najmä z Talianska dívali ako na severské pohanské barbarizmy. Koceľ si osvojil v tejto škole aj svoje na dobu a pomery uhladené spôsoby a ovplyvnil nimi celý svoj dvor neskôr, keď sa stal samostatným kniežaťom v Zadunajsku.

Nie všetky miesta mali však takýto šťastný a pozitívny vzťah k osudom Veľkej Moravy. V Bavorsku bol vo svojej mladosti väznený Svätopluk a v neďalekom Altöttingu dožíval svoje

smutné dni oslepený Rastislav, ktorého zajal a Nemcom vydal slávybažný Svätopluk a miesta, na ktorých bol vyše dvoch rokov uväznený sv. Metod, boli tiež neďaleko.

Málokto okrem Cincíka by bol v týchto časoch myslel na dávno uplynulé doby, keby sa história nebola opakovala podivným spôsobom takrečeno uprostred našej komunity. Ale okrem našich starešinov, najmä najmladšieho z nich, Dr. Štefana Polakoviča, málokto z nás vedel, že do kláštora v Altöttingu sa utiahol aj slovenský prezident Dr. Jozef Tiso po odchode z Kremsmünstru. Teda na miestach, kde pred jedenástimi storočiami trávil dni svojho vyhnanstva knieža Rastislav, prezident Slovenskej republiky Tiso usiloval sa zachrániť nielen svoj život, ale aj ídeu slovenskej štátnosti, o ktorej len niekoľko dní pred príchodom do Altötingu rozprával vo svojej reči, vysielanej v apríli cez rádio v Štajerskom Hradci.

Dr. Polakovič bol temperamentom i názormi vari najbližší Dr. Mečiarovi, ale oveľa širšie jazykové znalosti a zmysel pre riešenie praktických problémov skoro inštinktívne tak, ako ich deň prinášal, zasadili ho pevne do stredu úsilia o záchranu prezidenta Tisu. Zo starešinov utvoril sa triumvirát aktivistov, v ktorom okrem Dr. Polakoviča boli Dr. Hrušovský a Dr. Cincík ako výkonní splnomocnenci celého konsília.

Po presídlení slovenskej kolónie z Bad Hallu do oblasti Steinu a zakončení vojny, Dr. Polakovič si možno ako prvý začínal všímať jednotlivých členov našej kolónie a analyticky skúmať ich vlastnosti a schopnosti, lebo čím ďalej tým jasnejšie mu bolo, že v nich je celá naša rezerva tak talentov ako i problémov každej komunity, kde treba tak s jednými ako druhými počítať. Sám sa odsťahoval na dosť odľahlú samotu neďaleko Feldkirchenu, ale často sa objavil aj v Steine a každú nedeľu pred kostolom vo Feldkirchene bola akási všeobecná schôdza, na ktorej sa zúčastnili všetci Slováci zo Stolzbergu, zo samotnej dediny a z majera, kde sídlil Doránsky s rodinou a skupina, čo sa preniesla zo Steinu do Peterskirchenu. To boli príležitosti, keď sa vymieňali najnovšie správy a keď sa potroche mohla prefiltrovať do vedomia celej komunity aspoň časť z toho, čo mohli najinformovanejší z nás bez obavy urobiť vecou verejnou. V tom čase už zjav Dr. Polakoviča pôsobil mocným dojmom istoty, sily, optimizmu, vyvierajúceho nie tak zo želania, ako viery, že naša komunita bude mať nielen dosť vôle prežiť veci, čo nás čakajú, ale aj dostatočné rezervy fyzickej a intelektuálnej sily, ktorú budeme potrebovať. Mnohí, ktorí Polakoviča poznali predtým viac iba z

jeho kníh a chýru filozofa a ideológa, boli jeho osobným zjavom, najmä silou mladosti, čo z neho vyžarovala, milo prekvapení.

Vcelku možno povedať, že rada starších, ako sa spontánne utvorila po presune našej skupiny z Rakúska do Bavorska, reprezentovala pozoruhodný potenciál intelektu, politickej múdrosti i opatrnej rozvážnosti, mladého oduševnenia i fyzickej sily, takže bola pripravená na úlohy, čo ju čakali.

Z poézie Janka Silana

KRÁTKA ELÉGIA

Tak začínajú (kde sa končia?) naše trýzne.
Boh večne živý v Betleheme hneď aj mizne?

Albino Luciani — pápež, teraz kde ste?
Nemluvňa šepce: «V Betleheme, v božom meste,

kde nadostač je chleba, nadostač aj vína.»
Dnes je to celkom jasné: to je naša vina,

že vy ste umreli tak náhle ako zora.
Šťastie, že úsmev neumiera. Zlieta zhora

jak anjel ustatý, čo vyspevuje stále:
Nesmúťte za mnou! Stalo sa to k Božej chvále,

že už ma neuzriete zajtra v Getsemani.
Ja bývam v Betleheme. Príďte! Pán Boh s vami!

Potom Ján Pavol I. už len mlčí. Sníva.
A každá duša sa len za ním k nebu díva.

Važec, 7. októbra 1978

ZDRAVICA

1

Za Babiou Gorou, tam hneď pri Orave,
na západ od Važca, hneď za Kriváňom
kvitnite, Vadovice, buďte zdravé!
Váš rodák robotník je veľkým pánom,

pápežom, skvelým sluhom božích sluhov.
Ja viem, ja viem, že dnes aj mňa rád hladká
jak Vyšinského včera. To je vzpruhou
pre kňaza slepého, pre úbožiaka.

Ja viem, ja viem, že dobre odprevadí
ma do neba a zadarmo, jak zákony
mu kážu. A Pán Ježiš na nás hľadí.

Som šťastný, prešťastný som, budem ako nik.
Hľaďte, jak bohatneme, jak sme mladí.
Hľaďte, jak Slovan k večnu cvála na koni!

2

Tu je ten pokrok, bratia Rusi.
Pri cvale nebojme sa komárov.
Gágajú dobre všetky husi,
že používal iba somárov,

keď narodil sa v Betleheme,
pre svoje cesty Kristus Pán.
My múdri nechápeme,
že kôň či somár pomáhajú nám,

no menej ako pápež, biskup rímsky,
nástupca Petrov. Netreba ho biť.
Keď treba, preskočí múr čínsky

a naučí nás pravdu velebiť.
Veď je nám všetkým taký blízky.
V modlitbách poďme si ho pozdraviť.

Važec, 26. októbra 1978

Ladislav Jerga

Stanoviská z jadra života

Nie sme sami v tomto úzkom a nízkom podsvetí.

Zavrieme dvere prv, než sa odtiaľto vytratia i tie posledné spomienky na polnočnú tmu. Podídeme bližšie, oprieme sa jeden druhému o hruď a plačeme. Ticho kvílime, keď sa nám z pliec skĺza ťažoba dní, čo sa krátia, dní, čo sa pohybujú v diaľke, za kulisami, von z dosahu našich rúk a náručia, tam v nekonečnom svetle a pustej suchote, tam na periférii života, ktorý si denne pripravujeme v potu tváre, s dlaňami posiatymi krvácajúcimi mozoľami. Ten dych života, čo nerozoznávame od svojho vlastného dychu, a dychu, čo nám vnáša prach do očí, ten dych, alebo vlastne tie dychy, kolektívne, rovnako horúce a rovnako odzbrojujúce ako prvé dotyky žltého jara, tie dychy, nech už prichádzajú v akejkoľvek forme, sa vtierajú do očí, ako všetko ostatné, do nozdier, a do uší nastavených na sever.

Na severe je vlhko, životodarne, alebo sa to len zdá, a keď sa živorasty odvážia ukázať svoju tvár, a napokon tu, ako všade inde, ide o tvár samotnú, vždy, pred náhodilými osobami a pred autoritou, keď ich biela tvár uzrie svetlo sveta a sama osebe sa stane predmetom pozorovania, vtedy sa živly spiknú a v jednote trojice zničia tajné prísľuby životného jadra Na severe potom prší, nížiny sú zatopené bahnistou vodou, uličný kal sa usadí v póroch bielych stien, a po povodni prídu praľudia, a podľa šedej čiary na stene budú vedieť mieru nášho nezadosťučinenia a mzdu našich zanedbaných sľubov.

V dolinách panuje zreteľné ticho, ozveny vibrujú v mysli, a vízie hojnosti spôsobujú tmu pred očami. Pradieťa sedí na vrcholcoch centrálnych výšin a myslí si — čo si len počnem sama v nedeľu? Kovové ozveny týchto rozpačitých slov blúdia po lesoch; sírové vetry z juhu sa zahlodajú do podstaty tohto nedeľného smútku a vysušia ho na smrť.

Prísľuby sa kývu vo vetre ako topole. Prísľuby visia prišpendlíkované na steny tohto podsvetia, prísľuby visia z povaly, prísľuby sú nalepené na dverách, prísľuby vejú v oknách; toto vraj má byť máj — romantický a pulzujúci životom. Prísľuby sú priklincované k oblohe a zamknuté v oblakoch.

Milan S. Ďurica

Elena L. Cornaro Piscopia

Prvá žena na svete, ovenčená vavrínom doktorátu. Poznali ju Slováci?

Jedným z medzinárodných kultúrnych podujatí tohto doznievajúceho roku boli oslavy tretej storočnice udalosti, ktorú bez hyperboly možno označiť za historický prelom v kultúrnych a sociálnych dejinách nielen Európy, ale i celého ľudstva. V sobotu dňa 25. júna 1678 jedna z najstarších, ale aj najliberálnejších univerzít na svete, konajúc v zmysle svojej už vtedy takmer poltisícročnej emblematickej zásady: *Universa universis — Patavina libertas,* udelila doktorát filozofie Benátčanke menom Elena Lucrezia Cornaro Piscopia. Ak uvážime, že až dovtedy vysoké štúdium, a tobôž ešte akademické tituly, ostávali nenarušeným a podľa všeobecnej mienky aj nenarušiteľným monopolom mužského pohlavia, uvedomíme si naozaj pioniersku odvážnosť ušľachtilej kandidátky, ale aj priam revolučný čin padovskej univerzity. Muselo uplynúť ešte vyše pol storočia, kým sa na takýto čin odvážila preslávna univerzita v Bologni (ovenčiac doktorátom Lauru Bassi 12. mája 1732), nasledovaná až o ďalšie polstoročie neskôr univerzitou v Pavii (Maria Amoretti, 25. júna 1777). V niekdajšej habsburgskej monarchii, ktorej časťou bolo i celé územie nášho Slovenska, na prvú doktorskú promóciu ženy bolo načim čakať až do 2. marca 1897*, kedy na viedenskej univerzite promovala v medicíne Gabrielle Possanner. Na Karlovej univerzite v Prahe ako prvá žena dosiahla doktorát filozofie Marie Baborová 17. júna 1901.

---

* Na pochopenie mentality vtedajších našich intelektuálov môžu nám poslúžiť riadky, ktoré po návšteve baziliky sv. Antona v Padove napísal Ján Kollár: «Druhý pomník ve chrámě tomto jest mramorové poprsí vysoce učené Padovanky Piskopové, a ačkoli *'Mně vždy pohled učené ženské byl nesnesitelný',* přece, že se zde o jednom slavopolském králi chlubně zmínka činí, odepsal jsem nápis takto znějíci: (a cituje celý latinský text nápisu). Tato učená panna a mudrakyně měla i doktorem bohosloví sa státi, kdyby tomu kardinál Barbarigo nebyl odporoval odvoláváním se na výpověď Pavla Ap. (1 Kor 14, 34), kde se ženám zabraňuje ve sboru učiti. Příčinou své učenosti zůstala nevdána přes celý život. Před jejím obrazem přišla nám na um odpověď Napoleonova, paní Staëlové daná na otázku: 'kterou ženskou osobu on za největší drží?' — 'Tu, řekl on, která nejvíce dítek porodí'.» — J. KOLLÁR, *Cestopis obsahující cestu do Horní Itálie... roku 1841 konanou.* Praha 1907, str. 249-50.

I. Mimoriadne udalosti a činy sú spravidla podmienené aj nevšednými okolnosťami, ktoré k nim vedú a ich prakticky umožnia. Iste nechýbali ani pred rokom 1678 na svete, ba ani na okolí samej Padovy, dievčatá a ženy, ktorých intelektuálne schopnosti boli by im umožnili venovať sa štúdiu a dopracovať sa aj náležitých uznaní. Chýbali im však praktické možnosti rozvinúť tieto schopnosti a najmä potom uplatniť sa aj pred verejnosťou a prelomiť tuhý odpor od nepamäti platných tradícií. Elena Cornaro bola v tomto ohľade skutočne privilegovaná. Narodila sa 5. júna 1646 v Benátkach ako piate dieťa prokurátora Giovanniho Battistu Cornara Piscopiu. Prokurátorstvo bolo najvyšším úradom Benátskej republiky: nad deviatimi prokurátormi stála iba zvrchovaná autorita dóžu. Ako prokurátor sv. Marka Elenin otec sídlil v majestátnom paláci «Procuratie nuove», ktoré podnes obdivujú návštevníci Benátok na námestí sv. Marka (palác, ktorý tvorí ľavé krídlo námestia hľadiac od baziliky). O takýto úrad mohli sa uchádzať iba príslušníci vysokej benátskej šľachty, ktorí dokázali svoje administratívne i vojenské schopnosti v službách Republiky a disponovali aj primeraným bohatstvom. Rod Cornaro patril k najstarším a najslávnejším benátskym rodinám: v čase narodenia Eleny mohol sa už pýšiť vo svojej genealógii jednou kráľovnou (Katarína, kráľovná Cypru v rokoch 1454-1510), troma dóžami (štvrtého dóžu dal rod Cornaro Benátkam po smrti Eleny) a deviatimi kardinálmi, nepočítajúc biskupov, opátov a iných vysokých štátnych i cirkevných hodnostárov. (Druhé priezvisko — Piscopia — získal rod Cornaro od cyperského kráľa Petra I. (1359-1369), ktorý udelil Federicovi Cornaro feudálne vlastníctvo zámku Episkopi — teraz Episkopi Bay — na južnom výbežku ostrova.) V takejto rodine nechýbali ani primerané kultúrne tradície. Padovská univerzita — z ktorej Benátska republika urobila svoje privilegované *Studium Venetum* — ako bola jedným z hlavných ohnísk humanizmu a renesancie, tak tvorila neskôr aj semenisko moderných prírodných vied.

Giacomo Alvise Cornaro, ktorý sa usadil natrvalo v Padove, prijímal vo svojom paláci osobnosti akými boli Galileo Galilei, kardináli Cesare Baronio a Roberto Bellarmino, Torquato Tasso a viacerí iní, s ktorými založil v Padove akadémiu, zvanú «dei Ricovrati». Nečudo teda, že keď Elenin otec spozoroval nevšedný

záujem svojej dcéry o pochopenie a osvojenie si poznatkov kultúrnej povahy, s radosťou vychádzal jej v ústrety povolávajúc do svojho paláca vždy schopnejších učiteľov. Od siedmeho roku svojho života Elena mala stále po boku bezpečných vodcov pre osvojenie si čo najširších základov pre svoju kultúru. Prvým jej učiteľom bol vlastný farár Fabris, potom kanonik Valier pre latinčinu a čoskoro Grék Alvise Gradenigo, od ktorého si osvojila tak klasickú ako aj modernú gréčtinu. Keď dievča udivovalo svojimi pokrokmi v asimilovaní všetkých poznatkov, ktoré mu títo učitelia prednášali, otec neváhal pozvať osobitne pripraveného profesora, aby uviedol Elenu aj do tajomstiev vysokých štúdií. Týmto preceptorom stal sa jej jezuita Carlo Maurizio Vota, rodom z Turína, vynikajúci tak v humanistických ako aj v prírodovedeckých disciplínach a k tomu nadaný polyglot. Pod jeho vedením Elena absolvovala celý študijný program podľa «ratio studiorum» Spoločnosti Ježišovej: najprv literárne a prírodné vedy, potom filozofiu a teológiu. Aby sa mohla zdokonaliť v štúdiu Svätého Písma, neváhala sa pustiť aj do štúdia hebrejčiny. Za učiteľa jej otec povolal — aj to bolo neslýchanou výnimkou za čias prísnej gettizácie Židov — vynikajúceho rabína pôvodom z Hamburgu, ktorý v tom čase viedol početnú židovskú obec v Benátkach. Volal sa Šemuel Aboaf. O kvalite učiteľa, ale i žiačky, svedčí skutočnosť, že Elena si tak dokonale osvojila hebrejský jazyk, že i po čase bola schopná hebrejsky nielen čítať, ale i plynne diskutovať, ako to urobila roku 1680 pred francúzskym kardinálom d'Estrées v Padove.

Nečudo teda, že chýr o takejto nezvyčajne nadpriemernej kultúre dcéry benátskeho prokurátora čoskoro sa rozšíril medzi učencami. Už 11. januára 1669 —teda ako 22-ročná — dosiahla vysokého verejného uznania tým, že bola poctená členstvom v padovskej Akadémii «dei Ricovrati». Iste k tomu prispel aj profesor Carlo Rinaldini, ktorého roku 1667 padovská univerzita povolala z Pisy. On nám totiž zanechal písomný záznam o svojom stretnutí sa s Elenou, ktorú predtým nepoznal, v knižnici prokutátora Cornara v Benátkach. Boli tam na stole diela Archimedove a pozastavil sa nad poučkou o spojení priamkou medzi kružnicou a priemerom. «Vtom — nechajme hovoriť autora — vstúpila do siene mladá deva veľmi krásnej tváre, elegantnej postavy, jemného vzhľadu, s hlavou majestátnou a

dôstojná v pohyboch. Začala hovoriť o tej poučke. Začudoval som sa natoľko, že nevedel som prísť k slovu. Potom som sa predsa len odvážil opýtať sa prokurátora na meno, rod a krajinu, odkiaľ pochádza toto krásne dievča, čo žiari toľkými darmi ducha i tela, ako by bola padla zo samého neba. On sa pousmial a riekol: Čo do mena, volá sa Elena Cornaro. — Ja na to: — Azda je to dcéra Vašej Excellencie? — On prisvedčil. — Nuž nieto sa čo diviť... ». Ak takýmito dojmami Elena zapôsobila na vtedy už v diplomatických službách pápežov i v univerzitnej činnosti skúseného, 53-ročného profesora filozofie a matematiky, môžeme si predstaviť, že musela byť skutočne devou zriedkavého zjavu a nevšedných kvalít ducha.

Rinaldini po tomto stretnutí stal sa dôverným priateľom prokurátora Cornara a pri svojich častých návštevách v Benátkach pokračoval vo vedeckých diskusiách s Elenou. Asi na jeho radu — a iste so súhlasom františkána Felice Rotondi, ktorý viedol Elenu v štúdiu teológie a tiež od roku 1665 prednášal na univerzite v Padove — rozhodol sa prokurátor Cornaro Piscopia dosiahnuť pre svoju Elenu najvyššieho uznania vo forme doktorátu padovskej univerzity.

Životopisci sú napospol presvedčení, že nešlo tu o osobnú ambíciu Eleny. Pre svoju duchovnú formáciu i pre svoju povahu Elena bola skromnou ženou, ktorá nebažila po verejných poctách a posvätila svoj život askéze a pestovaniu štúdií. Odmietla ponuky členstva v mnohých akadémiách a keď prijala poctu jedným z jej predkov založenej padovskej akadémie «dei Ricovrati», zvolila si podľa vtedajších zvyklostí členské meno «l' Umile» Ponížená. Jej otec bol si však plne vedomý, akú slávu by priniesla celému jeho rodu doktorská promócia jeho dcéry: takej cti sa ešte nijakej žene na svete nedostalo.

Na otcovo naliehanie podala teda Elena už na jeseň roku 1677 žiadosť o pripustenie na predpísané skúšky pre dosiahnutie doktorátu teológie. Je iba pochopiteľné, že pre univerzitné autority znamenalo to «casus» celkom nezvyklej povahy, pri riešení ktorého nebolo možno pokračovať podľa precedensov. Konzultovali sa teda medzi sebou, ba pribrali k porade aj kolegov z vtedy vysoko vážených univerzít v Paríži a v Leuven. Napriek rezervám akademické autority zaujímali k problému zásadne pozitívne stanovisko. Ostávalo teda iba predložiť celú vec

kancelárovi univerzity, ktorému patrilo posledné slovo. Kancelárom v tom čase bol padovský biskup veľkej učenosti a svätého života, kardinál Gregorio Barbarigo (pápež Klement XIII. roku 1761 ho vyhlásil za blahoslaveného a Ján XXIII. roku 1960 za svätého). Nachádzal sa však už vyše roka v Ríme, kde ho pápež Innocent XI. zdržal až do roku 1680. Tam mu teda museli poslať na rozhodnutie všetky dokumenty. Napriek úcte a priateľstvu, ktoré kardinála viazali k prokurátorovi Cornaro Piscopia, tento muž Cirkvi nemohol sa rozhodnúť proti tradícii: uznal síce, že ide o celkom mimoriadny prípad, že Elena by si pre svoje nadanie a učenosť doktorát plne zaslúžila, ba že univezita mohla by to aj verejným dokumentom prehlásiť, no rozhodne odmietol, aby mohla byť ako žena promovaná za doktora teológie,(«...aby sa z nás nevysmial celý učený svet», argumentoval vo svojej odpovedi). Cornaro však nebol človek, ktorý by sa ľahko vzdal svojich plánov. Po dlhých, chvíľami aj ostrých diskusiách medzi Benátkami, Padovou a Rímom, došlo sa predsa len ku kompromisu, prijateľnému pre obe stránky: Elene univerzita udelí doktorát, ale vo filozofii. (Ten neimplikoval udelenie nižších kňazských svätení, ani právo prednášať a kázať o otázkach viery.) Stalo sa to slávnostným spôsobom v padovskej katedrále (iné sály neboli dosť veľké, aby prijali množstvo účastníkov) v sobotu dňa 25. júna 1678. Elena Lucrezia Cornaro Piscopia po verejnej diskusii «more nobilium» (teda bez účasti «arguentes») o dvoch témach z Aristotelovej filozofie «communi consensu acclamatione et vivae vocis oraculo philosophiae magistra et doctrix acclamata fuit coram universo doctorum coetu», ako to čítame v úradnom protokole zachovanom v archíve univerzity.

Sotva si dnes môžeme predstaviť ovácie, pocty, oslavy a obdiv, akého sa dostalo tejto prvej doktorke na svete. Celá Padova tvorila jasavý špalier, keď sa Elena vracala na koči z katedrály do svojho paláca. Básnici skladali oslavné ódy (viaceré z nich vyšli aj tlačou), vedci jej pripisovali svoje traktáty, akadémie jej ponúkali svoje členstvo (prijala iba jedno: od rímskej akadémie «degli Infecondi»), padovská univerzita ju hneď aj prijala do «Collegium» svojich profesorov, a už 5. júla 1678 bola určená za examinátorku pri doktorskej skúške. Všetky európske univerzity zapojili sa do osláv tejto vynikajúcej ženy: Lyon, Paríž, Amsterdam, Leipzig,

Utrecht prejavili svoj obdiv na učenosťou Eleny i nad odvážnym činom padovskej univerzity. Vedci európskej povesti cítili sa poctení, ak si mohli vymeniť listy s Elenou Cornaro, tobôž ešte ak ju mohli osobne navštíviť.

Také neobyčajné vzdelanie vyžadovala však aj neobyčajnú lásku k štúdiu a primerané napätie naozaj všetkých fyzických síl. Elena sa doslovne 'obetovala' svojej láska k poznaniu: už pred dosiahnutím doktorátu jej delikátna telesná konštrukcia prejavila vážne náznaky choroby, ktorá ju v pomerne krátkom čase priviedla do hrobu. Napriek všetkým pozornostiam zo strany rodiny — otec jej dal k dispozícii svoj palác v Padove, kam sa natrvalo presídlila roku 1679 — a lekárskej opatere najlepších klinikov-kolegov (vtedy lekári a filozofi tvorili spoločné «Collegium philosophorum et medicorum») padovskej univerzity, Elena Cornaro dňa 26. júla 1684, teda sotva 38-ročná, vrátila svoju šľachetnú dušu Stvoriteľovi.

Jej pohreb bol jej skutočným posledným triumfom. Univerzita, mesto i Benátska republika vzdali posledný hold žene, ktorá sa stala «slávou a cťou celej literárnej republiky». Pochovali ju v bazilike sv. Justíny v Padove.

A potom prešli veky. Štúdium žien stalo sa nielen bežnou vecou, ale na mnohých fakultách aj takmer ich monopolným privilégiom. Elena Cornaro pomaly vypadla z pamäti. Keď roku 1895 Angličanka Mathilda Pynsent, opátka kláštora sv. Benedikta v Ríme, prišla s mons. Jameson Austinom Campbellom do Padovy, dlho museli hľadať, kým našli hrob Eleny Cornaro. Táto anglická mníška oboznámila potom svet s nevšednou osobnosťou Eleny, keď publikovala jej prvý životopis v angličtine *(The Life of Helen Lucretia Cornaro Piscopia Oblate of the Order of St. Benedict and Doctor in the University of Padua,* Rím 1896*).* Iste pod vplyvom tejto biografie prvá ženská univerzitná inštitúcia v Spojených štátoch Ameriky, *Vassar College* v Poughkeepsie, N.Y. (kde žije *Poeta Laureatus* súčasnej slovenskej literatúry, Andrej Žarnov) dala roku 1904 zhotoviť pre svoju bibliotéku gotickú vitráž so scénou udelenia doktorátu Elene Cornaro v Padove.

Jedna zo študentiek tohto kolégia, Ruth Crawford (získala doktorát roku 1912), nevedela sa zmieriť so skutočnosťou, že taká vynikajúca žena ostávala ešte stále takmer neznámou v širokom

svete. Venovala teda značnú časť svojich energií na oboznamovanie amerických kruhov s Elenou Cornaro. Jej pričinením dostal sa obraz Eleny do «Talianskej sály» Univerzity v Pittsburghu, Pa., kde roku 1949 dali zhotoviť aj veľké stenové fresko, ktoré urobil taliansky majster Giovanni Romagnoli. Neúnavná pani Ruth Crawford Mitchell organizovala potom expedície amerických študentiek do Padovy, aby sa oboznámili s univerzitou a navštívili hrobku Eleny Cornaro. Sama pani Crawford navštívila Padovu roku 1955, potom opäť roku 1969 a najnovšie roku 1976. Z jej iniciatívy vzišlo aj medzinárodné hnutie pre oslavy tretej storočnice prvého doktorátu, udeleného žene, ktorý získala roku 1678 Elena Cornaro Piscopia. Sama padovská univerzita obrátila sa najprv roku 1969 na všetky univerzity sveta, aby si overila, či doktorát udelený v Padove Elene Cornaro bol naskutku svetovým primátom tohoto druhu. Keď odpovede, došlé zo všetkých sveta strán, tento primát jednoznačne potvrdili, aj univerzita v Padove zorganizovala dôstojné oslavy tejto storočnice. V jej sérii príspevkov k dejinám padovskej univerzity ako desiaty zväzok vyšlo dielo F.L. Maschietto: *Elena Lucrezia Cornaro Piscopia (1646-1684) prima donna laureata nel mondo* (Padova, 1969), ktoré na takmer 300 stranách kriticky zachycuje všetko, čo sa dalo dokumentárne podložiť o živote a diele tejto nevšednej ženy a reprodukuje aj značný počet dokumentačných rytín a fotografií. Vedecké sympózium spojené s výstavou zachovaných pamiatok oživilo a prehĺbilo poznanie prvej doktorky na svete. A účastníci dostali aj vernú repliku klasickej bronzovej medaily, ktorú roku 1685 zhotovil sochár G.F. Neidinger pre «Collegium philosophorum et medicorum» padovskej univerzity na pamäť svojej prvej kolegyne.

II.

A teraz stručne usilujme sa odpovedať na spontánnu otázku: Mala táto vynikajúca žena dajaký vzťah aj k nášmu Slovensku? Poznala azda Slovensko alebo Slovákov? Alebo aspoň Slováci poznali ju?

Na definitívnu odpoveď na tieto otázky budeme ešte musieť čakať. Tých, čo sa doteraz zaoberali štúdiom života a diela Eleny Cornaro, sotva mohlo zaujímať, čo naopak pre nás je predmetom veľkého záujmu. Zhrniem tu iba tých niekoľko zistených

skutočností, ktorých hlbší prieskum bude môcť priviesť k novým zisteniam.

V rodine Cornaro Piscopia iste nechýbali poznatky o Uhorsku, ku ktorému vtedy patrilo i naše Slovensko. Vieme napríklad, že objavný cestovateľ Filippo Pigafetta z Vicenze v rokoch 1574-1604 poslal Cornarovcom 27 listov, v ktorých opisuje krajiny, kde sa práve nachádzal, medzi inými aj Uhorsko, odkiaľ sa pobral na sever až do Škandinávie. Teda veľmi pravdepodobne prešiel aj Slovenskom. Takmer celé XVII. storočie prešlo v znamení bojov medzi habsburskou ríšou a Turkami. Opätovne sa obe stránky dohodli na mieri, ktorý bol spravidla len prímerím pre prípravu na novú vojnu. Turecké obliehanie Nových Zámkov a ich dobytie roku 1663 ostriaslo celou Európou a odrazilo sa i v Taliansku v pomerne bohatej literatúre, nakoľko na čele cisárskeho vojska stálo aj niekoľko vynikajúcich Talianov a nimi angažovaných odborníkov. Nie je takmer mysliteľné, aby sa o týchto udalostiach, týkajúcich sa bezprostredne i Slovenska, najmä jeho miest a hradov, nebolo hovorilo aj v Benátkach a konkrétne i v paláci prokurátora Cornara.

Sama Elena — ktorej spisy, žiaľ, na jej výslovnú žiadosť jej verná «sekretárka» hneď po jej smrti spálila — akiste mala vzťahy aj ku Slovanom a osobitne musela poznať Poliakov, keď sa jej krátko pred smrťou — podľa najstarších biografov — zjavila Panna Mária Čenstochovská. Jej jezuitský preceptor P. Vota cestoval tiež ešte za jej života cez Viedeň do Moskvy. Azda v archíve Spoločnosti Ježišovej v Ríme dalo by sa zistiť, či prešiel Slovenskom a či o tom dačo referoval vo svojej korešpondencii. Tak nie je celkom vylúčené, že Elena mohla prísť k dajakému poznatku o Slovákoch ako obyvateľoch Horného Uhorska.

O toľko ľahšie však mohla sa kultúrna elita Slovenska dozvedieť o Elene Cornaro. Je síce pravda, že vnútorná situácia na Slovensku v priebehu XVII. storočia vykazovala jedno z najkritickejších období našich dejín. Veľa Slovákov padlo v boji proti Turkom, ešte viacej ich bolo zajatých a odvlečených až na juh Balkánu alebo do Malej Ázie. Hospodárstvo bolo doslovne zruinované, ale vláda musela ešte viac tlačiť na poddaný ľud i na šľachtu, aby mohla odolávať Turkom. To vyvolávalo odpor i vzbury. Stačí nám spomenúť Wesselényiho sprisahanie v rokoch 1664-1671 a potom kurucké povstanie na východnom Slovensku

pod vedením Imricha Thökölyho, ktoré vypuklo práve v roku 1678. Príliv študentov zo Slovenska do Padovy teda pochopiteľne poklesol v porovnaní s predošlými storočiami. No nezastavil sa úplne. V matrikách 'Artistarum' padovskej univerzity nachádzame záznam, že tam prišiel 15. novembra 1667 *Carolus Räyger* z Bratislavy, ktorý už bol študoval v Altdorfe, Wittembergu, v Leyden, v Paríži, i v Montpellier a roku 1668 vrátil sa do Bratislavy. Vtedy už povesť o učenosti Eleny bola taká veľká, že iste aj on o nej počul a mohol preniesť novinu aj do Bratislavy. Veď v tom roku prof. Rinaldini venoval Elene Cornaro svoje dielo «*De resolutione et compositione mathematica*» (Padova, 1668), čo bolo iste tiež nezvyklou vecou.

Aj 11. augusta 1670 nachádzame záznam o doktoráte Bratislavčana menom *Esaias Waldmann Geyer,* ktorý promoval vo filozofii a medicíne. Nepodarilo sa nám zistiť, kedy do Padovy prišiel, no iste tam bol najmenej rok, možno i oveľa dlhšie. Aj on musel počuť o benátskej učenkyni, ktorú práve prijala za člena padovská akadémia. A to isté platí o (jeho bratovi?), ktorý je zaznamenaný v matrike «artistarum» dňa 23. októbra 1670: *Paulus Carolus Waldmann alias Geÿer.*

Priamym svedkom príprav onej neslýchanej udalosti, ako aj slávnostnej promócie Eleny Cornaro v Padove mohol byť *Samuel Kochmaister* z Banskej Bystrice, ktorý prišiel do Padovy 5. januára 1677.

Sotva mesiac pred smrťou prvej doktorky na svete, dňa 23. júna 1684, imatrikuloval sa v Padove *Ignatius Jacobus Schaidenperger* (písaný aj Scheidenperger) z Komárna, ktorý dosiahol doktorát 24. júla 1685. Bol teda určite prítomný pri triumfálnom pohrebe Eleny Cornaro.

Konečne Bratislavčan *David Thilius,* ktorý prišiel študovať právo do Padovy dňa 9. februára 1695 mohol tiež ešte zachytiť priame svedectvá o tejto neobyčajnej žene, ktorej prvý životopis vyšiel nedávno predtým v druhom vydaní (M. Deza, *Vita di Helena Lucretia Cornaro Piscopia,* Benátky, 1692).

Išlo napospol o študujúcich nemeckého pôvodu, ako to dosvedčuje i skutočnosť, že sa zaregistrovali všetci u «Natio Germanica». Pochádzali však zo Slovenska a tam sa aj vrátili po dokončení štúdií. Je teda viac než pravdepodobné, že ich pričinením dozvedeli sa i Slováci o vtedy svetobornej udalosti,

ktorá sa odohrala v Padove dňa 25. júna 1678 a ktorej tretiu storočnicu tak dôstojne oslávil aj dnešný kultúrny svet.

Padova, Univerzita, v decembri 1978

Ján Okáľ

LETNÝ DEŇ

POLUDIENOK

Lupienky trhám: Láska-neláska —
pamäť sa detstva dotýka.
Sietnicou oka lapám beláska;
poludnie zvoní motyka.

Do plodov kvety slnce zaklína,
steblami vteká do zeme —
buclatie v stráni sladká malina.
Odrazu s letom dozrieme.

LA SIESTA ROTTA

Hra táto šialená životom volá sa;
chytili kovboji mustanga do lasa —
oči mu zaviažu, nozdry mu zašijú...
už ide nový pán s ohlávkou na šiju.

NOCTURNO

Neskoro bolo sadať k poludienku,
už bolo treba prestrieť večeru
Keď dvíhali sme proti svetlu sklienku,
belasý plameň sršal z glečeru
a videli sme, že je život horký,
keď sa má večne hádzať na vážku.

Ba čo nám vravia Rochargove vzorky
na stole v bielom damašku?

MATUTINA

Nesmelý úsvit utkaný je zo sníčka,
túžbou sa zdúva prvá pieseň drozda —
chládok si nájde pod lopúchom rosnička,
potom sa slnce v zlatých snopoch rozdá.

Deň mi zas pridá nové tônky na vrásky,
chrbát mi hlbšie nová ťarcha ohne;
na kľavých prstoch odriekam si zdravásky
v popole sediac. Doblčali ohne.

PRELUDIUM

V pamäti zakliata,
v jantári zaliata
malá muška.
Čo bolo-nebolo,
spomienka tíško šušká.

Čo bolo-nebolo,
zabudnúť nedalo sa;
to svetlo v stálici,
tá vlhkosť na líci,
na kvete chladná rosa,
čo iba spomienka
v samote tíško šušká...

V spomienke zakliata,
v jantári zaliata
malá muška.

ROBOTNÍK Z AUTOMOBILKY

Spod prstov vychodia mi vkusné modely,
fičiace už tam po ďalekých uliciach.
Ale ja nie som s nimi po kľukatých trasách
autostrád, ani si ich rýchlosť nevšímam —
to robí policajt.
Môj hlas je umlčaný, počuť iba vozidlá.

Dušu mám otvorenú, rád by som už pochopiť:
s kým vlastne zápasím a čo to žijem, pre koho?
Nik neodpovie. Neradno klásť hlasne také otázky.
Len choď a vráť sa denne ráno o šiestej.
Prečo sa nazdávaš, že na mincieri sveta
človek by mohol vykývnuť aj jazýček?

Andrzej Jawień
Z poľštiny Andrej Žarnov

SLEPEC

Klopkajúc po chodníku bielou palicou
tvoríme nevyhnutne priestor odstupu.
Krok za krokom nás stojí priveľa.
Svet v hĺbke našich prázdnych zreníc stále umiera,
nepoznateľný sebe samému.

Svet plný lomozenia, nijakého koloru
(len obrys, lomoziaci náčrtok).
Ako je ťažko ľuďom v celok dorastať,
akási zložka vždycky vystane,
a tú si máme sami vyvoliť.

Jak by z nás mnohý šťastne prebral bremä človeka,
ktorý tak bez palice šíry priestor objíma.
Akože nás chceš učiť o zle popri našom zle?
Ako nás presvedčíš, že šťastie môže byť aj v slepote?

Andrzej Jawień
Z poľštiny Andrej Žarnov

Z cyklu Kameňolom

IV. (PAMIATKE SPOLUROBOTNÍKA)

1.

Nebol sám. Jeho svaly do davu mu vrastali,
kým pulzovali napätím a dvíhali mu kladivo,
a pokým cítil pevnú pôdu pod nohou.
Kameň mu potom spánky prerazil
a komorou mu zaťal do srdca.

2.

Zodvihli trup a mlčky išli v prostom rade za sebou.

3.

Bôľ ešte sálal od neho a kýsi pocit zla.
V šedastých blúzach ťahli blatom po členky,
predstavujúc to všetko,
čo sa má medzi ľuďmi ukončiť.

4.

Čas jeho zastal násilne. A na elektromere ručička
nízkeho napätia sa zatriasla a klesla na nulu.
Kameň doň biely prenikol a vžral sa v podstatu,
až napokon sa celá stala kameňom.

5.

Kto z nej ten kameň odvalí a myšlienky zas rozvinie
pod zhmoždenými spánkami? Tak praská stenou vakovka.
Na plachtu štrku horeznak ho mĺkvo zložili.
V súžbach sa žena pritiahla a syn priam zo školy.

6.

Či len tak? Jeho hnev sa má zas preliať na iných?
Či nedozrieval pravdou v ňom a láskou svojbytnou?
Či si ho majú osvojiť tie pokolenia budúce,
pozbaveného podstaty, tak jedinečnej, hlbokej a vlastnej?

7.

Kameň je znova v pohybe. Stred kvetín vozík zahýba.
Prúd elektrický zas sa vpíja skalám do útrob.
Lež človek pošiel s vnútrom ústrojnosti tuzemskej,
v ktorej tým vyššie láska vyšľahne, čím hnev ju väčšmi zavlaží.

Andrzej Jawień
Z poľštiny Andrej Žarnov

Ladislav Jerga

Anhedónia

Chodníčky, ktoré sme si sami vyšľapali, zarástli. Kde sa len človek obzrie, tŕnie a burina. Stálo nás to najmenej desať párov topánok — a všetko nadarmo. Sú z toho len ubolené lýtka; kolená sa podlamujú a kríže bolia.

Zväčšili sa nám kŕčové žily.

Kým čakáme na Godotovho syna, zabávame sa rôznymi hrami a malichernosťami. Vypĺňujeme dotazníky, platíme dane, píšeme listy, dúfame, a z času na čas ideme k zubárovi. Rozvádzame sa bez príčin, a na druhej strane zotrvávame v zväzkoch, ktoré prinášajú len zlo a bolesť. Taká je cena zlozvyku.

Chodíme jeden druhému na pohreb.

Oplačeme kohokoľvek, len nech je v poriadnej truhle, ako sa patrí. Kúpime kvety (na úver — splatíme to na budúci mesiac). Pomaly sa šuchoceme na cintorín. Deti sú vyobliekané a tiché, hoci bez dôvodu a neúprimne. Mlčia nie z bázne a smútku, ale zo strachu.

Sťažujeme sa na politiku. Všetci sa nazdávajú, že exil je akási dlhodobá choroba (chlácholíme jeden druhého. prinášame koláče a kvety), ktorá však napokon končí. Má to trvať maximum takých 10-15 rokov, a potom má nadísť alebo k asimilácii alebo k návratu. Dakto napokon musí mať pravdu, nazdávame sa. Nikdy nevnímame exil ako číry symptóm diania sa čohosi, čo je súčasťou väčšej schémy, schémy, ktorá prevyšuje všedné, každodenné riešenia. Ignorujeme podozrenie, že riešenia istého druhu a istých situácií neexistujú.

Starneme nedôstojne. Kupujeme si kozmetiku, klameme o veku, spolčujeme sa s mladými ženami. Nič nám nepomáha. Staroba (ako metastáza, zachváti telo a myseľ, a nielen že niet na to lieku, ani len pichavú bolesť v boku nemožno uľaviť).

Znova sa sťažujeme politikom. Politici nás posielajú do kostola. Ideme do kostola. Kostol je prázdny. Omša sa skončila pred pol hodinou a každý je už doma za nedeľným stolom.

Hanbíme sa prísť na obed neskoro, ideme nazad na cintorín, sadneme si na okraj krypty, čakáme na večer.

V tichu sa začíname zaoberať nevyriešiteľnými otázkami (ak niekto zodpovie naše základné otázky, musíme mu uveriť, alebo môžeme (či musíme) naďalej pochybovať? atď.)

Aby sme nemuseli pokračovať, vymyslíme si problémy, hádky a nedorozumenia.

Navsugerujeme si vysoko problematickú neurózu.

Zapneme televízor. Naschvál zmiešame hrušky s jablkami, aby nám výpočty nevyšli. Výpočty nevyjdú, a tým pádom sa nemôžeme púšťať do medziplanetárnych letov.

Chceli by sme ísť do neba, a samozrejme, vrátiť sa po čase sem — k našim pôvodným problémom. Hľadáme morálne štíty. Zložíme si ruky do lona a snažíme sa zakryť vzrušenie.

Odkladáme všetko na zajtra («zatiaľ literatúru čakajú mimoriadne vážne úlohy») a zajtra to všetko odložíme odznova. Dúfame, že riešenia sa jedného dňa ponúknu samy od seba.

Stále sme unavení. Ukladáme sa spať a prebúdzame sa z bezsenných driemot po pol hodine.

Znovu sa opantáme starosťami.

Umenie už dávno nevnímame ako kľúč k zmyslu sveta a logike bytia, ale ako nezrozumiteľný luxus, ktorý nás privádza do rozpakov a na ktorý, tak sa nám zdá, nemáme nárok.

Napriek všetkým vymoženostiam žijeme v nepohodlí.

Sme nezodpovední napriek už pokročilému veku, a potom si len vymýšľame nepravdepodobné ospravedlnenia.

Mama kúpila nové taniere. Sedia vo vitríne a čakajú na prach.

Vyobliekame sa, sadneme do nových áut, usmievame sa, chválime jeden druhého a sami seba.

Predstierame, že sa zaoberáme otázkou objavovania človeka, ale robíme to automaticky a bez záujmu.

(Anhedónia je psychoanalytický termín označujúci stav, v ktorom pacient necíti rozkoš a radosť.)

Karol Strmeň

EPIŠTOLA BÁSNIKOVI

Janko, tá tma,
keď v Tatrách prší
«a všetky vnútornosti
trasú sa v ľudskej duši»,
tma posvätná,
od ticha tichšia,
tma Jána z Kríža,
stala sa naším údelom.

Divné je to aj anjelom,
ako svet láska pohýna
a svoje mocné leto
prežíva duša. Anima.
Tajomné je to.
Láska má toľko podôb
a podobností,
koľko je slz a osôb,
a taký spôsob,
že všetko mení na seba.
Živica vonia Turícami,
každý strom rastie do neba.
Otriasajú sa vetrolamy,
keď veje Duch.
                    Dnes spomínam.
Také to bolo kedysi
prosté a čisté
v zátiší Bialky,
a potom prišiel telegram
so slovom Priepadlište,
zosypalo sa ešte živé lístie
a na bezcestí diaľky
zastala duša stratená.
Viem, čo to pre mňa znamenalo,
a Boh vie, čo to znamená.

Ostatné hodno premlčať.
Také sa čosi stalo,
že biely anjel v kuchyni
zastavil staré hodiny,
aby v nich roky okutého veku
kukúča nekukalo.

Čo všetko nevieme tu na svete!
Čo všetko neviete,
neuhádnete o človeku,
ani vy múdre čitateľky dlaní.
Osud má toľko podôb
a podobností,
koľko je sĺz a osôb
a Božích požehnaní.

To je tu v tme
to podstatné —
to požehnanie, ktoré neprestáva.
A preto Bohu na výsosti sláva
za všetko cenné láske,
napríklad slzy svätca
a triptych majstra zlatotepca
a jeho ruky kňazské.

Zastal som. Hľadím.
V zelenej hore jeseň zlatohlavá
prelistovala môjho Hviezdoslava
a sprava zľava sype na mňa listy.
Jeden z nich pošlem za vysoké more.

ZA DR. ANTONOM BANÍKOM
(26. II. 1900 — 29. 12. 1978)

Dr. Jozef Staško

Rozpätie života dr. Baníka zachycuje najdôležitejšie obdobie kultúrno-politického dotvárania sa individuality slovenského národa. Baníkova citlivosť génia k svetovému duchovnému dianiu zachycovala všetky búrky, spory a zápasy osobnosti národa a jeho životného okolia. Takto, z rozboru Baníkových osobných osudov a kultúrno-politických postojov, môžeme načrtnúť lineárny vývoj slovenskej spoločnosti v posledných 60. rokoch.

Narodil sa dňa 26. feb. 1900 v obci Valaská na Horehroní. Po ľudových školách vo Valaskej a v B. Štiavnici odišiel v r. 1909 na klasické gymnázium do Vacova. Počas gymnaziálnych rokov veľký vplyv na duchovné zameranie Baníka mal r.k. farár vo Valaskej, národovec Rudolf Bobok (1859-1931), ktorý dal Baníkovi k dispozícii svoju knihovňu a klavír. Hudobný záujem Baníkov sa datuje od tejto udalosti. Bol to tiež klavír, ktorý sa stal spojivom medzi Baníkom a Bartókom, ktorý práve v tých rokoch hľadal originalitu slovenských hudobných variácií slovenských piesní. Baník dodal Bartókovi množstvo melódií a piesní z Valaskej a okolia. Po maturite v r. 1917 Baník sa zapísal na Polytechniku v Budapešti; po r. 1919 v nej pokračoval na brnenskej Technike. Tu, ako funkcionár Tatrana a Kriváňa zapojil sa svojimi prednáškami do národného života Slovákov. V r. 1920 v študentskom časopise «Moravan» vydal 9 notovaných ľudových piesní z Valaskej. V r. 1923 v «Pamätnici spolku Tatran» vydal prácu: «Slovenská reč a jej zovnútorný a vnútorný vývoj». Od r. 1923 študuje históriu, filológiu a filozofiu na Komenského univerzite v Bratislave. Po mnohých prerušeniach, kvôli zamestnaniu, štúdia ukončuje v r. 1934. Cez dobu štúdií bol zamestnaný na Krajskom úrade v Bratislave ako účtovník, archivár a knihovník. V r. 1930 nastúpil za kultúrneho a hudobného referenta v denníku «Slovák». Od 1. marca 1932 nastúpil do Spolku sv. Vojtecha v Trnave ako tajomník Literárno-vedeckého odboru SSV. Po založení Osvaldovho múzea v r. 1934 stal sa kustódom muzeálnych zbierok a členom redakcie časopisov «Kultúra» (1932-1934) a «Plameň» (1934-1936). Dňa 12. mája 1932 Baník predložil valnému zhromaždeniu Matice slovenskej návrh na úpravu pravidiel spisovného jazyka slovenského. V r. 1934 dr. Baník sa stal samostatným redaktorom *Zborníka Literárno-vedeckého odboru SSV* a zredigoval ročník 2-4, 1935-1939. V tomto Zborníku vyšla tiež jeho priekopnícka práca: «Ján Baltazár Magin a jeho politická, národná i kultúrna obrana Slovákov roku 1728».

Od 1. nov. 1938 Baník nastúpil do MS ako knihovník. V tejto funkcii pracoval až do r. 1954. V r. 1940 bol promovaný za doktora filozofie na Slovenskej univerzite v Bratislave. Pre svoju jazykovú odbornosť stal sa členom Komisie pre právnu terminológiu na Ministerstve pravosúdia v Bratislave. Od založenia Slovenskej katolíckej akadémie (15. sept. 1940) bol jej riadnym členom. V r. 1941 sa stal tajomníkom Slovenskej bibliografickej spoločnosti (zal. 30. IV. 1941) a tajomníkom Slovenskej národnej knižnice (zal. 1. mája 1941).

Dňa 19. dec. 1941 podpísal za Slovákov v Budapešti dohodu s Krajinskou Széchényiho knižnicou o vrátení všetkých zbierok prvej Matice slovenskej. Zbierky identifikoval a ich súpis uverejnil v časopise Slovensko r. 1942. V r. 1943 dr. Baník sa stal podpredsedom Slovenskej jazykovej spoločnosti v Bratislave a členom výboru Muzeálnej spoločnosti v Martine. V tom istom roku našiel a dal previesť staromatičné knižné zbierky zo Štátneho múzea v Nitre do Martina. Dňa 19. mája 1943 bol menovaný za docenta staršej slovenskej literatúry na Slov. univ. v Bratislave. V r. 1945 sa znovu stáva knihovníkom MS a tiež správcom Slovenskej národnej knižnice. V júni 1945 bol poverený vedením Hudobného odboru MS. V r. 1946 sa stal prvým predsedom Zväzu slovenských knihovníkov.Toho roku bol menovaný i za člena Kultúrnej národnej reštitučnej komisie ako aj za člena Komisie pre súpis českej a slovenskej literatúry v Prahe. V mesiaci máji-júni 1946 sa účastnil ako člen štátnej delegácie na rokovaní o výmene kultúrnych pamiatok medzi ČSR a Maďarskom v Budapešti. V r. 1950 bol poverený zistiť a spísať pamiatkové predmety v kláštoroch v Žiline, v Pruskom, v Trstenej a v Ružomberku. V r. 1951 bol menovaný za člena Štátnej archívnej komisie v Prahe a v Bratislave. Od r. 1954 bol prednostom Ústredného literárneho archívu MS. V júni-júli r. 1956 spolu s dr. Martákom vykonali študijnú cestu do Viedne, kde pracovali v Štátnom archíve a v Národnej knižnici. Po návrate domov, vzhľadom na «Maďarské udalosti» dr. Baník bol viac rokov prenasledovaný. Do penzie odišiel r. 1972. Zomrel dňa 29. dec. 1978 v Martine. Pohreb mal dňa 3. jan. 1979; pohreb skromný, podľa obradov r. kat. cirkvi, bez smútočného oznámenia, bez účasti slovenskej kultúrnej verejnosti a bez akéhokoľvek príslovu zo strany zástupcov slov. národného strediska v Martine. Len dr. Telgársky ako súkromná osoba sa s ním pri hrobe rozlúčil. Aký to nevďak!

Svoj postoj ku kultúrno-politickým ako aj národným a mravným otázkam dr. Baník vyjadril v množstve prvotných štúdií a v stovkách kritických článkov. Bibliografický zoznam týchto tlačených dokumentov pripravil čiastočne sám autor ako sprievodnú časť štúdie o jeho živote a diele, ktorú pripravili jeho priatelia z Matice Slovenskej.[1] Krátky prehľad Baníkových prác uvádzame na konci tejto štúdie.

Tématické podelenie Baníkovej tvorby, podľa spomínanej štúdie, zahrňuje práce 1) z dejín; 2) z bibliológie a archivológie; 3) z filológie; 4)

z dejín umenia a 5) z kultúrnych dejín. Vo všetkých týchto oblastiach Baník zaujal národne svojrázne, historicky pôvodné a kultúrno-politicky smelé, mravne doložené stanoviská.

I. K otázke kresťanskej idey v slovenskom národnom živote uvádza:[2]

«... Dejiny ľudstva prebiehajú v podstate v troch, časovo postupne sa skracujúcich epochách: prvá do konca 18. storočia priviedla k plnosti ideu kresťansko-náboženskú, druhá v novšom i našom veku privádza k plnosti ideu národno-duchovnú, a tretia v budúcej, už prichádzajúcej, v krvavej potope sveta rodiacej sa epoche privedie k platnosti ideu biologicko-štátno-sociálnu — a to tak, že základné výdobytky jednotlivých epoch stávajú sa trvalým vlastníctvom ľudstva pre ďalšie, nasledujúce časy. Podľa zákonitosti dejín čas blíži sa tu neodvratne k tej fáze vyše dvestoročného medzinárodného zápolenia, v ktorom panujúca dobová idea dosahuje konečne svoje plné vrcholné rozvitie, aby v jej stopách prišla usmerňovacia idea nová, to jest vedúca sila sociálna. Tým nastane epocha nová, v ktorej (...) ani kresťanská, ani národná idea nestratí svoju platnosť, ale obidve budú tvoriť prirodzený základ pre sústredené uplatnenie sociálnych požiadaviek novej doby.» Ďalej poukazuje na «vnútornú spojitosť kresťanskej i národnej idey v dejinách Slovákov od čias veľkomoravských až po našu dobu».[3]

II. K otázke slovenskej národnosti a národného poslania uvádza:[4]

«... Národy predstavujú najpevnejšie a najtrvalejšie kryštalizačné strediská, vôkol ktorých silou tradície uchovávajú sa všetky absolútne kultúrne hodnoty, pretrvať majúce relatívnu, pominuteľnú cenu človeka-jednotlivca. Z tohoto poznania prirodzene vyplýva, že slovenský národ ako mravne ucelený historický útvar má plnú účasť na tom skrytom kozmickom zákone, ktorý v rozmanitosti národných kultúr postupne odkrýva večné duchovné podklady človečenstva. To znamená, že Slováci nie sú len beztvárnou hmotou vo veľkolepom diele božej Vpredzreteľnosti, ale že vo svojom pláne všeobecného duchovného rozvoja prináleží im organický podiel, v ktorom poverení sú vykonávať pre nich osobitne príznačnú, im vlastnú svetodejinnú funkciu.» ...«Historická domovina Slovákov stala sa Betlehemom slovanského kresťanstva...» «Gorazd je najstarší v histórii známy slovenský kňaz, najdávnejší slovenský spisovateľ a prvý Slovák, o ktorom svedčia dejiny, že trpel za vieru, aj o ktorom kresťanská tradícia zachovala povesť svätosti.»

III. K otázkam národne politickým.

Baník napísal desiatky článkov v Kultúre, v Slováku, v Slovensku, v Historickom sborníku atď. Z jeho myšlienok uvádzam:

«... V dramatickom tisícročí politického poddanstva ako členovia všestranne utláčaného malého národa Slováci úporne bojovali síce o stratenú politickú i kultúrnu slobodu, ale pritom neraz zabúdali na skutočnosť, že pevne vyhranené, integrálne uvedomelé slovenské národné presvedčenie je samo jedine možným základom na organizovanie svojskej, vlastnej, skutočnej národnej kultúry; čo horšie, Slováci boli v týchto bojoch o národnokultúrnu samostatnosť sami medzi sebou ostro rozbíjaní mimoriadne ťažkým konfesionálnym rozporom, špekulatívnym čechoslovakizmom a nemilosrdne tvrdými politickými rozbrojmi... Následky takto príkro skrížených slovenských osudov sa dnes prejavujú v žeravej súčasnosti Slovákov, ktorá v bezradnom i zámernom sebaničení nemá v dejinách malých národov Európy seberovného príkladu. Toľko je pri tom isté, že hlavnú vinu na tomto veľmi žalostnom celkovom úpadku slovenskej pospolitosti v jej súčasnom stave má predovšetkým verejne účinkujúca slovenská inteligencia, a to tým, že oproti iným zložkám sociálnej štruktúry príli často a zanovite podceňovala kultúrno-organizačnú funkciu národného spoločenstva ako celku; že príliš často a nepotrebne napomáhala rozdrobujúce sily v národe, ako sa uplatňovali najmä v konfesionalizme, v čechoslovakizme a v politicizme, čiže vo vynucovanej nadvláde politikov vo verejnom živote; aj že sa to všetko robilo príliš často i zámerne z hrubo žistných, sebecky vypočítavých, oportunisticko-karieristických úmyslov.»

IV. K otázke českej rozpínavosti na východ:[5]

«... Najjasnejšie formuloval český expanzívny program, usilujúci sa k východu cez Slovensko do priameho susedstva ruského, Karol Kálal. Podľa Pražáka (Slovanský přehled, roč. 1930, str. 4-5) Kálal — po Palackém, Thunovi a Havlíčkovi zase upozornil... že slovenská otázka jest především česká otázka, protože my Slováků k své národnosti prostě potřebujeme. Jsme obklopeni se tří stran Němci, máme k Slovanům východištěm jen úzký pruh země na Moravě a v Slezsku, ale územím Slováků širokou cestu k Slovanům, moře slovanského vzduchu jehož potřebujeme, máme-li se dostatečne okysličovati a vůbec zdravě žíti... Kálal pojal československou součinnost jako českou užitkovou hodnotu a jako náš prospěšný podnik. Kálal neviděl naši hranici na předělu Moravy a Uher, nýbrž daleko na východě, na předělu Slováků a Rusínů, ba ještě dále, na hranicích Bukoviny... Očekával, že Rusíni v

Uhrách budou přecházet k slověnštine a slověnštinou k češtině». Naproti tomuto Baník uviedol: «Proti tomuto tlaku, derúcemu sa na východ, zdvíha sa očividne temer živelný odpor slovenského etnografického telesa. Slováci stavajú proti príboju dobýjavých vĺn českej rieky hlavne svoje osobitné hospodárske, náboženské i národné hodnoty a potreby...»

V. K otázke obrany slovenskej reči:[6]

V r. 1932 zápas o slovenčinu vrcholil. V Matici slovenskej predkladal prof. Vážny pravidlá slovenčiny, ktoré obsahovali toľko čechizmov a germanizmov, že dr. Škultéty sa na Vážneho oboril článkom v Národných novinách (18. 5. 1932), obžalujúc Vážneho zo zámerného tupenia slovenského jazyka. Dr. Baník sa pridal ku Škultétymu článkami v Slováku a v Kultúre. Pod názvom Nevážnosť prof. Vážneho k Slovákom a k slovenčine, dr. Baník hovorí o prof. Vážnom, že má postranné, proti slovenským záujmom smerujúce úmysly... Vážny patrí «k tej smutne preslávenej skupine kultúrnych násilníkov, ku ktorej patrí napr. Chaloupecký, Pražák, Weingart, Ryšánek, Horna, Haluzický...» V inom článku Baník tvrdí, že «pravda je tá, že V. Vážny «z vyššieho rozkazu poverený bol pripravovať zkazu spisovnej slovenčiny». Podľa neho, ideovými pôvodcami tohoto násilia boli prof. František Pastrnek a jeho žiak Miloš Weingart. Tento posledný napísal v Našej dobe, 1921, str. 267 toto: «... Teorie o samostatném národě slovenském byla jen dočasnou taktikou a měla svůj smysl jen v rámci státního práva uherského, dnes však ve státe československém je prostě prežitkem... O jednotu jazyka přitom nemusíme míti starosti. Ta se bude vzmáhati sama sebou ustavičným stykem s Čechy, životem politickým (četbou českých novin), vztahy hospodářskými, rozhojněním dopravních prostředků, vedoucích do Čech, a přitom čeština bude svou kulturní sílou v přirozené výhodě. Slováci to ani nebudou pozorovati... I když to snad je líto některým vlastencům...»

VI. Životnú filozofiu dr. Baníka skvele vyjadril dr. Maťovčík na konci štúdie o Baníkovi. Dám jemu slovo, lebo v daných podmienkach doma, v rokoch sedemdesiatych je opravdu smelým hodnotením:[7]

«... Napokon, človeka s takou intenzívnou a mnohostrannou tvorivou činnosťou si nemožno predstaviť bez jasnej koncepcie i životnej filozofie. Nikdy nestrácal nádej, ani pod vplyvom proskribovania v 50-tych rokoch. Zdalo by sa, že v tomto období jeho tvorivý zápal oslabol, ale to je iba zdanie. Vnútorný nepokoj dostal výraz nie v slovách, ale v

tónoch, ktoré mu učarili už v detstve. Nespreneveril sa čistému ľudskému poslaniu, nepodľahol módnemu «preorientovávaniu», ostal sám sebou, a to je vždy príťažlivé. Jeho životný postoj je výsledkom premyslených a ucelených názorov na aktivitu človeka. Podľa neho v dialektickej jednote človeka má osobitné miesto duch (duchovosť): «On je druhou základnou časťou človeka, ktorá vznikla z prvotného napätia medzi dušou a telom ako ich vnútorné vyrovnávajúce spojivo. Duch hľadá šťastie v pozemskom živote človeka. Hlavný prostriedok na dosiahnutie tohoto duchovného šťastia je: pozitívna (aktívna i pasívna) služba ideálom Pravdy, Dobra a Krásy. Táto služba je akoby nevyhnutnou živinou pre ducha, bez ktorej ľudská podstať človeka chradne a chorie». Tento vnútorný duchovný dynamizmus, tvorivá činnosť vedecká, organizačná i umelecká, pevná sústava filozofických názorov, prirodzenosť i jednoduchosť v konaní i v životospráve — to sú hlavné črty (Baníkove)».

Potiaľ dr. A. Maťovčík. My len môžeme slobodne pridať, že dr. Baník bol hlboko veriacim katolíkom, kresťanom v šírke, umocnený charizmou ducha a viery. Pre neho bola láska k Bohu a národu istým plavidlom cez pereje života. Slúžil v každom smere ako človek, aj ako vedec, umelec, priateľ, veriaci a národ milujúci. Mimoriadne vzácny duch, geniálny v záchyte problematiky, všestranný v záujmoch. Túto šírku záujmov dosvedčovala aj jeho knižnica, najväčšia, akú kedy vlastnil Slovák-súkromník. 100.000 exemplárov kníh, medzi nimi mnoho unikátnych,nielen zo slovenskej, ale aj svetovej literatúry, skoro z každého vedného odboru,venoval zadarmo Matici slovenskej. Týmto vzácnym darom sa dr. Baník zapísal do slovenských kultúrnych dejín a do slovenských sŕdc raz navždy. Nech sa mu za to veľká vďaka vzdáva!

Životopisné pramene.

(Podľa štúdie: A. A. Baník sedemdesiatročný)

1. Slovenský náučný slovník. 1932 (Chybné dáta).
2. Reprezentačný lexikón Slovenska a Podkarp. Rusi. 1936 (Chybné).
3. D. Chrobák: Rukoväť dejín slov. literatúry. 1932 (Chybné).
4. J. Mešťančík: Slovák. 15. V. 1940.
5. C. Radványi: Slovenská krv. 1942.
6. (á): Slovák. 21. XI. 1943.
7. J. Kuzmík: Knižnica. 1950, str. 10-25.
8. B. Bálent: Náš národ. 12. III. 1950.
9. P. Liba: Knižničný sborník MS r. 1960, str. 155-60.
10. M. Hamada: Slovenská literatúra 5, 1960, str. 383.
11. em (Emil Murgaš): Ľud. 27. II. 1960.
12. J. T. (Ján Tibenský): Kultúrny život r. 1960, čís. 9.

Stručný bibliografický prehľad tlačou vydaných prác dr. Antona Augustína Baníka.

Knihy:

1. Návrh Literárneho Odboru Spolku Svätého Vojtecha na úpravu pravidiel spisovného jazyka slovenského, predložený Matici slovenskej, spisovateľom slovenským a verejnosti slovenskej. (Vydané ako rukopis). Trnava, 1932, 88 cyklostyl. str.
2. Ján Baltazár Magin a jeho politická, národná i kultúrna obrana Slovákov roku 1728. Trnava, 1936, 194 str. (Vyšlo ako časť Sborníka Literárno-vedeckého odboru Spolku sv. Vojtecha, roč. III., str. 119-296).
3. Novšie údaje na poznanie Jána Baltazára Magina, jeho diela i doby. Príspevky k dejepisu slovenskej národnej kultúry. Trnava, SSV., 1937, 168 str.

Separátne vydania:

1. Slovenská reč a jej zovnútorný i vnútorný vývoj. Brno, 1923, 164 str. Separát zo zborníka Pamätnica spolku slovenských akademikov «Tatran».
2. Literárny archív Matice slovenskej, jeho kultúrny význam, pracovné úlohy a dnešný stav. Martin, 1957. 14 str. Separát z časopisu Knižnica, 1957, str. 52-63.
3. Počiatky Literárneho archívu Matice slovenskej do r. 1954. Martin, 1965. 33 str. Separát zo zborníka Literárny archív. 1965, str. 103-135.

Zredigoval:

1. Pamätník sjazdu katolíckeho slovenského študentstva konaného v dňoch 14. a 15. augusta 1921 v Žiline. Sostavil Jano Hollý, spoluredaktor A. B. Brno, 1922. 64 str.
2. Pamätnica Spolku slovenských akademikov «Tatran». 1923. Brno. 204 str. Sostavil Michal Sahulčík, spoluredaktor A. B.
3. Pamiatke trnavskej univerzity 1635-1777. Trnava, 1935. str. 318.
4. Sborník Lit.-ved. odboru SSV. Trnava. roč. II., sv. 1, 1935, 180 str.; roč. II., sv. 2, 1935, 264 str.; roč. III., sv. 1-2, 1936, 312 str.; roč. IV., sv. 1, 1937, 164 str.; roč. IV., sv. 2, 1937-39, 194 str.
5. Pozdravné listy Štefanovi Moysesovi v rokoch 1861-1863. Na 150 výročie narodenín svojho prvého predsedu vydala MS. T. Sv. Martin, 1947, 164 str.
6. Tri prejavy Štefana Moysesa na valných zhromaždeniach MS v rokoch 1863, 1864, 1865. T. Sv. Martin, MS. 1947, 44 str.

Neuverejnená práca:

«Monografia Jakuba Miľštejna o Františkovi Lisztovi». 163 hárkových strojopisných strán. Práca prijatá na zverejnenie v 3. zv. Hudobnovedných štúdií na rok 1959. Na úradný mimokultúrny zásah, práca, hoci už tretinou vysádzaná, bola skonfiškovaná.

Články

Prispieval do týchto periodík:

Kalendár kat. študentstva česk. a slov., 1920-21.
Slovo mladých (Príloha Slováka) 1924-25.
Vatra. 1924-25.
Slovák 1924.
Slovenský národ, 1925-26. Rozvoj 1927.
Budúcnosť. 1928.; Pero. 1932; Kultúra 1932.
Plameň, 1934-37; Sborník Lit.-ved. odboru SSV, 1934-37.
Nové Slovensko, 1937-38; Slovenský hlas. 1938.
Sborník MS 1939.; Slovensko. 1939.
Slovenská sloboda. 1940; Slovenský typograf, 1940-41.
Slovenská reč. 1942; Katolícke noviny. 1942.;
Trenčan, 1942; Rok MS. 1942-49;

Obežník Slov. Nár. Knižnice. 1943-44.;
Slovenská bibliografia. 1944, 1947;
Slovenská národná knižnica (neskôr Knižnica) 1944-1957.
Kultúrny život. 1946; Slovenské pohľady. 1947.
Pracovné úlohy MS. 1949; Hudba, spev, tanec. 1951.
Hudobnovedné štúdie. 1960; Zvesti MS. 1960;
Zborník: Literárny archív. 1964-65.

Obsahove a predmetne články sa týkali:

a) Národných dejín — 124 článkov
b) Bibliológie a Lit. archívu — 44 článkov
c) Filológie — 27 článkov
d) Hudobných vied — 55 článkov
e) Kultúrnej histórie — 60 článkov.

Spolu: 310 článkov.

Hudobné skladby:

Dr. Baník zložil 290 vlastných umelých piesní pre sólový klavír so sprievodnými básnickými textami a s príslušnými magnetofónovými nahrávkami.

Ukončené sólové klavírne skladby s magnetofónovou nahrávkou: Balada — 15; Jaseň 16; Ode marciale 7; Túžby 10; Radosti 17; Elégia 18; Nenia 20.

Neukončil Obrázkovú knihu v tónoch, ako cyklus klavírnych suít v siedmich častiach.

---

1 Anton Augustín Baník sedemdesiatročný. Martin, Matica slovenská, 1970, str. 154. Zodp. red. Peter Liba; spracoval Dr. Augustín Matovčík. (Štúdia vytlačená v 600 exempl. na trh sa nedostala, bola skonfiškovaná. — JS)

2 Kultúra, roč. 1943, č. 4, str. 148-158.

3 Historický sborník Matice slovenskej, r. 1943, str. 254.

4 Pohľad na ideové základy Spolku sv. Vojtecha. Kultúra r. 9, 1937, čís. 11/12 str. 255-260.

5 Český nápor na Východ. Slovák r. 1930, č. 20, s. l.

6 Nevážnosť profesora Václava Vážneho k Slovákom a k slovenčine. *Slovák,* 1932, 22. V.

Akých priaznivcov mala slovenčina v Matici slovenskej. Václav Vážny bol iba vykonávateľom «vyššej vôle» na počeštenie slovenčiny. Vlastnými strojcami bohemizácie sú českí univ. profesori Fr. Pastrnek a M. Reingart. Dôkazy o tom viď *Slovák,* 1932 č. 2. VI.

7 A. Augustín Baník sedemdesiatročný, cit. (str. 152).

R. Vladár

Umenie Mila Urbana neprestajne podmaňujúce a vzrušujúce

Literárne dielo Mila Urbana (nar. 24. augusta 1904 v Rabčiciach na Orave) je uholným kameňom povojnovej slovenskej literatúry.

Keď r. 1927 vyšiel jeho dvojdielny román ŽIVÝ BIČ, neveľká slovenská kultúrna verejnosť, ktorá sa len pomaly formovala za nepriaznivých čias v nežičlivých politických a ekonomických podmienkach prvej ČSR, prekvapene a s netajenou radosťou uvítala toho vynikajúce dielo mladého autora, dotiaľ takmer neznámeho. Živý bič zažiaril razom ako meteor. Dielo čoskoro preniklo aj za hranice a všade získavalo obdiv mladému autorovi a uznanie literatúre jeho národa aj napriek tomu, že ho neuznávala ústava ČSR v zmysle vládnucej českej ideológie. I v súčasnosti stojíme v bezmedznom obdive nad umelecky vyzretým románom vtedy 23-ročného autora, nad jeho sviežim a novátorským štýlom, bohatou a tvárnou slovenčinou, nad objavným obrazom vojnou gniavenej vrchárskej dediny a revolučným vzdorom slovenského ľudu, ktorý s nádejami účtoval so starým svetom bezprávia a neslobody. Vtedajšia literárna kritika bola síce zväčša bezradná, lebo vo svojej zaujatosti, odbornoumeleckej ohraničenosti a povýšenectve nevedela a ani nemohla pochopiť, kde sa zrodilo dielo, ktoré razom zmietlo všetky predsudky o stave trvalého zaostávania slovenskej literatúry za literatúrami okolitých národov a pochopiteľne, hlavne za českou literatúrou. Preto sa s piplavým úsilím zháňali paralely, hľadali vzory a nechýbala snaha silou-mocou dokazovať odvodenosť diela. Spomínal sa román V. Vančuru Pole orná a válečná, román D. Szaboa Az elsodort (Zmietnutá dedina), aby nakoniec spľaslo objavné úsilie kritikov zistením, že mladý Milo Urban spomínané romány nečítal a nepozná...

Potvrdilo sa, že iba veľký talent môže vytvoriť veľké umelecké dielo. A takýto talent najmä týmto dielom mladý Milo Urban

preukázal mimo všetkých pochybností. Zjavným sa stalo, že aj zapadnutá horská dedina a drobný ľud — svet mimo tzv. sýteho mestského a či len malomestského prostredia — vlastní hodnoty, ktoré rozvité umeleckým dielom sa stali presvedčivým dokladom nadania, múdrosti a životaschopnosti slovenského ľudu. A osobnosť spisovateľa Mila Urbana odvtedy žiari v slovenskej literatúre neutúchajúcim svetlom a teplom. Podmaňuje si vždy nové generácie našich i mimoslovenských čitateľov. Napĺňa obdivom a vzruchom čitateľa v súčasnosti, lebo polstoročná sláva Živého biča nič nestratila na životnosti, prenikavosti a kráse. A Milo Urban, hoci žije celkom v ústraní a v dôsledku súčasnej kultúrnej politiky Česko-slovenskej socialistickej republiky mimo vonkajšieho spoločenského uznania (zato však za starostlivej pozornosti príslušných orgánov), je aj napriek všetkému, čo zažil a čo sa s ním porobilo, predmetom netajenej úcty a obdivu širokej kultúrnej verejnosti, literátov, ale aj širokých, uvedomelých vrstiev slovenského ľudu.

*

Ale aj 23-ročný autor mal svoju minulosť, dokonca literárnu. Ak sa v Trstenej ako kvartán gymnázia pokúšal prekladať čosi z maďarčiny, v Ružomberku ako kvintán (r. 1919) čítal usilovne dostupných autorov (Kukučína, Vajanského, ale i Urbánka, Kalinčiaka, potom už aj Tolstého, Gorkého, Dostojevského), ako o tom píše v Zelenej krvi — Spomienkach hájnikovho syna, ba už mu čosi aj uverejnil Način-Borin vo Vatre. Prehrýzal sa ťažkosťami jazyka, štýlu i námetu. A či sa vari čudovať 16-ročnému mládenčekovi v krátkych nohaviciach? Nasledujúceho roku, keď pre zaujatosť profesora Krču a až nepochopiteľnú neoblomnosť namiesto školy sedel uvzato doma (v izbe kláštora), písal román Tiene, ktorý pričinením a pochopením Grebáča — Orlova, básnika a hlavného redaktora Slováka (vtedy ešte v Ružomberku), vychádzal na pokračovanie v tomto denníku. (Sám napísal o tom: «Tiene neboli ani zlé, no dobré už vonkoncom nie. Bláznivá odvaha však imponovala každému...») Pravdaže, svet mesta a intelektuálska problematika mu boli celkom cudzie a citovanie veršov Ivana Krasku svedčí o tom dvojnásobne výrazne. Badateľná je aj literárna kultúra majstra-

vzoru, Vajanského, a splnila svoju úlohu v oblasti problematiky a reči. Ale to bola iba epizóda. Taký svojrázny a osobitý autor už nachádza vlastné žľaby rozvoja. Napodiv veľmi chytro. Vznikol nie celkom neoprávnene dojem, že do mladej povojnovej slovenskej literatúry vhupol naraz ako veľká, vyzretá osobnosť. V našich slovenských pomeroch bol a je to zjav fenomenálny, naozaj génius zoslaný Najvyšším (naše vedomie čerí bizarné prirovnanie s onou bohyňou múdrosti, dôvtipu a umenia Pallas Atény, ktorá v plnej zbroji razom vystúpila z hlavy otca bohov na Olympe).

Keď r. 1922 vyšla 18-ročnému «Milkovi U.» knižne novela Jašek Kutliak spod Bučinky, Slovensko ešte nestačilo pobadať svojráznosť a priebojnosť Urbanovho umenia (knižka vyšla na zlom novinovom papieri v ružomberskom Leve, čo tiež nebolo odporúčaním). A predsa nie nevhodne literárnokritickú štúdiu o nej dal Ján Števček do úvodu svojej knižky esejí Nezbadané prózy (1971). Kladúc ju takmer na začiatok lyrizujúcej a či poetizujúcej prózy, ktorá tak rozhodne poznačila našu literatúru 20-tych až 40-tych rokov, zišlo mu na um, «aká priepasť sa môže tajiť v naivite epickej postavy (Jaška), aké hlbočiny sa môžu otvoriť v samozrejmom geste ešte neskúseného spisovateľa» (str. 10).

Milo Urban je veľký, svojrázny epik a všetky znaky jeho neobyčajného umenia sa už naplno prejavili v tejto novele. Je to malá tragédia, založená na protiklade princípov dobra a zla, na osudovosti. Preto aj zjavný monumentalizačný princíp Urbanovej tvorby už tu našiel výrazné a bytostné umelecké sformovanie. Také sú jeho postavy a ich problematika (hoci Jašek — «Chlap mocný ako kremeň, ale pri Henuši decko» — ešte nie celkom) aj v nasledujúcich veľkých novelách, z ktorých novela «Za vyšným mlynom» (1926, r. 1928 v zbierke Výkriky bez ozveny) je trvalým skvostom Urbanovej tvorby a celej slovenskej novelistiky.

V novele «Za vyšným mlynom» svojím umením, dramatickou stavbou, prenikavým ponorom do duševného sveta oravských vrchárov strhá čitateľa do vzrušených pocitových stavov. (Nie div, že tak zaujala aj veľkého hudobníka Eugena Suchoňa, ktorému — ňou inšpirovanému — slúžila za podklad libreta prvej veľkej slovenskej opery Krútňava.) Dostojevského umenie našlo v Urbanovi majstra príbuzného v odhaľovaní duševných stavov a

tragických polôh. — Ondrej Zimoň sa vraždou zbaví svojho soka v láske, Jána Štelinu. Strelca nik nezbadal, len svedomie sa uňho hlási, ustavičnejšie a nástojčivejšie. A keď Štelinov otec už svojou občasnou prítomnosťou mu pripomína neodpustiteľnú vinu a jeho vnútorná rozorvanosť a hrôza sa vystupňúva do zúfalstva, sám vykričí svoj *zločin,* aby privodil zaslúžený *trest.*

V ďalších novelách Pravda, Staroba, Svedomie, Rozprávka o Labudovi sa preukázal ako dokonalý majster náročného žánrového útvaru novely, ako zvrchovaný umelec, ktorý ovláda vnútorné sily kompozície i hodnotu a váhu slovenského slova, aby tak vytvoril svoj umelecký svet, ktorý celistvosťou pohľadu a zákonitosti stavby je jedinečný a strhujúci. Rovnako očarúva rozprávač, dramatik a majster lyrizmu aj v knihe príbehov z dedinského sveta Z tichého frontu (1932).

V jeseni r. 1926 sa 22-ročný autor v Bratislave, kde bol redaktorom, pustil do umeleckého stvárňovania náročnej tématiky: zobrazenie svetovej vojny v odraze sveta chalúp a vrchárov oravskej dediny Ráztoky pod Babou horou.

Talent zmnožuje sily a mravná zanietenosť tvorí divy. Lež sotva sa rozbehol s písaním, stratil miesto (so zánikom časopisu) a neostávalo mu iné, iba sa vrátiť domov k svojim na Oravu. U ujčeka, u starej mamky v hájovni Rovniach pod Babou horou, ale najviac u matky v Bobrove v tmavej kuchyni (hus na vajciach pod lavicou), ponorený do sveta spomienok a do vlastného videnia hrôz vojny a príbehov ľudí — vojnou a svetskou vrchnosťou deptaných a zašliapavaných vrchárov, otcov, matiek a drobných detí — húževnato, s obdivuhodným, až nepochopiteľným sústredením, vzrušením i zanietením píše dielo, ktoré sa stalo epochou vo vývine našej literatúry. Sám píše, že to bolo už 7. mája 1927, keď načisto prepísaný rukopis (v objemnej a ťažkej kope hárkov papiera) uložil do kufríka a vybral sa s ním do Bratislavy. Vydavateľa v slovenskej Bratislave nenašiel, lebo kritik z Martina sa vyjadril odmietavo («Vraj román? Obyčajné hanobenie nášho peknoduchého ľudu..!») Pričinením Štefana Letza a Jána Smreka podarilo sa získať vydavateľa v Prahe v L. Mazáčovi. A na naše pomery v súčasnosti je priam nepochopiteľné, že ešte toho roku (1927) už začiatkom decembra nielenže román bol vytlačený, ale

aj na knižnom trhu (v súčasnosti je bežná trojročná lehota!).

Prvá kapitola Živého biča už prvými sekvenciami strhuje čitateľa rečou, rytmom, novými metaforami, podmanivým vystihnutím atmosféry života dediny v čase prvej svetovej vojny, ktorá svojou ničivou silou v treťom roku naplno zasiahla (hoci nie frontom) aj horské dediny pod Babou horou. Nie jednotlivci, všetci sú jej obeťami, celá dedina sa chveje a *zmiera hrôzou pod jej strašnými údermi.* Silou svojho talentu, vnímavej citlivosti a ľudského rozhorčenia zachytil kolektív vrchárov v jednotnej reakcii unanimistického poňatia a účinného spodobenia a vyjadrenia z rodu svojského, pôvodného expresionizmu.

Urban opätovne preukázal v nevšednom nadaní baladicky vyjadriť epiku a zvýrazniť ju dokonalým umením slova, v ktorom sa lyrizmus funkčne využíva na spodobenie dramatického napätia. V dvojdielnom románe nič nebolo navyše, všetko malo svoje správne miesto. Veľký umelec vytvoril dielo, ktoré neprestáva uchvacovať a vzrušovať ideovým zameraním, stvárnením veľkej témy a osobitne zemitou, obraznou, zavše drsnou a predsa neobyčajne kultivovanou rečou.

Živý bič má svojskú kompozíciu. V prvom diele Stratené ruky hrdinom je celok Ráztočanov, zasiahnutých hrôzami vojny, jej dôsledkami na zázemie. V druhom diele Adam Hlavaj sa dej koncentruje okolo postavy zbeha, ktorý nájde v Ráztokách dom prázdny: žena Eva sa utopila, lebo nevedela zniesť pohanenie, cudziu vinu na sebe, nemanželské dieťa, keď ju zneužil notár, ktorého neprestala ani potom úpenlivo, ale darmo žiadať o vyreklamovanie manžela. Dej sa dramaticky stupňuje individuálnymi osudmi prenasledovaného Hlavaja, ale aj rozvášnenosťou davu, ktorý po rozpade frontov účtuje s notárom, obchodníkom a krčmárom Áronom, vydriduchom, predstaviteľom zla a vykorisťovania.

Adam Hlavaj je už nad tým všetkým. Prekonal v sebe živelnosť ako človek, ktorý spoznáva až nepochopiteľnú zložitosť života a osudu. Keď rozvášnení Ráztočania (i opité ženy) rabujú, rozbíjajú, ničia a vynášajú, Hlavaj urobí zúreniu vášní rozhodný koniec — zapáli krčmu.

«... i zdalo sa vtedy, že to nie dom horí, nie krčma, ale rozpúšťa sa akýsi obrovský, hnusný vred, prekliaty pomník jedného veku, zasadený do tváre dediny.

Vytriezvený ľud v nemom zhrození hľadel, ako krčma mizne z povrchu zeme.

— Čo si to urobil? — zašepkal Kramár, zarazene hľadiac na Hlavaja, opierajúceho sa chrbtom o plot.

— Ako vidíš.

Potom sa zasmial.

Zasmial.

A bol to smiech človeka, ktorý po dlhom utrpení vstal, vzal rukavicu a smelou, dravou rukou hodil ju budúcnosti do tváre, nie aby bol hrdinom, tým pochybným cukríkom ľudských úst, ale aby dosiahol to, čo mu od vekov náležalo: slobodu!»[1]

Akáže to bola revolta a aká sloboda?

To Urban rozviedol v druhom rozsiahlom diele široko komponovanej pentalógie Hmly na úsvite (1930). Expresionistická živelnosť a dravosť, ktorá vytvorila strhujúce obrazy a deje v Živom biči, nemohla sa uplatniť takou mierou v tomto spoločensko — sociálnom románe. Zato prúd lyrizmu našiel i v ňom silné uplatnenie a ovlažujúca sila metaforickej reči vyvažovala občasnú opisnosť, pochopiteľnú úvahovosť a rozrečnenosť statí o politike, dokonca aj heslovitosť. Sám o tom hovorí takto:

«Až v posledných rokoch — aby neostali po mne nepodarky — pustil som sa do nej (do prepracovania poslednej časti románu). Doplnil som ju podľa pôvodného plánu, a tak som tomuto románu dal konečnú podobu». (V rozhovore s autorom v prídavku k románu, 1970.)

Sloboda! To bolo posledné slovo v Živom biči. To bol prísľub a perspektíva. Akáže to bola sloboda, ktorá prišla so vznikom nového štátu — Československej republiky r. 1918?

Išlo o jednotlivca a o národ.

Slovensko sa v novom štáte zbavilo štátnej a politickej poroby. Bolo to tak aj napriek tomu, že ústava buržoáznej demokracie v ČSR neuznávala slovenský národ. V úradnej fikcii «československého národa» sa popierala jeho národná osobitosť a svojprávnosť. No v novom štáte s jeho širokou politickou demokraciou sa mohol hlásiť o svoje práva a domáhať sa potvrdenia svojej národnej osobitosti. Ako nepochopiteľne však znie adresný výrok prvého prezidenta ČSR, filozofa a humanistu

T.G. Masaryka: «Slováci budou mít tolik práv, kolik si jich vydobyjí». Ak ústava ČSR, vládnúceho českého ideológa a politika neuznávala slovenský národ, ale iba «československý», a Slovákov iba za vývinovo zaostávajúci kmeň českého národa, potom nebolo predpokladov, aby sa Slováci ako celok mohli domáhať svojich národných práv a úplnej politickej slobody, najmä, keď je dobre známe, že česká veľkoburžoázia a české («československé») politické strany sa po r. 1918 pohotovo zmocnili všetkých mocenských pozícií a obdobne so svojimi prisluhovačmi zo Slovenska obsadili všetky rozhodujúce, ba i podružné miesta i na Slovensku v štátnej správe, hospodárstve, teda aj v priemysle a obchode, ale tak isto aj v školstve a kultúre.

V ruvačke politických strán sa ľud dostal do závozu a Adam Hlavaj, odtiahnuc sa od hystérie straníckych bojov a ruvačiek o osobné a skupinové výhody politických strán a ich činiteľov, rozvážne sa vhĺbil takmer do seba, do práce v hospodárstve, do odvodňovania a vysúšania barín, do kultivovania rolí a lúk.

«Komu veriť?» bedákali gazdovia zborom.

«Sebe!» odvetil Hlavaj spoza rieky.[1]

Ráztoky prechodili zložitým vývinom. Dedinu ničil hurhaj politických strán, protináboženský nápor českého voľnomyšlienkárstva, napätie zvyšovala nielen autonomistická, ale aj komunistická propaganda a agitácia v krajine, ktorú hospodárska politika českej buržoázie najmä za čias krízy a nezamestnanosti pozbavila podstatnej časti priemyslu. Robotníci, dedinská chudoba a drobní gazdíci v biede utekali za prácou na veľkostatky do Čiech a do baní Belgicka, Francúzska, Kanady a Argentíny.

V Hmlách na úsvite pozoruhodným vývinom prechodí postava ráztockého mládenca Sedmíka, ktorý zakotvil v komunizme, lebo ho jeho prívrženci získali dôslednosťou boja o materiálne zabezpečenie chudoby. Ale za katastrofy, po zasypaní a zachránení spod zrútenej novostavby na Spálenej ulici v Prahe, vytriezvel zo svojho vzplanutia. Vízia jeho stretnutia s Kristom (pod troskami budovy) patrí svojou hĺbkou k častiam, hodných umenia a mysliteľstva F.M. Dostojevského.

K veľkým prednostiam Urbanovho umenia hlbokého pochopenia a spodobenia nášho života patria postavy kňazov: dobrého,

láskavého, mierneho a vrúcneho Mrvu (tak už aj v Živom biči), kariéristu a politikára Sýkoru a mladého Ilčíka, ktorý spoznal, že nemožno život obchádzať, že ľudia majú ruky, ústa, žalúdky a pohlavie a že nik nemôže ani to telesné v človeku, teda to ľudské obchádzať, dokonca zaznávať a až zatracovať.

Ak sa takéto Urbanove náhľady znevideli nejednému katolíckemu formalistovi, ktorý nechcel ani uznať umenie autora, tým väčšmi mu odcudzili komunistov, ktorí jeho pokrokovosť v sociálnom zmysle chápali ako postupný prechod na ich pozície. Dokonca stará zaujatosť a cirkevný antagonizmus, maskovaný «jedinou vedeckou ideológiou (marxizmom)» našli príležitosť povylievať svoju žlč na autora, ktorý nikdy nezatajoval a liberalisticky ani «neobjektivizoval» svoje korene v hĺbkach kresťanstva a katolíckej kultúry. — Také výhrady a zaujatosť stíhali aj ďalší Urbanov román. Ale to už tak býva, že nik sa nestáva prorokom vo svojej vlasti, a tým menej v malom národe...!

V románe V osídlach (1940) prostredie Ráztok Urban vymenil spoločnosťou mesta. Ak chcel napísať román spoločenský a generačný, musel jeho stredom urobiť Bratislavu. Hoci Slovenskom manipulovala centralistická Praha, viditeľným spôsobom sa jej vplyvy prejavovali politickými bojmi strán a skupín na Slovensku a najmä v Bratislave, ktorá aj za nežičlivých pomerov stala sa strediskom slovenského politického, hospodárskeho a kultúrneho života. Urban však nepísal politický román. Kritériom nie je mu iba abstraktná pravda a spravodlivosť, lež mravný zákon ľudskosti. Urban odhaľuje nespravodlivosť a zlo plodené hmotárskou chamtivosťou a mocenskými záujmami. Nepochybne tomuto zámeru musel obetovať aj sýty lyrizmus a dynamickosť svojich noviel a Živého biča, ba aj Hmiel na úsvite. Vývin po roku 1918 «nezdvihol hmly» svitania a slovenský život sa dostával do ťažkých osídiel. Nezamestnanosť, bieda i dedín, žobračenky celkom pochopiteľne vyvolávali politický radikalizmus.

Predstaviteľom vládnucej skupiny, mocenskej dravosti a morálnej nevšímavosti, ba skôr bezcitnosti, hoci sa vždy oháňa podobnými frázami, je minister (mimo služby) Kalnický, ktorý z niekdajšieho idealistického slovenského národovca sa po r. 1918 stal bezohľadným mocipánom, zhŕňateľom ziskov a majetkov.

Napokon sa proti nemu postaví aj vlastný syn, keď zistí, že i streľba do demonštrujúcich poľnohospodárskych robotníkov pred kostolom v Blatňanoch (porovnaj krvavé udalosti v Košútoch v máji 1931) bola navodená otcovými pokynmi četníkom (rázne a rozhodne zakročiť).

Na druhej strane stojí bírešský syn Štefan Mahút, poslucháč filozofie, ktorý po pokuse o samovraždu (z biedy, hladu) s túžbou po spravodlivom svete spája i svoju osobnú pomstu proti Kalnickému. Zorganizuje divoký štrajk poľnohospodárskych robotníkov doma v Blatňanoch. V zrážke pred kostolom padá päť mŕtvych a sedem ranených. To sú otrasné obrazy evokované veľkým umením.

Obrazy a výjavy života «zlatej mládeže» z radov novej vládnucej skupiny na Slovensku v Bratislave s jej povrchnosťou, nezodpovednosťou, márnotratnosťou a hýrením sú u Urbana autentické. Tento svet bol odsúdený na skazu a zánik, lebo «hmotná zábezpeka bez zábezpeky mravnej» nemohla inam viesť; táto spoločnosť uviazla do «osídiel», z ktorých pre ňu nebolo východiska.

Kniha V osídlach je prejavom veľkého románového majstrovstva Mila Urbana. S osvedčenými kompozičnými schopnosťami sa spája vyzreté štylistické umenie, ktoré hľadalo a nachádzalo nové stvárňovacie postupy na vystihnutie tejto novej tématickej oblasti a sveta jej protichodných predstaviteľov. Výrazný dramatizmus deja je výsledkom chápania protichodných spoločenských síl v svete zmietajúcom sa v kŕčoch bezuzdnej honby za ziskami, majetkami, spoločenskými úspechmi a pôžitkom, a predsa i koketujúcim s «pokrokom». Dôsledkom sú rozpory a ostré rozbroje v rámci samotných občianskych strán a nástup robotníctva, organizujúceho sa v boji o lepšie životné a ľudské podmienky.

Zrazenie Mahúta autom, pohyb robotníctva v Blatňanoch, streľba pred kostolom, konflikt mladého Kalnického s otcom, samovražda jeho staršej sestry Oľgy v zúfalstve nad nezmyselnosťou návratu do pochybeného manželstva, demonštrácia v Bratislave proti spôsobom vládnej politiky, zasahovaniu do právomoci úradov a súdu, proti výčinom plície a četníctva, to sú pôsobivé a účinné prostriedky Urbanových kompozičných

postupov a jeho zmyslu pre dramatickosť v širokom prúde pomerne vyrovnanej epiky. Charakterizačné umenie s využívaním zväčša úsporných dialógov, takisto i pomocou vnútorných monológov iba napĺňa Urbanovo slovesné majstrovstvo. Román však už nemohol vyvolať primeraný ohlas a pôsobenie, lebo krvavé udalosti druhej svetovej vojny o vládu nad svetom nežičili riešeniu spracúvanej problematiky z pozícií mravných princípov svedomia. Adam Hlavaj mladší, vysokoškolák, zamýšľajúc sa po prvoročnom štúdiu o udalostiach (už po súde nad Mahútom), hovorí: «... tak mi je, akoby som sa prebúdzal zo zlého sna...» Kýval klobúkom za mladým Kalnickým vo vlaku, ktorý sa na súde postavil proti otcovi, a tým proti spôsobom a zlu ním navodzovanému, «akoby chcel odplašiť posledné zvyšky hrozného nedorozumenia, ktoré sa dalo ľuďom na duše a dusilo v nich dobrú vôľu».

Jožo K. Šmálov v esejach o diele Mila Urbana Život v slove (1939) už spoznal všestrannú veľkosť talentu a diela tohto autora. Brániac Urbanovo katolícke zanietenie bojovať o sociálnu spravodlivosť a ľudskosť podľa príkazov lásky k Bohu a blížnemu, v ktorom je obsiahnutý celý zákon a proroci (str. 125), predvídal naplnenie a dotvorenie jeho veľkého umenia v budúcich dielach. «To, čo nám doteraz dal, je iba náznak a prísľub toho, čo nám môže dať v miere zvrchovanej. Priatelia, chystajme sýpky! Lebo keď jar a začiatočné leto vydali toľkú a požehnanú úrodu, aké bohatstvá smieme očakávať od jesene, ktorá je predsa čas žatvy a vinobrania!» Román v osídlach bol dokladom plodov čakanej žatvy.

Doba bola neúprosná a druhá svetová vojna hrozná. Svet sa otriasal v základoch. To nebol čas, aby Urban so svojimi mravnými zásadami a predstavami mohol písať, najmä keď ho zapriahli do žurnalistickej mašinérie, odkiaľ nebolo pre neho úniku. I Slováci sa museli prebrodiť krvavým kúpeľom, obeťami doma i na frontoch, doma v «neuveriteľom» sprisahaní a pri postupe frontu východným Slovenskom od Dukly až po Bratislavu a Žilinu v apríli 1945. A v obnovenej «ľudovodemokratickej» republike Československej a od r. 1960 v čsl. socialistickej republike Urban nemohol písať s takou vnútornou slobodou, akú mal v komponovaní Hmiel na úsvite a románu V osídlach. Pre jeho kresťanský humanizmus a kritický realizmus nebolo

možností v nových politických a spoločenských pomeroch. A tak sa bez jeho súhlasu a pričinenia opakovane hovorí, že k ubiedenému a živoriacemu spisovateľovi, niekdajšiemu redaktorovi ľudáckych časopisov, na ktorého sa kedysi s nádejami upierali aj zraky pripravovateľov komunistickej prestavby spoločnosti a sveta, našli si cestu aj predstavitelia novej vládnucej triedy... A jeho «návrat do literatúry» sa odôvodňuje, že ak Milo Urban chcel čo len ako-tak zabezpečiť najnutnejšie životné podmienky a štúdium svojich troch detí, musel sa skloniť a prijať nové podmienky «slobody umeleckej tvorby». A tak vraj za kontroly a úprav tých, ktorí potrebovali doma a pred svetom dokázať bezvýhradnú oprávnenosť svojej politiky a jej systému a osláviť aj literatúrou svoje víťazstvo a moc, musel začať Urban skladať svoje nové sociálno-politické romány. Takmer po 20-ročnom odmlčaní napokon vyšli r. 1958 Zhasnuté svetlá a r. 1964 Kto seje vietor...

V románe Zhasnuté svetlá sa usiloval zobraziť spoločenské a politické dianie na Slovensku od vojenskej mobilizácie r. 1938 až do rozpadu Československej republiky a vzniku Slovenského štátu. V románe Kto seje vietor zasa cez rušné politické a spoločenské udalosti rozvíja dej cez rastúci odpor proti vojne, zobrazujúc aj ilegálne hnutie, vrcholiace po porážkach hitlerovských armád akciami partizánskych skupín a napokon ozbrojeným povstaním koncom augusta 1944.

V záložke prvého románu vydavateľstvo píše, že je dielom autora, ktorý ho písal s veľkou umeleckou erudíciou a so zanietením pre pravdu.

A sám autor v závere druhého románu napísal: «V plameňoch a krvi, v plači a trýzni ľudskej rodil sa svet nový. Nie je pôžitkom hľadieť, ako sa to deje, ale brániť mu...»

O umení takto tvorených dvoch posledných románov nám neprichodí uvažovať. Iba uviesť, že oficiálna kritika a literárna história na Slovensku ich prijala s najväčšími výhradami.[3]

Napokon ako by aj nie, keď nevyrastajú z marxistickej ideológie a zásad socialistického realizmu, nie sú oslavou robotníckej triedy, jej vedúcej sily a avantgardy komunistickej strany a jej predstaviteľov. Aj napriek tomu, že dokladajú neúspechy, prehru a konečnú porážku predstaviteľov a prí-

vržencov Slovenského štátu nepochybne predovšetkým v dôsledku víťazstiev sovietskej armády. Tým menej mohli byť s týmito románmi spokojní tí, ktorí zasa čakali slobodu, starú demokraciu a ľudské i občianske práva podľa ideálov humanitnej ideologie bývalej ČSR. V ťažkých časoch prelomov neľahko byť prorokom vo svojej vlasti. Ani umelcovi takých hodnôt, akým je Milo Urban. A žiť sa musí.

Literárny kritik A. Matuška, ktorý už r. 1934 v pražskej Prítomnosti ako bezohľadný kritik veľkomyseľne obviňoval Mila Urbana na jednej strane z flegmatickosti a zasa z precitlivenosti (vypomstilo sa mu jeho etické založenie. Pravda, plno je bahna, ale netreba azda nad tým tak zalamovať rukami a rozvažovať»), ale dokonca aj z malej kultúry ideovej a slovesnej (!), pravdaže, neodvážil sa tak smelo postaviť so svojimi kritériami za slobodu umenia po r. 1948. Ba kedysi za istého odmäku, vari r. 1956, keď sa ho na celoslovenskom aktíve stredoškolských pedagógov spýtali: «Čo je s Urbanom?» sklonil hlavu, rozhodil rukami a vyčítavo povedal: «Veď ja mám ženu ... a dieťa!» A Andrej Mráz, ktorému síce bol Urban vždy len Milkom, neváhal o sebe napísať v spomienkach Brázdami života (1974): «Ideologicky som sa dotváral až po roku 1944 a všetky predchádzajúce fázy môjho života — to bolo habkanie, hľadanie, prevaha raz takých, raz onakých ideologických sklonov, ale nikdy nie bezpečnejšie a dôkladnejšie ustaľovanie sa» (str. 150). A ako nariekal nad touto svojou chybnosťou on, ktorý po matúre v Petrovci na Dolnej zemi už po vojne prišiel na Slovensko ako otvorený prívrženec komunistickej ideológie. Pravda, zásadovosť a skromnosť neboli v charaktere A. Mráza. Lež čo mal a mohol robiť Milo Urban, ktorý bol známy svojhou skromnosťou, miernosťou, uvážlivosťou a chápavosťou vývinu s vylúčením nejakých osobných spoločenských ambícií?! Iba skloniť sa pred tvŕdzou života a skromne plniť úlohy najzákladnejšie: zabezpečovať rodinu...?

Skutočné pohnútky a vysvetlenie príčin môže osvetliť len on sám. Zatiaľ o tom verejne nenapísal, a aj to hovorí veľa. Sľúbil však napísať trilógiu a tak treba vyčkať na jej posledný diel alebo na dokončenie jeho pamätí, kde by sa to žiadalo uviesť. «Ohlásenej trilógii chýba ešte posledný diel. Treba naň s nádejou čakať» — napísal Pavol Števček v bratislavskej Pravde v príspevku Úskalia Urbanovho realizmu (10. 3. 1965).

A predsa je tu ešte veľký, svetlý, žiarivý umelecký útvar, dielo memoárovej literatúry Zelená krv, Spomienky hájnikovho syna (1970), ktoré Urban mohol načrtnúť a sviežim svojím štýlom vypracovať v čase uvoľňovania prísneho ideologického dogmatizmu v ČSSR pred rokom 1968. Tieto spomienky, ktoré by síce samy o sebe nemohli vyvolať azda nijaké námietky — okrem tej rozhodnej, že ich pôvodcom je Milo Urban — vyšli naozaj v poslednú chvíľu, tesne pred novým sprísnením dogmatizmu z pozícií marxizmu-leninizmu, ako sa upevnil po zlikvidovaní posledných zvyškov istého najmiernejšieho liberalizmu («oportunizmu a revizionizmu») v staronovej kultúrnej politike aj na Slovensku.

Koľko je v Zelenej krvi sviežosti, čistej zmyslovosti, bohatého života, aká galéria postáv z radov ľudí a predstaviteľov zvieracieho sveta, najmä domácich poľovníckych psov! To všetko je neprebrateľná pokladnica hodnôt, ktoré by vystačili na desiatku kníh umenia dávnejších poviedok a noviel Mila Urbana!

Z mladosti v hájovni na Rovniach (Hviezdoslav ju v Hájnikovej žene volá hájovňou Na podvrší) odniesol si aj «poznanie nevšedných duší, ktoré vedeli ľuďom rozdávať nádej aj z toho mála, čo mali». Spoznával už tu gorkovské postavy. Potom 7-ročného chlapca poslali do školy k starej materi do Zázrivej. Noví ľudia, nový svet svojráznych Zázrivčanov, nové skúsenosti a zážitky. Potom biedne bývanie malého gymnazistu v Trstenej v rodine so siedmimi deťmi. Maďarčina, latinčina, vojna, hlad! Ale samovzdelávací krúžok, aká-taká knižnica a čítanie ho vedú už k recitačným pokusom. Skončila sa vojna a otec zaviedol mladého Urbana do 5. triedy gymnázia v Ružomberku. Znovu bieda, španielka, prerušenie štúdia a potom konflikt s tupým profesorom...

«Žiak píše román» je posledná kapitola týchto sviežich, veľmi poučných a osobitne milých memoárov, ktorých pokračovanie — toľme očakávané — už stratilo nádej na uverejnenie v dohľadnom čase...

Povznesenie nad pomíňavosť nejedného vysokého cieľa, z hľadiska veľkých životných i historických skúseností takmer podenkového, prispelo k ustáleniu životnej vyrovnanosti, veľkého vnútorného pokoja a tým plodného optimizmu a láskavého aj iskrivého humoru Mila Urbana.

V ústraní, mimo svetského i literárneho ruchu, hoci jeho ohlasy nemožno nepostrehnúť a najmä nepocítiť, dožíva sa veľký (a nepochybne najčítanejší a najobľúbenejší) prozaik slovenskej povojnovej literatúry požehnaného veku 75 rokov.

Máme pozitívnu nádej, že jeho dielo nie je ešte uzavreté, že vydá ešte nové umelecké hodnoty. To napokon hlásajú i novšie preklady jeho noviel a Živého biča do iných jazykov.

Hodnota jeho literárneho diela hovorí za všetko. To je viac ako oficiálne uznanie a tituly. Milo Urban je veľkým a skutočným slovenským umelcom.

MOST ZAZNAMENÁVAME

JUBILANT, KTORÝ SA MÍŇA V SLUŽBE INÝM

Vzdelaním, skúsenosťami v akademickom živote, osobnými kvalitami, vzhľadom počínajúc a noblesou spôsobov končiac, nikto vari nebol viac predurčený na to, aby v orchestri slovenských duchovných pracovníkov hral bravúrne sólo, ako prof. Dr. Felix Litva S.J. Odchovaný na najslávnejších univerzitách, pripravoval sa na akademickú dráhu, ktorú aj nastúpil a sľubne sa rozvíjajúc účinkoval ako profesor na jednom z najslávnejších katolíckych učilíšť, na gregoriánskej univerzite v Ríme. Len budúce pokolenia budú vedieť dať odpoveď na otázku, či by bol slovenskému národu viac prispel ako veľký učenec na akademickej pôde, alebo ako organizátor, administrátor a budovateľ domova slovenských jezuitov v Kanade. Je ľudsky prirodzené, a preto aj pochopiteľné, že každý nadaný človek by chcel v medziach svojich schopností rozvinúť všetky dary, ktorými ho Pán Boh požehnal, ale keď táto ambícia príde do kolízie s poslaním slúžiť, veľkosť človeka sa ukáže práve v tom, že slúži na mieste mu pridelenom práve s takou láskou a bezvýhradnou oddanosťou ako by to bolo bývalo pri sebarealizácii.

Ako mnohé udalosti a okolnosti, ktoré ich sprevádzajú, aj prítomnosť neobyčajne veľkej komunity slovenských jezuitov v diaspore nie je tak výsledkom plánovania ako skôr udalostí, ktoré zabránili návrat študentov a mladých kňazov tejto rehole na Slovensko po skončení vojny. Akoby jasný lúč svetla v prísnych ťažkých skúškach Božích, títo mladí kňazi Spoločnosti Ježišovej neboli určení, aby ich telesne i duchovne zaškrtil režim v koncentračných táboroch a väzeniach, ale na to, aby ako integrálna časť slovenskej diaspory účinkovali v nej podľa predpisov svojej rehole.

Misijný dom slovenských jezuitov v Galte, Ontario, je dôkazom, že svoje poslanie plnia až doteraz s vytrvalosťou a dôslednosťou hodnou veľkých jezuitských tradícií. A keď hovoríme o tomto veľkom diele, nemôžeme sa vyhnúť tomu, aby sme nezdôraznili, že veľká jeho časť sa vybudovala práve vtedy, keď Otec Félix Litva bol provinciálom slovenských jezuitov. Je to dielo, ktoré sme doteraz nestihli ani doceniť, ba doceniť ho vlastne ani nemožno, lebo ide o dielo živé, teda dynamické. Chceme len zdôrazniť, že vo veľkom budovateľskom zápale Otec Litva mimoriadnu starostlivosť venoval modernému tlačiarskemu podniku, ktorý až doteraz spočíva hlavne na jeho pleciach. Aj keď úlohou tejto tlačiarne je na prvom mieste tlač vlastných, na misijné poslanie zameraných publikácií, jednako jej kapacita je taká, že za niekoľko rokov prevádzky vyšli tu aj početné literárne a vedecké diela, ktoré sa stali dôležitým prínosom do slovenského literárneho pokladu. Knihy edície Dobrá kniha plnia poslanie, ktoré dnes nemôže plniť Matica slovenská alebo Spolok sv. Vojtecha, prípadne iné slovenské nakladateľstvá. O tom, že prof. Litva často musel potlačiť vlastné publikačné ambície, ak chcel v edícii Dobrá kniha dať do rúk čitateľov nové dielo, sa doteraz ani len nepísalo a tým menej bola táto obeť náležite ocenená. Aj my, ktorí sme mysleli, že sme dobre informovaní o práci našich jezuitov v Galte, boli sme často prekvapení, keď sme zblízka videli veľké talenty míňať sa v prácach, ktoré za prajnejších podmienok mohli spraviť ľudia bez akademických titulov. Ale práve preto, keď z príležitosti šesťdesiatky chceme na tomto mieste pozdraviť prof. Félixa Litvu S.J., nerobíme to bez pocitu viny, lebo dovolili sme, aby naše práce vychodili na úkor jeho publikačného rozletu a aby sa nám s rokmi rozdával v skromnej službe tým, ktorých tvorba často nie je vari ani hodná takej obety.

A predsa nebolo by správne zdôrazňovať trpkasté stránky účinkovania prof. Litvu, lebo jeho úžasnej vitalite, optimizmu a vytrvalosti možno ďakovať, že pri všetkej zaujatosti v službe Bohu a Jeho ľudu, vedel svoje vodcovské schopnosti uplatniť nielen na poli náboženskom a kultúrno-organizačnom, ale aj na poli kultúrno-politickom, kde ako predseda Kultúrnej komisie Svetového kongresu Slovákov plní veľké poslanie. Ak mu do ďalších rokov okrem dobrého zdravia a požehnania niečo želáme, tak je to najmä možnosť, aby po toľkých rokoch strávených v službe iným, mohol konečne dovŕšiť aj svoje Dielo.

J. Okáľ

VINCENT HLOŽNÍK

Franz Werfel (1890 - 1945), nemecký spisovateľ pražského pôvodu, autor známej knihy *Pieseň o Bernadete*, za jeden z troch zjavov trvalej vrcholnej hodnoty v novšej dobe na svete považoval slovenské výšivky. Hmotná kultúra nášho ľudu je prejavom odvekého vrodeného krasocitu, starobylého nadania, ktoré sa z času na čas objavuje v rozmanitých podobách.

Druhé desťročie nášho veku svojimi prenikavými zmenami v štátnoprávnom usporiadaní umožnilo rodákom slovenskej zeme, aby svoju výtvarnú prácu rozvinuli do služieb všetkých spoločenských vrstiev. Odborná literatúra označuje za najvýznamnejšieho predstaviteľa výtvarnej generácie obdobia druhej svetovej vojny maliara, grafika a ilustrátora Vincenta Hložníka, ktorý sa narodil pred 60 rokmi 22. októbra 1919 v obci Svederník v žilinskom okrese.

Pre oboznámenie našich čitateľov s týmto umelcom treba uviesť, že po štúdiách na žilinskej reálke Hložník pobudol v rokoch 1937 - 1942 na Umeleckopriemyselnej škole v Prahe pod vedením profesora Františka Kyselu. Mladý adept na výtvarných štúdiách od začiatku prejavoval zriedkavú samostatnosť v názore, výraze a osvedčil sa takou pracovitosťou, že už v tom samom roku, keď končil pražské štúdiá, mohol usporiadať z hojnosti vlastných maliarskych diel samostatnú výstavu v Bratislave. Kritika ocenila kvality jeho umenia, takže mladý Hložník mohol vBratislave vystavovať opäť aj v nasledujúcom roku. Svojim rodákom sa potom opäť predstavil roku 1945 v Žiline osobitnou výstavou. Mal iba 25 rokov, keď v Matici slovenskej vyšiel album jeho kresieb. Dr. Jozef Cincík navyše zahrnul Hložníka do svojej knižky o slovenskom grafickom umení a tak sa jeho meno stalo odrazu pojmom.

V tom období sa slovenská verejnosť na kolektívnych výstavách kochala v dielach Martina Benku, monumentalizujúcich našu krajinu a jej ľud. Náročnejší návštevníci výstav kvitovali Hložníkovo umenie pre jeho progresívnosť, pre pohotové nadväzovanie na zjavy západoeurópskeho umenia (Goya, Picasso), ktorými boli ovplyvnení zo slovenských maliarov Cyprián Majerník i Koloman Sokol. Podobne ako oni, Hložník reagoval na hrôzy vojny, ktorá vtedy zmietala starým svetadielom. Už ako žiak pražskej školy stvárňoval inotajom osudy postihnutých, figurálnymi kompozíciami utečencov, ľudí z okraja spoločnosti : predajné dievčatá z pražských kaviarní, hudobníkov, šašov, obete politických represálií.

Krvavú pohromu sveta úzkostlivo sledoval i za pobytu v rodnej obci, kam sa bol s rodinou utiahol. Spomienky na tieto časy mu aj po rokoch poskytli množstvo motívov na spracovanie v litografii, v drevoryte a linoleoryte. Album z reprodukcií týchto grafických listov vyšiel potom v Bratislave roku 1955. Tu sa ukázalo, že rytecké majstrovstvo tohto človeka i šírkou diela prekonalo všetky doterajšie zjavy v našom výtvarnom umení, ba — bez nadsádzky — zaradilo sa priamo po bok najväčších postáv vo svetovom umení vôbec. Príklad Vincenta Hložníka strhol vtedy k vystupňovanej tvorbe aj ďalších grafikov, jeho rovesníkov: Oresta Dubayho, Ernesta Zmetáka, Františka Kráľa, ba i staršieho Júliusa Szabóa v Lučenci, takže v nasledujúcom období hovorili znalci umenia aj v zahraničí, že slovenská grafika stala sa svetovou veľmocou. Toto zistenie pre malý slovenský národ v strede Európy bolo isteže lichotivé a malo za následok, že tradičné strediská pre pravidelnú evidenciu výtvarného umenia prejavili záujem o našu účasť na veľkých prehliadkach súčasnej tvorby. Tak obosielal Hložník kolektívne výstavy nášho umenia, usporadúvané v rozličných mestách Európy i v zámorí, ba nezriedka to bola aj individuálna výstava jeho diel. Pre zaujímavosť vymenujeme tu v časovom poradí prehliadky, na ktorých sa zúčastnil,alebo kde samostatne vystavoval: už v r. 1946 účasť na výstave Mladé československé umenie v Paríži, Lutychu a v Bruseli, 1947 účasť na výstave v Luzerne, 1948 prvá výstava grafiky v Bratislave, účasť na medzinárodnej výstave vo Forte dei Marmi v Taliansku, 1950 účasť na výstave česko-slovenského umenia v Budapešti, 1952 účasť na výstave česko-slovenského umenia vo Viedni, 1953 účasť na výstave v Kodani, Oslo, Helsinkách, 1954 na výstave v Prahe, 1955 účasť na výstave pri príležitosti svetového festivalu mládeže vo Varšave, účasť na výstave grafiky v Ľubľane, na výstave grafiky v Cincinnati v USA, 1957 vystavoval svoje ilustrácie v Budapešti, Székesfehérvári, Szegedíne, zúčastnil sa na medzinárodnej výstave grafiky v Brightone, 1958 individuálna výstava grafiky a ilustrácií v Kijeve, individuálna výstava grafiky a ilustrácií v Mexiku, účasť na výstave slovenskej grafiky vo Viedni, účasť na Biennale v Benátkach, 1959 účasť na výstave slovenskej grafiky v ZSSR, účasť na Biennale v Sao Paulo, 1960 individuálna výstava grafiky vo Varšave, účasť na výstave česko-slovenského umenia v Stockholme, 1961 individuálna výstava grafiky a ilustrácií v Káhire, účasť na výstave Súčasná slovenská grafika v Prahe.

V tomto výpočte nie sú uvedené výstavy Zväzu slovenských výtvarných umelcov a tvorivej Skupiny 29. augusta, ktorej bol Hložník tiež členom v štyridsiatych a v päťdesiatych rokoch. S prípravou niektorých výstav dostal sa umelec do zahraničia. Tak pobudol dvakrát

v Sovietskom zväze, raz v Holandsku, Taliansku, v roku 1957 v Maďarsku a Francúzsku, r. 1958 v Mexiku. Rozsah jeho tvorby vystúpi ešte viac, ak si uvedomíme, že Vincent Hložník pôsobil pedagogicky v rokoch 1952 - 1971 na grafickom oddelení Vysokej školy výtvarných umení v Bratislave ako profesor až do jari 1973, v rokoch 1960 - 64 vo funkcii jej rektora.

Často spomínané výstavy ilustrácií súvisia s tým, že v tvorbe Vincenta Hložníka zaujímajú závažný úsek jeho ilustrácie kníh, a to Homérovej Iliady, Jána Krištofa od Romaina Rollanda, potom kníh pre mládež, a to medziiným rozprávok Chr. Andersena, Robinsona Crusoa, Gulliverových ciest, dobrodružstiev baróna Münchhausena a ďalších. Tu všade sa uplatnila umelcova virtuózna kresba so smelými skratkami a objavnými pohľadmi na predmety literánej predlohy, ktoré ponechávajú najmä mladému čitateľovi dostatok podnetného priestoru pre jeho individuálnu predstavivosť.

Vzťah Vincenta Hložníka k mládeži a k ľuďom vôbec vyviera z etických hĺbok človeka v pravom zmysle slova, s akými sa medzi ľuďmi len zriedka možno stretnúť. Zrejmý podiel má na tom jeho bytostná viera, osvedčovaná i na početných jeho grafických listoch voľbou námetu z biblických dejov.

Umelec žije v kruhu početnej rodiny v Bratislave a strávi denne pravidelne 12 až 14 hodín pri práci tužkou, štetcom a rydlom.

Trápi ho úzkosť nad osudom ľudstva ohrozeného nebezpečenstvom jadrovej vojny. Prízrak týchto predstáv ovláda všetky jeho figurálne kompozície v posledných rokoch. Svojej výtvarnej výstrahe dodáva najvyšší dôraz metaforami za použitia jednotlivostí anatómie ľudského a zvieracieho tela. Sú to v smrteľných kŕčoch zvíjajúce sa obete strašnej kataklizmy s vykĺbenými končatinami, zdrapy zo stiahnutej obhorenej kože, kostry stíchnuté po nerovnom boji s mocnosťami zbraní.

Hrozivý nástup týchto apokalyptických výjavov v dielach umelca nie je na prvý pohľad vždy jasne čitateľný a pochopia ho plne azda až budúce generácie, hoci sa o to pokúsili viacerí autori jeho monografií. Vlastnosti človeka obdareného takou nesmiernou pracovitosťou a pritom vzácnou skromnosťou, sú zárukou, že mu možno a treba dôverovať. Za svoje u nás , ale aj vo svete bezpríkladné výtvarné dielo získal Vincent Hložník za roky na výstavách doma i v zahraničí rad vyznamenaní a cien. Česko-slovenská vláda mu udelila dvakrát titul laureáta štátnej ceny, v roku 1964 titul zaslúžilý umelec a v roku 1968 titul národný umelec.

J. M. Kollár

ZOMREL BÁSNIK E. B. LUKÁČ

Ešte 14. septembra zomrel v Bratislave po ťažkej chorobe vo veku 79 rokov básnik Emil Boleslav Lukáč. Povolaním bol evanjelický kňaz. Pôsobil najprv v cirkevnej ev. správe, potom bol profesorom na dievčenskom gymnáziu v Bratislave. v polovici 30-tych rokov sa stal poslancom národne socialistickej strany, ale za tri roky už stál v Žiline v zástupe tých, ktorí sa pridali na stranu autonomistov a prijímali Žilinskú dohodu o autonómii Slovenska. Za vojny bol verným pracovníkom za Slovenskú republiku, plnil si dôstojne svoje povinnosti a ani po vojne nikdy nevyhlásil, že sa dištancuje od tejto svojej minulosti.

Lukáč pochádzal z národne uvedomelej rodiny z Hodruše pri Banskej Štiavnici. Mal to šťastie, že sa dostal na štúdiá i do zahraničia, do Anglicka, za pomoci Setona Watsona, do Lipska a na parížsku Sorbonu. Od toho času bol veľkým obdivovateľom francúzskej kultúry a milovníkom francúzskej poézie.

Za svoju angažovanosť za Slovenskej republiky zažil aj on príkoria režimu, kedy mu bo priateľom iba pes. Nepomohli mu ani (ako T.J. Gašparovi a Milovi Urbanovi) priateľstvá s davistami. Vylúčili ho zo Zväzu slovenských spisovateľov a za dlhých 15 rokov ho prinútili mlčať. Pre básnika a angažovaného editora to bol najhorší trest. V r. 1963 ho rehabilitovali a dovolili mu aj publikovať. Potom navštívil aj cudzie krajiny ako Francúzsko, Maďarsko a Sovietsky zväz. Ako Milo Urban aj E.B. Lukáč urobil isté kompromisy s kultúrnou politikou režimu, čo im vyčítali niektorí doma i v zahraničí. Aj túto kapitolu v živote niektorých básnikov a spisovateľov, ktorí zostali doma (Haranta, Lukáč, Smrek, Silan, Hlbina, J. Hrušovský, T.J. Gašpar, M. Urban, J. Horák a iní) bude treba postaviť pod spravodlivú lupu a zvážiť ju «sine ira et studio».

V Lukáčovi odišiel jeden z predných básnikov generácie «mladého literárneho Slovenska» po prvej svetovej vojne. V obľube mal veľkých básnikov ako Claudel, Hugo, Petöfi a iní. Za svoju prekladateľskú činnosť dostal francúzske i maďarské vyznamenania. Ešte r. 1968 prednášal v Paríži na tému Claudel a Slovensko, kde verne vyznal svoj osobný i slovenský obdiv tomuto veľkému básnikovi, ktorého Krížovú cestu preložil už r. 1923 ako mladý evanjelický teológ.

Na sklonku života pracoval na knihe esejí a na osobných Pamätiach. Budeme vidieť, čo z toho vyjde a či aj jeho Pamäti nepostihne osud «zakázaných kníh» ako je to v prípade T.J. Gašpara, M. Urbana, J. Smreka a iných. Aj keď sa zdá, že Lukáč na sklonku života holdoval, aby mohol publikovať, Slovensko stratilo v ňom vzácneho básnika, humanistického človeka a Európana. Šiel krivoľakou cestou, v ktorej musel žiť, trpieť i mlčať. Svojou poéziou, ako pravý básnik, slúžil kráse a platnosti hodnôt, ktoré nezaveje čas.

I K

ĎALŠIE SLOVENSKÉ PROMÓCIE V PADOVE

Univerzita v Padove bola jednou z prvých v Európe, ktorá roku 1968 poskytla slovenským študentom-utečencom možnosť pokračovať vo svojich štúdiách a pripraviť sa tak do života v novom prostredí. Do dvadsať mladých Sloveniek a Slovákov využilo túto možnosť študovať — o ktorú sa pričinil najmä prof. M. S. Ďurica a ním založené a vedené kultúrne Združenie «Arturo Cronia» — nielen bezprostredne po invázii, ale aj v neskorších rokoch. Preto ešte stále v Padove študuje skupina Slovákov, z ktorých v polovici júla tohto roku zase dvaja dosiahli doktorát v medicíne a chirurgii. Je to už v Amerike narodená Dr. Yvonne Jurčíková — ktorá začala svoje štúdiá na Univerzite v Chicago,Ill., kde ako 19-ročná bola poctená aj titulom «kráľovnej» — a Dr. Peter Zelina, ktorého rodina žije teraz v Kanade. Obidvaja mladí slovenskí doktori úspešne skončili svoje štúdiá a budú účinkovať ako lekári v novej vlasti na americkom kontinente. Úprimne im blahoželáme.

JOSEPH M. KIRSCHBAUM, *Editor: Slovak Culture Through the Centuries,* The Slovak World Congress, Toronto, 1978. Strán 532, cena $16.00.

Po sympóziu *Slovakia in the 19th and 20th Centuries* z oboru dejín (prvé vydanie z r. 1973, druhé z r. 1978), tento zborník prednášok zo zhromaždenia Svetového Kongresu Slovákov v Ríme zapodieva sa slovenskou kultúrou, t.j. celkovým snažením, ktoré prispelo ku definícii slovenskej národnej identity. Svojou tématikou a rozsahom je to pozoruhodné dielo. Hoci sa skladá z 18 kapitol, ktoré napísali 17 autori, jednako predstavuje zreteľný stupeň obsahovej jednoty.

V úvode redaktor vymedzuje cieľ diela a pripomína ťažkosti, organizačné i technické, ktoré s jeho vydaním boli spojené.

Kniha začína úvodnou prednáškou Andreja F. Morlione-ho, rektora Medzinárodnej univerzity v Ríme. Tento kňaz, rodený Flám, prirovnáva staroslovenskú literatúru, ktorá predbehla rozvoj iných slovanských literatúr o 200 rokov, ku literatúre flámskej. Táto zohrala podobnú prípravnú úlohu pre literatúry germánske. Slovenská kultúra je teda veľmi stará a nijaký režim ju nebude môcť zadusiť.

Sympózium je rozdelené na štyri, štrukturálne nie celkom súrodé časti.

Prvá časť je venovaná základným pojmom, t.j. podstate slovenskej národnej a kresťanskej kultúry. Začína prednáškou Štefana Polakoviča «Národ a kultúra». Je to kvintesencia náhľadov, ktoré autor neskôr rozviedol v dvoch knihách, *Que es una nación* (1976) a *La formación del ser nacional* (1978). Polakovič odmieta terajšiu «medzinárodnú pospolitosť», ktorá je vlastne zoskupením štátov ako územných celkov bez ohľadu na národnosť (mnohé štáty sú mnohonárodné). Takto medzinárodná pospolitosť a právo obsahujú pojmovú kontradikciu. Len národy, definované vlastnou kultúrou, sú prirodzené celky a mravné individuality. Len týmto podľa prirodzeného práva patrí medzinárodné uznanie, t.j. štátnosť. Koloniálne dŕžavy alebo regionálne imperializmy sú poprením národov, mravnosti a kultúry.

Profesor Jaroslav Pelikán vo svojej prednáške o kresťanskej kultúre Slovákov menuje Cirkev «matkou národov». «Kresťanstvo prešlo do ľudských dejín ako Božia odpoveď na národnú zvláštnosť.» Kresťanská viera v univerzálnosť liturgicky sa vyrovnala so zvláštnosťou národných jazykov. Pravdaže najprv vplyv latinskej kultúry bol ako strhujúci prúd. No neskôr za reformácie nastal odklon od latinčiny a príklon ku

domácim jazykom, čo potvrdil Vatikán II. I keď v 19. storočí medzi katolíkmi a evanjelikmi boli spory o reč, nakoniec i bernolákovci i J. M. Hurban prišli k záveru, že kresťanská viera a slovenská národnosť sú nerozlučiteľné a prijali národnosť ako dar Boží a jazyk ako spoločný výraz bohoúcty.

Druhá časť rozoberá vplyvy na slovenskú kultúru v určitých historických obdobiach: perióda rímska, veľkomoravská, stredoveká a novoveká uhorská, humanizmus, renesancia a maďarizácia. Jozef G. Cincík vo svojej štúdii o rímskych stopách v kultúre Slovákov hovorí o Keltoch, Markomanoch, Kvádoch, Sarmátoch, Gótoch, Vandaloch, ktorí sa alebo zdržiavali na Slovensku, alebo prešli cezeň, a o bojoch Rimanov s tými kmeňmi v podunajskom priestore a na Slovensku zvlášť. Pozostali po nich vykopávky v tom priestore, ktorý bol svedkom živej obchodnej výmeny jednak smerom vertikálnym (jantarová cesta), jednak horizontálnym (cesta národov). Svedčia o tom mince, nástroje, nádoby, pohrebiská a zbrane. Cincík spomína keltskú, laténsku, grécku, przevorskú, lužickú, hallstattskú, púchovskú, rímsku, dácku a iné kultúry, ktoré zanechali svoje stopy na Slovensku. Slovanskí Venedi, Sklavíni a Anti postupne prenikli do tých končín a nakoniec vytisli iných praobyvateľov. Cincíkova podrobná štúdia vzťahuje sa na dobu od Júlia Cézara až do konca Západorímskeho impéria. Záver tej štúdie je, že rímska Panónia je kultúrne významným dedičstvom Slovákov.

Čo sa týka Veľkej Moravy, Michal Lacko S.J. doplňuje doteraz známe skutočnosti o jej dobe poznatkami, ku ktorým sa prišlo len nedávno. Hovorí o hlásaní kresťanstva v tom sektore najprv írsko-škótskymi mníchmi, potom kňazmi z Bavorska a nakoniec sv. Cyrilom a Metodom, ktorých význam spočíva nielen v apoštoláte, ale aj v jazykovej kultúre. Lacko sa potom dotýka otázky sídla Veľkej Moravy, biskupského sídla Metoda a miesta, kde bol pochovaný, biskupskej hodnosti Cyrila, slovanského písma, územného rozsahu Veľkej Moravy a povahy jej organizácie ako štátu slovenských predkov. Skoro o všetkých týchto otázkach sú medzi vedcami rozpory a dohady. No jednako mienka najväčších slavistov sa zhoduje v tom, že Veľká Morava bola štátom, ktorý svojou kultúrou patril starým Slovákom. Svedčia o tom menovite písomné pamiatky, archeologické a architektonické nálezy z tej doby tak na Slovensku a na Morave.

Msgr. Jozef Tomko má 70-stranovú štúdiu o vývine cirkevnej organizácie na Slovensku od najstarších dôb dosiaľ. Ťažisko Tomkovej štúdie je v podaní vývinu tej organizácie v rámci Uhorska. Dotýka sa biskupstva nitrianskeho a prepoštstiev na Spiši a v Novom Meste nad Váhom, ako aj kolegiálnych kapitúl v Trnave a Bratislave. Dôkladne si

všíma postupnej organizácie a činnosti rádov, kláštorov, katedrálnych škôl a univerzít. Keďže uhorskí vladári mali od sv. Štefana tiež titul «apoštolských kráľov», mali veľký vplyv na zakladanie diecéz, na určenie ich územného rozsahu a majetkovej dotácie, kým menovanie biskupov na návrh kráľa si vyhradila Sv. stolica. O týchto kráľovských prerogatívach dlho vládla v uhorskej historiografii určitá konfúzia. Spôsobila ju tzv. bula pápeža Silvestra II. (†1003), ktorá vymedzila tie kráľovské práva v najširšom rozsahu. Tomko popisuje, ako si niektorí králi osobovali právo menovať aj biskupov, kým sa nedokázalo, že tá bula je falzifikátom.

Ďalej v teste autor opisuje okolnosti, pri ktorých došlo za Márie Terézie ku založeniu spišského. banskobystrického a rožňavského biskupstva r. 1776 ako aj zmysel patronátneho práva uhorských kráľov, o čom on bol predtým uverejnil znamenitú knihu *Die Errichtung der Diözesen Zips, Neusohl und Rosenau (1776) und das königliche Patronatsrecht in Ungarn,* Viedeň, Herder, 1968.

Z doby prvej Česko-slovenskej republiky Tomko rozoberá pomery, ktoré viedli k uzavretiu «modu vivendi» s Vatikánom a za Slovenskej republiky dôvody, pre ktoré nedošlo k povýšeniu nitrianskeho biskupstva na arcibiskupstvo ale len k menovaniu Msgr. Karola Kmeťku za arcibiskupa «ad personam».

V ďalšej kapitole Arvéd Grébert Píše o vývine kultúry na Slovensku v rámci Uhorska. Vychádza z ústavných pomerov, ktoré v stredoveku charakterizovala doktrína a prax tzv. «Uhorskej sv. koruny», vláda šľachty (natio Hungarica) a autonómia stolíc a miest, ktorá umožnila miestnej šľachte a domácemu obyvateľstvu určitý stupeň kultúrneho vzostupu v ľudovej reči vedľa latiny. V tejto súvislosti píše tiež o kultúrnej individualite Slovenska, školách, obranných spisoch a dokumentoch, stykoch Slovenska so susedmi, o štúdiu Slovákov v cudzích krajinách ako aj o priemyselnej výrobe na Slovensku.

Teodoric Zubek O.F.M. v štúdii «Humanizmus a renesancia podľa najnovších výskumov» píše o účinkoch, ktoré tieto periódy európskych dejín mali v 15. a 16. storočí na Slovensku. Jeho záujem sústredil sa na univerzitu v Bratislave (Academia Istropolitana), na štúdium Slovákov v cudzine a na literatúru, písanú latinsky i v ľudovej reči, ktorú tá doba inšpirovala. Príspevok končí súpisom bibliografických katalógov o tej dobe.

Kapitolu o slovenskej kultúre za doby maďarizácie napísal Štefan Glejdura. Sú v nej najprv štatistiky o vzostupe maďarizácie po 1800 a po nich nasleduje popis zvýšeného úsilia Slovákov, počnúc Bernolákom, čeliť asimilačnej politike Budapešti. Tento slovenský odpor sa prejavil v mnohých obranných spisoch jednotlivcov, plánoch na federatívnu

reorganizáciu Rakúsko-Uhorska, v rezolúciách zhromaždení a memorandách slovenských činiteľov, adresovaných jednak Uhorskej vláde a jednak cisárovi vo Viedni. Končí dobou po Rakúsko-Uhorskom vyrovnaní r. 1867 a národnou depresiou na Slovensku pred prvou Svetovou vojnou.

Tretia časť podáva rozbor slovenskej literatúry, vedy a výtvarného umenia. O modernej literatúre a jej najnovších tendenciách píše Imrich Kružliak v štúdii na 42 stranách. Ide tu o prehľad, ktorý zachytáva mnohé literárne osobnosti po Prvej svetovej vojne, no sústreďuje sa na všeobecnú charakteristiku tej doby a na niekoľko autorov, ako Ivan Krasko, Valentín Beniak, Jozef C. Hronský a Milo Urban. Jeho analýza týchto dvoch básnikov a dvoch prozaikov je vari najdôkladnejšia, aká o nich jestvuje.

V príspevku «Vývin učenosti a vied na Slovensku» Jozef Špetko rozpísal sa o tomto predmete jednak podľa jednotlivých období (reformácia, barok, osvietenstvo, romantizmus, doba Matice slovenskej a po nej, Česko-slovenský štát, Slovenská republika a éra po r. 1945) a jednak podľa jednotlivých vedných odborov (sociálne vedy, historiografia, archeológia, jazykoveda, psychológia, demografia, sociológia, hospodárstvo, právo, národopis, pedagógia, dejiny umenia, dejiny hudby, medicína a prírodné vedy. Táto štúdia obsahuje mnoho referencií, čo sa týka mien, spisov a inštitúcií. Vhodne ju dopĺňuje komentár Róberta Bajcára o prírodných vedách a Jozefa M. Kirschbauma o prínose slovenskej emigrácie v odbore sociálnych vied, literárnych dejín a jazykovedy, filozofie, teológie a aplikovaných vied.

Tretiu časť uzaviera stručný príspevok Tibora Kovalíka o modernom výtvarnom umení. Toto je vari prvý prehľadný príspevok o tomto predmete uverejnený v cudzej reči.

Ostatná časť kreslí obraz mnohých kontaktov v odbore kultúry medzi Slovenskom a Talianskom od Milana S. Ďuricu a Slovenskom a Švajčiarskom od Arvéda Gréberta. Oba príspevky sú venované stykom pokiaľ ide o študentov, umelcov, spisovateľov, prekladateľov, komentátorov, novinárov ako aj o články a knihy, ktoré z tých stykov na oboch stranách vzišli. Ostatný príspevok od Michala Nováka je «Dlhý a pomalý vzostup Američanov slovenského pôvodu». Možno ho označiť ako kultúrno-sociálnu charakteristiku Slovákov v Amerike.

Sympózium má obsiahlu bibliografiu a index.

* * *

Toto nie je recenzia v bežnom zmysle, ale len stručný popis obsahu tohoto obšírneho diela. Bude teraz na odborníkoch, aby kompetentne

reagovali na jednotlivé kapitoly a otázky.

Treba ľutovať, že sa v diele nedalo vyhnúť určitým chybám. Ide o chyby historických dát a tlačové chyby menovite v nezvyčajných slovách a menách ako aj o nedopatrenia napr. na str. 64, kde sa celý 11-riadkový odstavec za sebou opakuje. To isté platí o dvoch riadkoch na strane 451. Naozaj škoda!

J. A. Mikuš

Bohatý zôsyp

Presievač piesku, zbierka veršov od Andreja Žarnova. Vydal Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme roku 1978 ako 29. zväzok edície Lýra, ktorú rediguje Gorazd Zvonický. Ilustroval a obálku navrhol Andrej Paulíny. Vytlačila Grafická škola Pia XI. v Ríme. Strán 104, cena neudaná.

Nezvyčajná je táto najnovšia zbierka veršov Andreja Žarnova, lebo pokiaľ ide o jej obsah, mohli by sme ju skôr nazvať antológiou ako zbierkou. Antológiou veršov a prekladov, ktoré doteraz nevyšli knižne. Ba nie sme si istí ani v tom, či väčšia časť veršov nie je tu uverejnená po prvý raz z rukopisu, lebo kým prvý cyklus, nazvaný *Staré piesne,* už dosť dávno presiakol do vedomia národa v diaspore, druhý cyklus, ktorý pod názvom *Z iných vavrínov* obsahuje Žarnovove preklady veršov zo svetových literatúr, prináša hodne prekvapení aj pre milovníkov poézie, ktorí mysleli, že poznajú všetko, čo Žarnov napísal. Tretí cyklus, *Presievač piesku,* zrejme samým autorom pokladaný za jadro knihy, lebo je súčasne titulom celej zbierky, je čiastočne známy, lebo niektoré verše boli uverejnené v časopise Most. Keď sme nadhodili mienku, že toto vydanie je skôr antológia ako zbierka, bolo to preto, že tu ako v priereze nájdeme v reprezentatívnom výbere všetko, čím bola Žarnovova tvorba veľká, ba dalo by sa povedať jedinečná.

Nie je ľahké hľadať prirovnanie, ktorým by sme osvetlili podstatu, charakter a dušu Žarnova ako básnika. Vari porovnať ho možno veľkým konzulom z obdobia rímskej republiky, ktorí po ničom viac netúžili ako obrábať svoje role, ale keď ich povolali do služby otčiny ako konzulov, vedeli byť veľkými administrátormi a keď bolo treba generálmi. Aj Žarnov je vari najväčší ako básnik, keď nie vypovie, ale nadýchne svoje verše a kvapka rosy, hojdajúca sa na lístku je v nich najväčšia ťarcha. A nedbal by život minúť so svojou prírodou a jej zázrakmi, keby nemal také čujné ucho na každý vzdych svojho ľudu a také bohatierske srdce, ktoré sa vie práve tak rozbúchať úchvatom nad

hieroglyfmi vtáčich nožičiek v piesku,ako volaním surmy. A vtedy keď národ volá do boja, on sa stáva jeho prvým tympanistom. Rozvíri hromobitie kotlov a bubnov tak ako žiaden slovenský básnik pred ním. To zázračné slovenské slovo doteraz nikto nevedel spraviť odrazu takým jemným a nežným nástrojom a potom akoby úchvatným prehodnotením takým hromobitím alebo až bubnovou paľbou. Valentín Beniak, ktorého výrazová dimenzia bola podmaňujúca, nikdy sa nepreniesol nad vodopády organových kataraktov, ale Andrej Žarnov vie byť presný a piskľavý ako výstrel z guľovnice a otrasný ako kobercový nálet bombardérov. A tieto extrémne dimenzie poézie Andreja Žarnova sú v zbierke *Presievač piesku* obsiahnuté vari najkrajšími ukážkami jeho tvorby.

Pokiaľ ide o preklady, cyklus má jednu výnimku. Kým Žarnov zrejme prekladá svetových básnikov do slovenčiny, Kraskov Večer preložil do angličtiny tak krásne, že za anglickým veršom cítiť celú jedinečnú chuť Kraskovej poézie v jej diskrétnej zdržanlivosti, vycibrenej vyváženosti a jednoduchosti výrazu, ktorou je verš ani nie napísaný, ale vari nadýchnutý.

Presievač piesku je kniha veľkej poézie a za vynikajúcu knihu to pokladáme práve preto, že ako v jadre v tejto zbierke vidíme všetku krásu a veľkosť poézie Andreja Žarnova. Vari na zakončenie zaslúži si citovať Prof. Bohuša Pissku, ktorý pár týždňov pred svojou smrťou pisateľovi tejto recenzie napísal, že Žarnov tvorí teraz svoje najkrajšie verše.

J. Okáľ

Pieseň lásky o Kysuciach

PAVOL HRTUS JURINA: *My vrchári, spomienky a reflexie.* Vyšlo v Melbourne, Austrália v r. 1979 nákladom autora. Strán 132, cena $3.50.

Vari každý človek miluje svoj rodný kraj, ktorý mu je užšou, ľahšie objaviteľnou láskou, ale o Hrtusovi Jurinovi ozaj bez zveličovania možno povedať, že ho život mohol vyhnať z rodných Kysúc, ale Kysuce mu z duše, srdca a pamäti ani smrť nevytrhne. Knižka My vrchári je zvláštny druh prózy, ktorý by bolo ťažko definovať. Sú to autobiografické spomienky, aj keď autor zachycuje v nich viac kraj a do neho živelne zadrapených ľudí ako seba. Čo udivuje na týchto spomienkach je skoro naturalistická kresba kraja a ľudí so všetkými biedami duše i tela, ale je to pohľad prežiarený toľkou láskou, že pri dotyku boľačky ranu nejatrí, ale ak už nie hojí, tak aspoň bolesť tíši. Kukučín a po ňom

Tajovský prežiarili biedu človeka a jeho poklesky humorom. Jurina sa humoru skoro vyhýba, aj keď píše o štrbatom Jožovi Bigosovi, ktorý sa podnapitý vracal zaviatou cestou z vianočného nákupu a v uzlíčku sa mu sušené slivky, cukor a múka pomiešali s petrolejom, keď sa fľaša pri páde rozbila. Jurina, obrazne povedané, podkladá Bigosovi pri každom páde vlastné srdce,aby do neho padol ako do periny. A skoro vyzývavo vraví čitateľom, aby sa smiali, ak im to svedomie dovolí. Jedna z najkrajších kapitol volá sa Vrchárske requiem, kde hovorí o prítulnosti vrchárov ku kostolu, aj keď im farári neveľmi rozumeli, lebo nevedeli nikdy preniknúť za jednoslabičné a predsa tak výstižné upresnenie tragiky každodenného života. Veď akýže význam alebo zmysel malo vrchárom o pôste kázať, keď doslova hladovali. Ako vraví autor, rozumeli každé slovo čo farár povedal, ale nevedeli o čom vraví. Ešte horšie však bolo, že ani farár nerozumel, o čo v modlitbách žiadajú, lebo iba kto bol z nich mohol viac srdcom ako uchom zachytiť tie subtílne variácie medzi prosbami za zdravie, návrat muža, odvrátenie neprajníctva alebo rozviazanie jazyka. A keď potom kňaz namiesto výpočtu všetkých prosieb a úmyslov odriekne iba všeobecnú modlitbu, zanechá dojem, že nemal s niektorými prosebníkmi zmilovania. A v tomto tvrdom svete vrchárskom, kde je najkrajší vinš, aby sa gazdovi urodilo na skale, nájdu sa duše, čo vedia prirovnania, na aké by bol hrdý najväčší básnik, ako keď zošúverená starenka na otázku koľko má majetku odpovedá: «Duša moja, na tom, čo mne na tomto svete patrí, ani jedno kvieťa nerastie.»

Povedať, že Jurina pozná až do hĺbok kysucký svet, je málo. Jurina je časť kysuckého sveta. Časť, ktorá po ničom viac netúži ako zasa splynúť s dedovizňou, z ktorej ho vyštiepila barbarská ideológia, ktorá nikdy neuzná hĺbku iných citov ako je nenávisť ku všetkému, čo je svojské, duchom tradícií a krvou zviazané. Ba mám taký dojem, že úplne môže Jurinu rozumieť len vrchár, čo tiež má korene v najtvrdšom kameni chudobnej zeme, ale srdce prehriate ľudskou dobrotou a láskou.

Knihu *My vrchári* si možno objednať u autora na adrese: P. Hrtus Jurina, 55 Kemp Ave., McWaverley, Vic. 3149, Australia.

J. Okáľ

OPRAVA

Pri lámaní 2-3. čísla «Mostu», r. 1978, str. 154, prišlo k nemilej chybe, pri ktorej sa k štvorveršiu básne Jozefa Šoltésa, ktoré predstavuje len prvú časť jeho pekného sonetu, divom nešťastnej náhody «prikmotrila» čiastka básne, ktorej autorom je Kazimír Marík. Oboch autorov prosíme o láskavé prepáčenie.

Redakcia.

KAROL WOJTYLA, *The Acting Person,* Translated from the Polish by Andrzej Potocki, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht: Holland, Boston: U.S.A. London: England, 1979, str. 367.

Záujem o filozofický a teologický profil pápeža Jána Pavla II. sa šíri čím ďalej tým viac. Zvolením krakovského kardinála Karola Wojtylu na stolec Petra v Ríme sa tento záujem ešte viac rozširuje a prehlbuje, čo je vidno z prekladov a komentárov jeho poľských publikácií v minulosti.

Najnovšie Wojtylovo dielo, vydané za spolupráce s autorom za redakcie a textovej úpravy dr. Anny Terézie Tymienieckej s titulom *Konajúca osobnosť,* čo v poľskej pôvodine je *Osoba i czyn,* je jedno z troch väčších publikácií Wojtylových, venované jeho teologicko-filozofickému odboru etiky, ktorý predmet učil na katolíckej univerzite v Lublíne a Krakove so silným zameraním na filozofickú antropológiu a jej najnovšie personalistické odvetvie. Wojtyla, odchovanec aristotelovsko-tomistickej filozofickej tradície, bol vo svojich dielach a štúdiách ovplyvnený hlavne svojím profesorom v Lublíne Dr. Weissom, na ktorého odporúčanie sa venoval podrobnejšiemu a hlbšiemu štúdiu súčasnej filozofickej metódy fenomelogickej, ktorej, koncom minulého a počiatkom nášho storočia, zakladateľmi boli hlavne ruský profesor N. O. Lossky, viedenský prof. Franz. Brentano, Edmund Husserl, prof. Max Scheler a ich najnovší tzv. existencialistický kruh fenomenologistov vo Francúzsku (J. P. Sartre, M. Merleau-Ponty), v Nemecku M. Heidegger a ich žiaci.

Ako Wojtyla sám priznáva v interview s novinármi, nemecký katolícky konvertita a po r. 1922 odpadlík od katolicizmu, Dr. Max Scheler, ktorý svojou personalistickou fenomenológiou si získal medzinárodné meno v odboroch filozofie, sociológie a generálnej antropológie, ovplyvnil ho i v tomto diele veľmi podstatne. Vidno to nielen z preberania schelerovskej terminológie, ale aj v metóde, ktorú Wojtyla používa. V úvode hovorí autor o svojom úsilí vytvoriť akýsi syntetický obraz ľudskej osobnosti z dvoch základných filozofických stanovísk, t.j. z aristotelovsko-tomistického a Schelerovsko-fenomenologického. Hlavný obsah diela je rozčlenený do štyroch dielov: *Vedomie a činnosť* (Consciousness and Efficacy), *Transcendencia osobnosti v konaní* (The Transcendence of the Person in the Action), *Integrácia osobnosti v konaní* (The Integration of the Person in the Action), *Zúčastňovanie sa* v konaní (Participation). Dielo končí *Poznámkami* a *Dodatkom* ako aj *Analytickým obsahom* a *Indexom mien.*

Je zrejme nemožné pri tak obsiahlom diele podať správne zhodnotenie Wojtylových stanovísk na takom malom priestore, ako je náš. Je azda lepšie poukázať v celku na to, že Wojtyla formou a štýlom

zanecháva v čitateľovi dojem úprimnej snahy použiť zo Schelera hlavne tie stanoviská, ktoré doplňujú tradičnú filozofickú antropológiu Aristotelovsko-scholastickú, a ktorej definícia a poňatie ľudskej osobnosti je vyjadrené veľmi ontologicky a intelektualisticky ako *individualis substantia rationalis.* Jej autorom je podľa všetkého Boëthius. Tomistická definícia hovorila o osobnosti viac v zmysle *racionálneho supozita* (rationale suppositum), pričom *suppositum* sa chápalo ako *natura considerata sicut fons activitatis.* Scheler chcel do poňatia osobnosti pojať viac *emociálnu* stránku a rovnako zdôraznil i väčšiu úlohu *vôle* v konaní osobnosti, čím akoby preniesol z preexponovaného tomistického dôrazu na intelekt (ratio) celú dôležitosť v konaní na *cit lásky* a *vôľu človeka.* Wojtyla však správne poukazuje na to, že tradičná filozofia a antropológia osobnosti nijako vôľu a emócie nevylučovala, čo vidno aj zo samotnej definície *actus humanus, actus hominis* a z definície vôle ako *appetitus rationalis.* Celá debata medzi tomistami a Schelerom sa vlastne pohybovala k centrálnej otázke, či rozum alebo vôľa (intelektualizmus vs. voluntarizmus) hrá podstatnejší zástoj pri ľudskom konaní. Scheler, obviňovaný tomistami z extrémneho voluntarizmu a emocionalizmu, obviňoval tradičných tomistov z extrémneho intelektualizmu, až sa celý spor končil tým, že Scheler po roku 1922 verejne vyhlasoval, že jeho nezaujíma viacej, čo si o ňom myslia katolícki a tomistickí filozofi. Hoci v predošlých dielach stál ešte na čisto katolíckom stanovisku a bránil cirkevnú autoritu, po svojom diele *Die Stellung des Menschen in Kosmos,* vydanom krátko pred jeho náhlou smrťou (1928), ako aj v posmrtne vydaných spisoch, skončil v nejasnom panteistickom emocionalizme, kde «Láska» je mu akýmsi kozmickým princípom a ľudská osobnosť je iba individuálnou manifestáciou «Božej Lásky». Preto Scheler stratil úplne dôveru katolíckych teológov a filozofov napriek všetkým jeho zásluhám o aplikovanie spiritualistických názorov na celú ľudskú spoločnosť ako protikladu proti pozitivistickým a materialistickým tendenciám v našej filozofickej pospolitosti.

Karol Wojtyla sa týchto pálčivých otázok nedotýka, ani ich neuvádza, lebo jeho úmyslom nebolo riešiť ani všeobecné metafyzické otázky ani teologické dôsledky schelerovskej a fenomenologickej antropológie. Ako verný katolík Wojtyla chcel azda iba priviesť poňatie tradičnej filozofie osobnosti viac k súčasnému jej chápaniu, no o zdare alebo nezdare takéhoto poňatia aktivistickej filozofie osobnosti je ťažko na základe jeho diela rozhodnúť. Úmysel je chvályhodný, i keď podľa skromnej mienky tohto pisateľa Wojtylovo dielo je zaťažené veľmi abstraktnou dikciou, predpokladajúcou novšiu Schelerovu a iných fenomenológov charakterizujúcu terminológiu a analytickú

metódu. Bez hlbšej prípravy bude čitateľ tohto obsažného diela veľmi odstrašený a do určitej miery aj v rozpakoch. Je to dielo napísané po veľkej teoretickej námahe, možno aj hlbokom osobnom premýšľaní, no celkove nie určené pre neodborníkov. Po zvolení kardinála Karola Wojtylu za pápeža bude treba rátať s tým, že jeho filozofický a teologický profil bude skúmaný s ešte väčším a prísnejším úsilím o poznanie jeho postoja a jeho katolíckej ortodoxie. Habent sua fata libelli.

P. Magura

JÁN HNILICA: *Jozef Viktorin (1822-1874) e la sua opera editoriale, letteraria e grammaticale.* Con 18 documenti inediti. Padova, CESEO — Liviana editrice, 1979, str. 178. — (Università degli Studi di Padova. Collana di studi sull' Europa Orientale, 20).

Univerzita v Padove od svojho začiatku mala živé styky s národmi Strednej Európy a vyštudoval na nej aj nejeden poslucháč z územia Slovenska. Vďaka účinnému záujmu prof. A. Croniu o slovanskú kultúru a pod vedením prof. M. S. Ďuricu v jej lone vyrástli za posledné desaťročia viacerí laureáti, ktorí venovali svoju pozornosť postavám slovenskej literatúry (J. Kollárovi, J. C. Hronskému, M. Kukučínovi a najnovšie G. Zvonickému).

Mladý slovenský kultúrny pracovník dr. Ján Hnilica sa vo svojej téze zameral na *Jozefa Viktorina* (1822-1874), katolíckeho kňaza a významného dejateľa v slovenskom národnom živote rokov 1850-1870, ktorého iniciatíva alebo aktívna účasť nechýbala na žiadnom dôležitom kultúrnom počine tohto obdobia. Boli to roky veľkých napätí a hlbokých premien v habsburskej monarchii. Pod vplyvom revolučných hesiel a narastajúceho nacionalizmu, podnieteného reformami a politikou Jozefa II. a výdatne živeného ideami romantizmu, jednotlivé etnické zložky rakúskeho impéria sa čoraz nástojčivejšie dožadovali svojich práv. Záujem o írečité hodnoty každého národa, ich štúdium a stále dôkladnejšie poznávanie vzbudzovali lásku k svojeti, nastoľovali problémy národnej budúcnosti, prípadne národnej sebazáchovy. Od tohto intenzívneho záujmu o osudy vlastného národa bol len krok k využívaniu mocenského postavenia vládnuceho národa na úkor ostatných národov, žijúcich v rámci toho istého štátu.

Pre ľahšie pochopenie diela J. Viktorina autor celkom správne načrtol najprv historické pozadie, na ktorom prebiehal Viktorinov život a jeho účinkovanie. Tento časový úsek možno prakticky vymedziť

revolučnými rokmi 1848-49, ktoré uviedli do pohybu energie maďarského i slovenského národa, a rakúsko-maďarským vyrovnaním r. 1867, ktoré dalo vznik dualistickému rakúsko-uhorskému štátu a Maďarom odovzdalo rozhodujúcu moc v jeho východnej časti.

Pre Slovákov boli roky 1848-1867 skutočne rokmi nádejí a sklamaní. Hoci v rokoch 1848/49 bojovali po boku Viedne proti maďarským povstalcom, nedostalo sa im za túto službu nijakej odmeny. Po udusení povstania Bachov režim ťažko doliehal na nich práve tak, ako na všetky nenemecké národy monarchie. Októbrový diplom r. 1860 vyvolal mnohé nádeje. Memorandové zhromaždenie v Turčianskom Sv. Martine r. 1861 vyznelo ako mohutná manifestácia oprávnených slovenských požiadaviek. Slováci si založili Maticu slovenskú (1863) ako spoločný stánok národnej kultúry, ďalej tri slovenské gymnáziá v Revúcej (1862), Turč. Sv. Martine (1866) a v Kláštore pod Znievom (1869). No rakúsko-maďarským vyrovnaním (1867) nastal zvrat, ktorý mal za následok zrušenie troch gymnázií (1874) i Matice (1875) a znamenal začiatok systematickej maďarizácie. Jej cieľom bolo pretvoriť Uhorsko, ktoré bolo naozaj pestrou mozaikou mnohých národov, na národný maďarský štát.

Na toto historické pozadie, nabité dramatickými udalosťami s vážnymi dôsledkami aj pre osudy Slovákov, treba premietnuť mnohostrannú činnosť J. Viktorina, aby sa mohla správne pochopiť a ohodnotiť. J. Hnilica venuje tejto činnosti podstatnú časť svojej práce.

Ako vidno z jeho Autobiografií, Viktorin vyšiel zo skromných sociálnych pomerov. Na štúdiách sa ťažko prebíjal, pričom musel trpko zakusovať nevýhody príslušníkov menšinového národa. S niektorými rovnako zmýšľajúcimi priateľmi v trnavskom seminári si uvedomil neobyčajne živo solidárnosť s ľudom, z ktorého vyšiel, ako aj nevyhnutnosť spolupráce s inými slovanskými národmi. Keďže bol povahy aktívnej, odhodlanej a praktickej, už vtedy hľadal spôsoby, ako pomáhať svojmu národu, keď mu išlo o bytie alebo nebytie.

Do práce sa nepúšťal sám. Vedel získať pre svoje ideály ďalších obetavých rodoľubov a spojenými silami sa mu podarilo rozvinúť aktivitu mimoriadneho dosahu.

Komplexné hodnotenie danej situácie mu pomohlo, aby našiel správnu metódu v práci za národ. Najväčšou prekážkou v tejto práci bola národná rozcapartenosť, nedostatočná kultúrna úroveň a slabé národné uvedomenie.

Bolo potrebné odstrániť nejednotu vo veci spisovného jazyka. Po začiatočnom príklone k češtine Viktorin sa stal rozhodným zástancom slovenčiny, ako ju ustálila bratislavská dohoda z roku 1851 a Krátka mluvnica slovenská Martina Hattalu (1852). Spolu s J. Palárikom a A.

Radlinským podnikal opätovné kroky, aby došlo k dorozumeniu medzi katolíkmi a evanjelikmi v oblasti náboženskej. Napokon sa zasadzoval o vypracovanie spoločného politického programu; koncentrácia slovenských politických síl mala dodať väčšej váhy národným požiadavkám.

Prítomné dielo J. Hnilicu podáva jasné doklady o tom, ako Viktorin organizačnou, spisovateľskou a vydavateľskou aktivitou prispel ku kultúrnemu povzneseniu Slovákov. Z kruhu peštianskych rodoľubov — Viktorina, Radlinského, Palárika — prichádzali podnety na založenie Matice slovenskej i Spolku sv. Vojtecha. Okolo svojich almanachov — Concordia (1858) a Lipa (1860, 1862, 1864) — Viktorin dokázal sústrediť popredných slovenských literátov oboch konfesií a vzbudiť záujem i uznanie aj u slovenskej literárnej kritiky. Z iniciatívy Viktorina a Palárika sa zrodila tiež literárna revue Sokol (1860). Nehynúce zásluhy si Viktorin získal vydaním prác Jána Hollého, Andreja Sládkoviča a Jonáša Záborského. Je až na podiv, ako vedel jednoduchý kaplán uskutočniť tak rozsiahly edičný program a zároveň podporovať mnohé kultúrne a literárne podniky. Vysvetľuje to jeho bezhraničná láska k svojeti, skromný osobný život a schopnosť zainteresovať o svoju prácu ľudí nadšených za tie isté ideály. Veď aj jeho testament dosvedčuje, že bol mužom, ktorý nehľadal seba, ale ovocie svojich podnikaní postavil do služby šľachetných cieľov.

Na tomto mieste je vari vhodné pripomenúť skutočnosť, že vo všetkých sektoroch slovenského verejného života v 19. storočí významný zástoj hrali príslušníci kléru. V dôsledku historického vývoja v Uhorsku našli sa Slováci v nevýhodnom položení práve v dobe, keď sa formovali moderné uvedomelé národy. Väčšina ich šľachty a inteligencie prešla do tábora tých, čo mali v rukách štátnu moc; meštianstvo sa len v malej miere cítilo solidárnym s domácim slovenským etnikom, pretože jeho korene boli nemecké; pospolitý ľud bol bez politického vplyvu alebo mu chýbali sociálne a kultúrne predpoklady, aby zavážil pri riešení otázok verejného života. Pri takejto okyptenosti slovenského národa, nositeľmi národnej ideológie boli, popri časti zemianstva a laickej inteligencie, v prvom rade predstavitelia katolíckeho a evanjelického duchovenstva. A to z toho dôvodu, že ich sociálne postavenie im zaručovalo relatívne viac slobody pri práci za národ.

Už v mladom veku Viktorín prejavoval živý záujem o slovanské otázky. J. Hnilica sledoval pozorne v jeho činnosti tento slovanský prvok a hojnými údajmi predstavuje slovanskosť ako jednu z hlavných čŕt Viktorinovho myslenia a činnosti. Podobne ako mnohých súčasníkov na Slovensku aj Viktorina viedlo pritom nielen vedomie kmeňovej spolupatričnosti, ktoré zdôrazňoval romantizmus, ale aj

snaha hľadať v slovanskej spolupráci pomoc v boji o národnú sebazáchovu.

Nebolo náhodou, že tri literárne almanachy niesli názov Lipa; je známe, že lipa bola symbolickým stromom slovanských národov. Ale aj obsah týchto almanachov bol preniknutý slovanským duchom. Lipa III bola venovaná Michalovi M. Obrenovićovi III., srbskému kniežaťu. V nej sa nachádzala cenná úvaha Jána Palárika «O vzájomnosti slovanskej». Počas pobytu v Starom Budíne Viktorin nadviazal úzke styky s Chorvátmi, Srbmi a Rusínmi. Výsledkom kontaktov s prof. Lavrovským bolo udelenie čestného členstva charkovskej univerzity r. 1863, ktoré si Viktorin vysoko vážil. Svoju gramatiku slovenského jazyka Viktorin venoval Jozefovi J. Strossmayerovi, diakovskému biskupovi. Spolu s verným priateľom J. Palárikom prejavil sympatický postoj voči Svatoboru, spolku českých spisovateľov v Prahe (1862).

Záverom môžeme povedať, že Ján Hnilica svojou dôkladnou prácou priblížil talianskemu čitateľovi Jozefa Viktorina, jedného z čelných kultúrnych slovenských dejateľov 19. storočia. Hodnotným prínosom sú v tejto knihe po prvý raz uverejnené slovenské i latinské texty, ktoré najmä odborníkom umožnia dokresliť si bližšími údajmi o živote a diele duchovný profil tohto zaslúžilého Slováka.

Dr. Jozef Vavrovič

KNIHA O TISOVEJ POLITICKEJ NÁUKE

(Lisa Guarda Nardini: «Tiso: Una terza proposta.» Padova 1977, str. 87)

Je to kniha o Tisovom ponímaní človeka, rodiny, národa a štátu. Autorka rozoberá tieto pojmy na základe dostupných prameňov, najmä na citátoch z Tisovej obrannej reči pred tzv. Národným súdom v Bratislave (17. a 18. marca 1947). Tisovo chápanie týchto základných pojmov sociológie a politickej vedy je podstatne odlišné od fašisticko-nacistickej i marxisticko-leninskej koncepcie. Je to podľa Nardiniovej tretie, oveľa dokonalejšie riešenie sociálno-politických otázok. Je založené na prirodzenom Bohom danom zákone a rozvinuté v encyklikách novodobých pápežov.

Úvodom autorka podáva stručnú históriu slovenského národa a krátky životopis Dr. Jozefa Tisu s osobitným zreteľom na jeho filozofické a teologické formovanie na viedenskom Pázmaneu, kde Tiso bol silno ovplyvnený rakúskymi sociológmi Fr. Schindlerom a Ign. Seipelom.

Na úrovni pozemských hodnôt v ponímaní Tisovom stojí v popredí človek ako nositeľ neodcudziteľných práv, viazaný povinnosťami ku svojej rodine a svojmu národu. V rodine sa človek formuje ako spoločenský tvor a zameriava sa i na širšiu spoločnosť — národ. Vzťah človeka k rodine a národu je založený na mravnom, Bohom danom zákone. Vzťah ku štátu má iba legálnu základňu. Analýza Tisovho ponímania národa a štátu je jadrom Nardiniovej knihy. Národ je nositeľom suverenity a moci. Štát je ľudským zriadením a svojimi inštitúciami uvádza do praxe zvrchovanosť národa, ktorému slúži. Národná individualita, národné povedomie a ekonomická samostačnosť sú podľa Tisu vnútornými podmienkami štátnosti; uznanie práva na štátnosť inými národmi je vonkajšou podmienkou štátnej samostatnosti. Národ sa môže najlepšie vyjadriť a rozvíjať vo vlastnom štáte, ak sa tento štát riadi zákonmi spravodlivosti.

Toto je podľa Nardiniovej v skratke Tisovo politické krédo, ktoré sa v podstate zrovnáva s encyklikami Leva XIII., Pia XI. a prejavmi Pia XII.

Knihe by istotne osožilo, keby si viacej všímala praktického uplatňovania týchto zásad v politickom živote Dr. Jozefa Tisu. Tiso v striktnom zmysle nebol teoretikom politickej vedy. Bol praktickým politikom a štátnikom, ktorý tieto zásady hájil a uplatňoval ako poslanec pražského snemu a neskôr ako hlava autonomného a potom samostatného Slovenska. Teoretickú bázu svojej politickej činnosti objasňoval Tiso iba príležitostne vo svojich prejavoch a v článkoch uverejnených v «Slováku» a napokon vo svojej obhajobnej reči.

Politickým krédom Dr. Jozefa Tisu bolo dobro slovenského národa. V tomto smere bolo potrebné najprv obhájiť právo na existenciu národa, ktoré mu upierali Česi fikciou tzv. československého národa. Tiso toto právo slovenského národa obhajoval teoreticky i prakticky svojou činnosťou v autonomistickom hnutí Hlinkovej slovenskej ľudovej strany za prvej Česko-Slovenskej republiky. Po vydobytí autonómie Slovenska (6. okt. 1938) ako predseda slovenskej vlády a po 14. marci 1939 ako hlava Slovenskej republiky pracoval Tiso s celou svojou energiou, obetavosťou a nadaním na všestrannom zveľadení slovenského národa a na obhájení jeho štátnej zvrchovanosti. Ako prezident Slovenskej republiky Tiso povzniesol slovenský národ kultúrne i hospodársky ako nikto iný a obránil svojráznosť svojho národa proti nacistickým a iným úkladom zvonku i zvnútra. Tiso bol ozajstným prezidentom-budovateľom v hmotnom i duchovnom zmysle.

Ak sa Tisova politická náuka oddelí od jeho života a jeho konkrétnej politickej a štátnickej činnosti, vyznie dosť suchopárne a chudokrvne. Konkrétna verejná činnosť dávala krv i telo politickej

náuke Dr. Jozefa Tisu.

Kniha L. Guarda Nardiniovej má svoju hodnotu najmä v tom, že je to azda prvá teoretická štúdia neslovenského autora, ktorá objektívne podáva základné črty Tisovej politickej ideológie.

T. J. Zúbek

KAROL STRMEŇ: *Preblahoslavená.* SÚSCM, séria Lýra, Rím 1977, str. 60.

Nezvykol som písať recenzie o básnickych zbierkach. Necítim sa kvalifikovaným vynášať posudky o hodnote básní, najmä nie po ich formálnej stránke. Viem však oceniť obsah krásnej básne, hlbokú myšlienku vyjadrenú umelecky v rytmických veršoch. Na tomto základe si dovoľujem napísať pár slov na margo zbierky veršov od Karola Strmeňa — *Preblahoslavená.*

Je to zbierka 37 spevov o Panne Márie. Nie s obsahom kostolných mariánskych piesní, hoci aj mnohé kostolné mariánske piesne majú krásny obsah. Strmeňove básne o Panne Márii sú hlbokými úvahami o zástoji Matky Božej v diele nášho vykúpenia. Strmeň vo svojich meditáciách o Panne Márii postupuje systematicky na základe Písma a solídnej katolíckej mariológie. Pozerá na Preblahoslavenú Pannu v zrkadle večného Božieho plánu spasenia, v ktorom Mária, ako Matka Vykupiteľa-Syna Božieho mala svoje jedinečné postavenie. Na základe Božieho zjavenia rozoberá epizódu za epizódou život a úlohu Panny Márie ako spoločnice pri vykupiteľskom diele jej Syna Ježiša Krista. Od starozákonného očakávania Mesiáša, ktorý má prísť na svet zo života Panny, cez Zvestovanie, Narodenie Pána, Útek do Egypta, Život v Nazarete, Kánu Galilejskú, Ukrižovanie, Zoslanie Ducha Svätého, až po jej Nanebovzatie. Logicky a teologicky zdôvodnene opisuje v ľúbozvučných veršoch dielo nášho vykúpenia a Máriinu účasť na ňom. Ku koncu zbierky prikladá štyri básne o mariánskych svätyniach, svätyniach v našich dušiach a o svätyni bedfordskej. Zbierka sa začína úvodnou a končí záverečnou básňou na oslavu Preblahoslavenej. Knihu obohatil svojimi kresbami S. Fabris a graficky upravil A. Pauliny. Strmeň svoju zbierku venoval priateľovi Mikulášovi Šprincovi, «básnikovi a kňazovi podľa Srdca Božieho, ktorý vznik týchto veršov sledoval a povzbudzoval s nezabudnuteľnou horlivou láskou».

Strmeňovo dielo je serióznym zahĺbením sa do Máriinho tajomstva a jeho majstrovským vyjadrením vo forme prekrásnych veršov. Pripomína v mnohom Claudelovu náboženskú lyriku a jeho nesmrteľné zdramatizovanie tajomstva Zvestovania.

MSGR. JOZEF KAPALA, *Spomienky,* Cambridge (Priatelia Dobrej knihy) 1980, 144 strán.

K Novému roku 1973 vyšli pamäti Msgr. J. Kapalu «Spod Roháčov po Vatikán». Bol to v tom čase nový pokus o memoárovu literatúru v slovenskom zahraničí. Od tých čias vyšli pamäti Msgr. Michala Shubu «I am just reminiscing» (1978) a Dr. Jozefa Mikuša «Pamäti slovenského diplomata» (1978). Obidve diela vydala Pevá katolícka slovenská Jednota v Clevelande, Ohio v Spojených štátoch amerických.

Po siedmych rokoch od vydania «Spod Roháčov po Vatikán» Msgr. Kapala sa obracia odchodným druhom spomienok na svojich priateľov a rovesníkov i na jednoduchých slovenských ľudí a dáva im ako dar do Nového roku 1980 na oko síce malé, ale zato obsahovo bohaté a úpravou krásne vybavené dielo s jednoduchým titulom «Spomienky».

Msgr. Kapala rozdelil svoje Spomienky do troch častí.

V prvej časti si spomína na vzácnych priateľov z Ríma, zo Slovenska a zo Spojených štátov amerických. Je to akoby pieseň priateľstva za príchylnosť, ktorú autorovi preukázali vzácni ľudia, ktorých činy neraz presahovali slovenský rámec (pápež Pavol VI., kardinál Marmaggi, O. Wl. Ledóchowski, O. Javorka a K. Sidor).

V druhej časti si Msgr. Kapala spomína na hrdinov slovenského národa, s ktorými bol v styku a ktorí svojou vernosťou Bohu a národu potvrdili neraz i obetou života to, čo má byť základom pre každého Slováka. Ide tu o ľudí, ktorí mali vplyv na formovanie ducha aj samého autora. Netreba sa čudovať, že práve v tejto časti autor venuje svojmu niekdajšiemu biskupovi Msgr. Jánovi Vojtaššákovi podstatný diel tejto časti.

V tretej časti vyjadruje Msgr. Kapala svoju vďaku priateľom, ktorí reagovali naozaj oduševneno na jeho dielo pamätí «Spod Roháčov po Vatikán». Tu je prierez autorovej čitateľskej obce, s ktorou sa Msgr. Kapala rozpráva v spomienkovom dialógu práve v tejto záverečnej časti skôr, ako by sa s ňou v závere rozlúčil.

Na 144 stranách textu a skoro 60 fotografií, z ktorých viaceré sú dnes už dokumentami pre históriu, vzniklo pod starostlivou rukou autora Msgr. J. Kapalu a upravovateľov O. J. Moravského a Br. Andreja Škorňu pekné svedectvo viac ako päťdesiatročného úsilia Slovákov o vlastný duchovný a národný život.
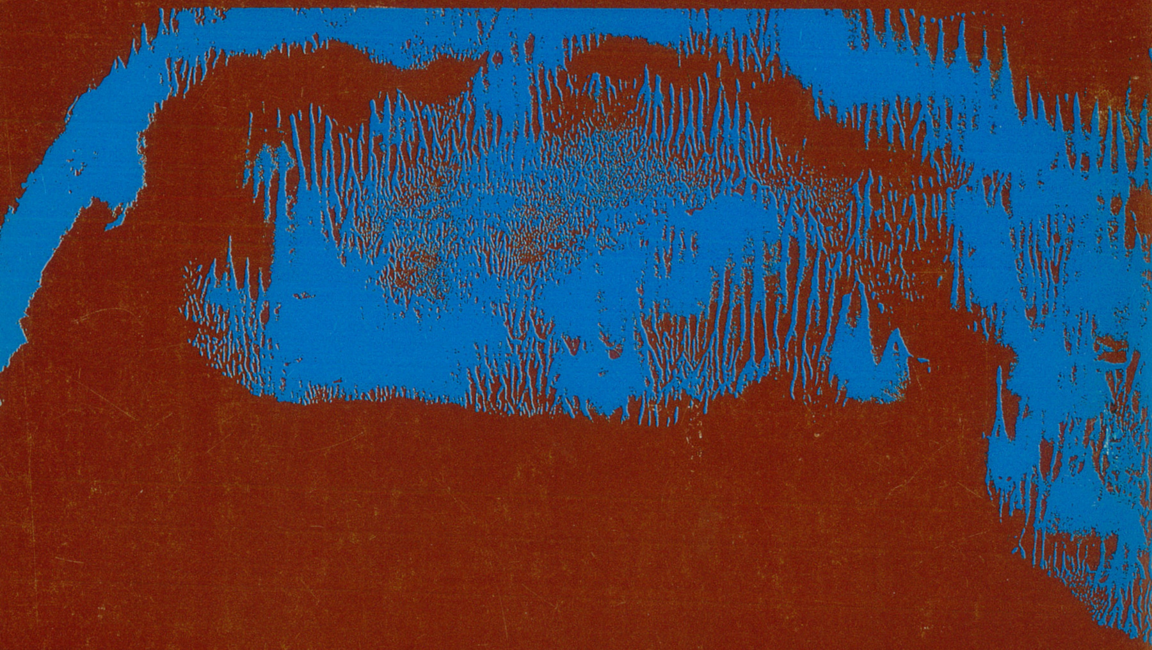
—fl—